

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2019-2020

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Παρασκευής-Ευαγγελίας Αλεξανδράτου-Κουρέλη

A.M.: 7340012019001

**«Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών:
περιεχόμενο & όρια»**

Επιβλέπων καθηγητής:

Εμμανουήλ Περάκης, Επίκουρος Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Αθήνα, Νοέμβριος 2020.

Copyright © Παρασκευή Ευαγγελία Αλεξανδράτου Κουρέλη, 2020

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν την συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

στον Κωστή

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η αξία και η μεθοδολογική σημασία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης	6
2. Δομή εργασίας	10

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΑΜΟΙΒΑΙΑ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΩΣ ΕΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ

I. Ιστορική εξέλιξη και κανονιστικό περιεχόμενο της αρχής	12
1. Η προέλευση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης & η συγκριτική επισκόπηση της με την αρχή της αμοιβαιότητας του διεθνούς δικαίου	12
2. Εννοιολογικός προσδιορισμός και συνάρθρωση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης με θεμελιώδεις ενωσιακές αρχές	16
2.1. Η αρχή της υπεροχής	16
2.2. Η αρχή του Κράτους Δικαίου	20
3. Sedes materiae (4 παρ. 3 Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση), ratio της αρχής και αξιολόγηση της λειτουργίας της ως μαχητό τεκμήριο	23
3.1. Η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας	23
3.2. Η αρχή της αλληλεγγύης	26
3.3. Η αξιολόγηση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης	28
II. Ο ρόλος της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης για την «επίτευξη της ενότητας μέσα από τη διαφορετικότητα»	30
1. Το α-κυρίαρχο μοντέλο διακυβέρνησης	31
2. Μέθοδοι εναρμόνισης κατά την εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης	35
3. Η αμοιβαία αναγνώριση δικαστικών αποφάσεων ως ρυθμιστική αρχή	39

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΜΟΙΒΑΙΑΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ ΩΣ ΔΙΚΑΙΪΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ

I. Το θετικό περιεχόμενο της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης	44
1. Αμοιβαία αναγνώριση στην Εσωτερική Αγορά	45
1.1. Εμπορεύματα	46
1.2. Αμοιβαία αναγνώριση επαγγελματικών προσόντων	48
2. Αμοιβαία εμπιστοσύνη στο Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης: το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης	53

2.1. Απόφαση επι των συνεκδικασθεισών υποθέσεων Aranyosi και Căldăraru (C-404/15 και C-659/15)	55
2.2. Απόφαση L.M. (C-216/18)	57
2.3. Απόφαση M.L. (C-220/18) και απόφαση Dorobandu (C-128/18)	59
3. Αμοιβαία εμπιστοσύνη στον τομέα Ασύλου	62
3.1. Απόφαση N.S. (C-411/10 και C-493/10)	63
3.2. Αποφάσεις Ουγγαρία και Τσεχία κατά Συμβουλίου (C-643/15 και C-647/15)	66
3.3. Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, Πολωνίας και Τσεχίας (C-715/17, C-718/17 και C-719/17)	69
II. Το αρνητικό περιεχόμενο της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης: παρεκκλίσεις και αιτίες διαφοροποίησης	
1. Η απρόσκοπτη λειτουργία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στην εσωτερική αγορά	73
2. Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως sine qua non όρος για τη λειτουργία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης	77
3. Η προστασία του Κράτους Δικαίου ως κοινή αξία μεταξύ των Κρατών Μελών	88
ΣΥΝΟΨΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΠΟΡΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	98
Βιβλιογραφία	102

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η αξία και η μεθοδολογική σημασία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης υποφώσκει σε ολόκληρο το οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόκειται για τη θετικοποιημένη ηθικοπολιτική αρχή, εξαιτίας της οποίας μπορούμε να κατανοήσουμε, σε ενωσιακό επίπεδο, ποια είναι τα καθήκοντα κάθε Κράτους Μέλους προς τα υπόλοιπα, κατά τρόπο ώστε να μην είναι δυνατή η εύλογη άρνηση της εκπλήρωσης τους. Τα καθήκοντα αυτά είναι υποχρεωτικά και δεσμευτικά για όλους, δηλαδή ισχύουν απο και προς όλα τα Κράτη Μέλη. Κάθε Κράτος Μέλος, ωστόσο, δεν έχει τη δυνατότητα άρνησης εκπλήρωσης των υποχρεώσεων του επειδή, ενδεχομένως, κάποιο άλλο Κράτος Μέλος δεν τηρεί τις αντίστοιχες δεσμεύσεις του. Σε αυτό ακριβώς το σημείο εντοπίζεται η φυσιογνωμία της ενωσιακής έννομης τάξης ως αυτόνομης και η διαφορά της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης απο την αρχή της αμοιβαιότητας του διεθνούς δικαίου.

Οι δικαιοίκοι θεσμοί εμπεριέχουν την κανονιστική ρύθμιση ήδη υπαρχουσών βιοτικών σχέσεων και εν γένει μιας υπάρχουσας κοινωνικής πραγματικότητας. Η αναγωγή στη εξωνομική σημασία της έννοιας της εμπιστοσύνης μοιάζει χρήσιμη για την κατανόηση της νομικής διάστασης της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Σύμφωνα με τον Niklas Luhmann, η εμπιστοσύνη συνίσταται στην προσδοκία ενός προσώπου για τη μελλοντική συμπεριφορά ενός άλλου προσώπου.¹ Η απουσία βεβαιότητας για την συμπεριφορά του άλλου, υπο την έννοια ότι το άλλο πρόσωπο έχει, φυσικά, την ελευθερία επιλογής και πάντοτε τη δυνατότητα να λειτουργήσει κατά μη προβλέψιμο τρόπο, συνιστά κρίσιμο μέγεθος για την κατανόηση της λειτουργίας του μηχανισμού της εμπιστοσύνης. Η διαπίστωση αυτή γίνεται περισσότερο κατανοητή αν αναλογισθεί κανείς ότι σε συνθήκες πλήρους βεβαιότητας για την συμπεριφορά του άλλου παρέλκει η εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του. Ενόψει των ανωτέρω πραγματολογικών παραδοχών, καθίσταται εφικτή η μεταφορά των ανωτέρω διαπιστώσεων στην ενωσιακή δικαιοταξία: εκ των πραγμάτων η αμοιβαία εμπιστοσύνη δεν χρησιμεύει σε τίποτα υπο συνθήκες πλήρους εναρμόνισης, καθώς δε νοείται δυσπιστία ή έλλειψη προβλεψιμότητας ως προς το περιεχόμενο και την ορθή εφαρμογή των κανόνων δικαίου.

Η αξία και η χρησιμότητα της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης αναδεικνύεται σε υψίστης σημασίας ζητούμενο σε συστήματα του διεθνούς πεδίου όπου οι εθνικές έννομες τάξεις

¹ N. Luhmann, Vertrauen: Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität, 4. Auflage, Stuttgart, 2000, σελ. 1.

παραμένουν κυρίαρχες με αυτόθροη συνέπεια της κυριαρχίας τους την ετερογένεια των εννόμων τάξεων τους και συγχρόνως τα συμμετέχοντα μέλη λειτουργούν για έναν υπερκείμενο όλων σκοπό.

Σε ενωσιακό επίπεδο το περιεχόμενο της έννοιας της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης συνίσταται στο ότι κάθε κράτος μέλος αναγνωρίζει από κοινού με τα υπόλοιπα μια σειρά κοινών αξιών στη βάση των οποίων οικοδομείται η Ένωση και εμπιστεύονται το ένα το άλλο ότι οι αξίες αυτές διαφυλάσσονται εντός των επιμέρους εθνικών δικαιιοταξιών τους.² Όπως χαρακτηριστικά διαπιστώνει ο N. Luhmann η εμπιστοσύνη λειτουργεί ως μηχανισμός για τη μείωση της περιπλοκότητας των κοινωνικών σχέσεων υπο την έννοια ότι το πρόσωπο το οποίο δείχνει εμπιστοσύνη σε ένα άλλο, ουσιαστικά αναπληρώνει την αδυναμία πρόβλεψης της συμπεριφορά του άλλου με την προσδοκία μια επιθυμητής μελλοντικής συμπεριφοράς.³

Η κοινότητα των αξιών στη βάση των οποίων οικοδομείται η Ένωση περιλαμβάνει τις ευρύτερες αντιλήψεις για τον κόσμο και τον άνθρωπο, αυτό δηλαδή που η φιλοσοφική φαινομενολογία έχει ονομάσει «βιόκοσμο».⁴ Οι αξίες που διέπουν τον «βιόκοσμο» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποκτούν το γραπτό τους εκτύπωμα στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, και σε αυτές συγκαταλέγονται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η ελευθερία, η δημοκρατία, η ισότητα, το κράτος δικαίου και ο σεβασμός των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

Η κανονιστική δέσμευση των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τις κοινές ενωσιακές αρχές και αξίες του άρθρου 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση παράγει την αφηρημένη ή *in abstracto* εμπιστοσύνη. Στον αντίποδα, η *in concreto* εμπιστοσύνη, προϋποθέτει την άοκνη προσπάθεια κάθε Κράτους Μέλους να επιβεβαιώνει κάθε φορά ότι τηρεί τις απορρέουσες από το ενωσιακό δίκαιο υποχρεώσεις του και λειτουργεί συμφώνως προς αυτές.⁵

Το διαμορφωμένο πλέγμα αξιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει κατά τα τελευταία χρόνια υποστεί μια σειρά κρίσεων, προσφυγική, οικονομική και, επι της ουσίας, θεσμική. Η διαμορφωθείσα αυτή πραγματικότητα τοποθετεί την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης σε νέο πλαίσιο και καθιστά αναγκαίο τον επαναπροσδιορισμό των ορίων της.

² Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ολομέλεια, Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 168.

³ N. Luhmann, *Vertrauen: Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*, 4. Auflage, Stuttgart, 2000, σελ. 7-9.

⁴ Π. Σούρλας, *Δίκαιο και Δικανική Κρίση - Μια φιλοσοφική αναθώρηση της μεθοδολογίας του δικαίου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017, σελ. 330.

⁵ J. Ouwerkerk σε Meijers Committee, *The principle of mutual trust in European Asylum, Migration, Criminal Law*, Utrecht, 2011, σελ. 40.

Το θεμέλιο επι του οποίου εδράζεται η αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών δέχεται ισχυρά πλήγματα. Η υπόθεση ότι κάθε Κράτος Μέλος τηρεί ένα minimum επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και ότι διαφυλάσσει το σύνολο των αρχών ενός δημοκρατικού και φιλελεύθερου κράτους δικαίου, πλέον δέχεται ισχυρή αμφισβήτηση και δοκιμάζει σοβαρά τις δικαιοκρατικές αντοχές του οικοδομήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η διεύρυνση του κοινού θεσμού, ο οποίος είχε σχεδιασθεί να απευθύνεται σε λιγότερους εταίρους, εκ των πραγμάτων απαιτεί περισσότερη προσπάθεια για να υλοποιήσει αξίες, όπως ευημερία, ελευθερία, ασφάλεια και δικαιοσύνη τις οποία αρχικά υποσχέθηκε.

Η επιδίωξη να γίνουν πράξη όλα τα παραπάνω προϋποθέτει έλεγχο της τήρησης της κοινής συμφωνίας για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης παρότι δεν απαντάται ρητώς στις Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνιστά *sine qua non* όρο για την ίδια την ύπαρξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ρεαλιστική προσέγγιση του Γενικού Εισαγγελέα M. Bobek ότι «η αμοιβαία εμπιστοσύνη δεν σημαίνει τυφλή εμπιστοσύνη»⁶ δεν λειτουργεί αποθαρρυντικά αλλά αφυπνιστικά σε σχέση με την επανακαθορισμό της ιδέας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Υπο το πρίσμα των ανωτέρω, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, λειτουργεί ως μαχητο τεκμήριο, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι, υπο προϋποθέσεις, επιδέχεται περιορισμούς κατά την έκταση ισχύος και εφαρμογής του. Το τεκμήριο ότι η εμπιστοσύνη υπάρχει και λειτουργεί μεταξύ των Κρατών Μελών είναι μαχητό, διότι κάθε Κράτος Μέλος μπορεί αιτιολογημένα να καταδείξει λόγους σύμφωνα με τους οποίους τυχόν εφαρμογή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης αντίκειται σε θεμελιώδεις αρχές, ελευθερίες, δικαιώματα που τα υπόλοιπα Κράτη Μέλη θα αξίωναν για τη δική τους κρατική οντότητα και τους πολίτες τους. Η οριζόντια εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης βρίσκει τα όρια της σε θεμελιώδεις αξιολογήσεις της έννομης τάξης κάθε Κράτους Μέλους. Πρόκειται για τον περιορισμό της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, είτε απο το θετό ενωσιακό δίκαιο, είτε απο την διαμορφωθείσα πραγματικότητα σε σχέση με τη μη τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ή ενδεχομένως την τρώση θεμελιωδών αρχών του Κράτους Δικαίου απο ορισμένους εταίρους.

Ουσιαστικά, το Δικαστήριο μέσα απο την ερμηνευτική επεξεργασία της αρχής της εμπιστοσύνης συναγάγει ότι τα Κράτη Μέλη, όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο, υποχρεούνται

⁶ Προτάσεις 20ης Δεκεμβρίου 2017 του Γενικού Εισαγγελέα Michal Bobek στην υπόθεση Samet Ardic, C-571/17, EU:C:2017:1013, σκέψη 74 και προτάσεις της 28ης Ιουνίου 2018 του Γενικού Εισαγγελέα Evgeni Tanchev στην υπόθεση L.M., C-216/18, EU:C:2018:517, σκέψη 55.

να θεωρούν ως δεδομένο τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων απο τα υπόλοιπα Κράτη Μέλη. Το Δικαστήριο επιβάλλει στα Κράτη Μέλη μια υποχρέωση προσδιορισμένη κατά τρόπο αρνητικό: να μην επιδεικνύουν έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ τους, δίχως αυτό να σημαίνει ότι η εμπιστοσύνη αυτή είναι άνευ ετέρου δεδομένη και αληθινή. Εφόσον υπάρχουν διυποκειμενικώς ελέγξιμα στοιχεία και ειδική αιτιολογία είναι δυνατόν ένα Κράτος Μέλος να ελέγξει αν πράγματι ένα άλλο Κράτος Μέλος σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις αρχές του ενωσιακού δικαίου.

Η αμοιβαία εμπιστοσύνη συνιστά το θεμέλιο της συνεργασίας σε κάθε έκφανση της ενωσιακής δράσης. Αποτελεί τη βάση συνεργασίας στην αγορά, σε αστικές και ποινικές υποθέσεις, καθώς και στην πολιτική ασύλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης δεν βασίζεται στο τεκμήριο ίσης προστασίας αλλά στο τεκμήριο της ισοδύναμης προστασίας⁷ και περαιτέρω, τονίζει την σημασία της αρχής ως βάσης συνεργασίας μεταξύ των Κρατών Μελών στις ποινικές υποθέσεις, η οποία επιτάσσει κάθε Κράτος Μέλος να αποδέχεται την εφαρμογή του ποινικού δικαίου όπως ισχύει στα άλλα κράτη, ακόμη και αν η εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας θα οδηγούσε σε άλλη λύση.⁸ Αναφορικά με την δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων που εκδίδονται σε κάθε Κράτος Μέλος θα πρέπει να βασίζεται στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και ότι οι λόγοι της μη αναγνώρισης πρέπει να περιοριστούν στο ελάχιστο αναγκαίο όριο.⁹ Και φυσικά στο υποσύστημα του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης για το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου υπογράμμισε ότι η αμοιβαία εμπιστοσύνη και το τεκμήριο ότι τα Κράτη Μέλη τηρούν το δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, ότι σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα συνιστούν τον λόγο ύπαρξης της Ένωσης και τη βάση υλοποίησης του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.¹⁰

⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 30ης Μαΐου 2013, Jeremy F. κατά Premier ministre, C-168/13, EU:C:2013:358, σκέψη 50 και Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 2016, Openbaar Ministerie κατά Halil Ibrahim Özcelik, C-453/16, EU:C:2016:860, σκέψη 23.

⁸ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 11ης Φεβρουαρίου 2003, συνεκδικασθείσες υποθέσεις Hüseyin Gözütok και Klaus Brügge, C-187/01 και C-385/01, EU:C:2003:87, σκέψη 33.

⁹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 11ης Ιουλίου 2008, Inga Rinau, C-195/08, EU:C:2008:406, σκέψη 50.

¹⁰ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, N.S. κατά Secretary of State for the Home Department και M. E. και λοιπών κατά Refugee Applications Commissioner και Minister for Justice, Equality and Law Reform, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/2010 και 493/2010, EU:C:2011:865, σκέψη 83.

Τελικά, η αξία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης εντοπίζεται στο σύνολο του ενωσιακού θεσμικού status όσο η πολιτική ενοποίηση παραμένει ανολοκλήρωτη. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης καθιστά εφικτή την συναρμογή και διάδραση των κυρίαρχων και διαφορετικών εννόμων τάξεων των Κρατών Μελών. Υπο την έννοια αυτή καθίσταται εφικτή η ενότητα μέσα από τη διαφορετικότητα: η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης αποκλείει, καταρχήν, τον έλεγχο των δικαϊκών ρυθμίσεων ενός Κράτους Μέλους από τα υπόλοιπα και συνακόλουθα αποκλείει την επιβολή των αξιολογήσεων ενός Κράτους Μέλους σε άλλα Κράτη Μέλη επιτρέποντας την απρόσκοπτη λειτουργία του ενωσιακού εγχειρήματος.

2. Δομή εργασίας

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης είναι θεμελιώδης για την ύπαρξη της Ένωσης και απαντάται οριζοντίως στις σχέσεις των Κρατών Μελών μεταξύ τους. Η εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, κατά την συνολική διαδρομή του ενωσιακού εγχειρήματος, είναι πολυεπίπεδη. Εξάλλου, η επιτυχής εφαρμογή της στο πεδίο της αγοράς, για την εύρυθμη λειτουργία της οποίας δημιουργήθηκε και εντός της οποίας αναπτύχθηκε, δημιούργησε προσδοκίες ότι μπορεί να λειτουργήσει το ίδιο αποτελεσματικά και στα υπόλοιπα πεδία δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Όπως θα αναλυθεί, η μελέτη του φαινομένου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως μεθόδου διακυβέρνησης¹¹ δια του δικαίου, προϋποθέτει την επισταμένη επισκόπηση των αποφάσεων του Δικαστηρίου. Η νομολογία του Δικαστηρίου διαμορφώνει, κατά τρόπο καθοριστικό, τις έννοιες της ενωσιακής έννομης τάξης, έτσι ώστε να δημιουργεί αυτόνομα το κοινό νομικό λεξιλόγιο μας. Ουσιαστικά, η νομολογία δομεί μια έννομη τάξη σε εξέλιξη, η οποία επειδή συνοδεύει την εξέλιξη της ολοκλήρωσης, αναπόδραστα έχει κενά και υπόκειται σε δυναμική ερμηνεία.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εκθέσει και αναδείξει τη μορφή και το βαθμό εξέλιξης της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μέσα από επιλεγμένη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συνακόλουθα, ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην ερμηνεία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η σημασία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης αναδεικνύεται από τη συχνότητα εμφάνισης του, όχι μόνον ορολογικού, αλλά, πρωτίστως, ουσιαστικού αυτού ζητήματος κατά την τελευταία δεκαετία.

¹¹ Σύμφωνα με τον ορισμό της Ανακοίνωσης της Επιτροπής της 25ης Ιουλίου 2001 «Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση-Μια Λευκή βίβλος» COM (2001) 428 ο όρος διακυβέρνηση σημαίνει κανόνες, διαδικασίες και συμπεριφορά που επηρεάζει τον τρόπο άσκησης των εξουσιών σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ειδικότερα όσον αφορά τη διαφάνεια, τη συμμετοχή, τη λογοδότηση, την αποτελεσματικότητα και τη συνοχή.

Η παρούσα εργασία ακολουθεί την κατηγοριοποίηση των αποφάσεων σύμφωνα με τους δυο μεγάλους τομείς ενωσιακού εγχειρήματος: την ενιαία εσωτερική αγορά και τον Χώρο Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, υποσυστήματα του οποίου είναι το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης και το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου.

Βαρύνουσα σημασία αποδίδεται στη νομολογιακή εξειδίκευση της αρχής στον τομέα του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης όσον αφορά το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης αλλά και το Σύστημα Ασύλου με σκοπό να αναλυθούν οι επιμέρους εκφάνσεις της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης σε αυτά τα ιδιαίτερος σημαντικά πεδία της ενωσιακής έννομης τάξης.

Η παρούσα εργασία ακολουθεί το διμερές πλάνο, συνεπώς, διαρθρώνεται σε δυο μέρη εκ των οποίων το πρώτο προσεγγίζει την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης ως ενοποιητικό εργαλείο και το δεύτερο αντιμετωπίζει την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης ως δικαιοτικό εργαλείο.

Περισσότερο συγκεκριμένα, το πρώτο υποκεφάλαιο του πρώτου μέρους της παρούσας εργασίας επισκοπείται η προέλευση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, η αλληλεπίδραση της αρχής με τις άλλες θεμελιώδεις ενωσιακές αρχές, καθώς και αναλύεται το κανονιστικό περιεχόμενο της (πρώτο μέρος υπο I). Στο δε δεύτερο υποκεφάλαιο του πρώτου μέρους επιχειρείται η ανάλυση του ρόλου και της σημασίας της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης ενόψει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ενωσιακής έννομης τάξης (πρώτο μέρος υπο II).

Ακολουθεί το δεύτερο μέρος της εργασίας, το οποίο ομοίως διαιρείται σε δυο υποκεφάλαια με κριτήριο τη θετική και την αρνητική πτυχή του περιεχομένου της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Σε αυτό το πρώτο υποκεφάλαιο εξετάζεται η ερμηνευτική διάσταση και εξειδίκευση της έννοιας της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης απο το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, παρουσιάζονται και αξιολογούνται οι σημαντικότερες αποφάσεις του Δικαστηρίου στα πεδία της ενιαίας εσωτερικής αγοράς και του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης σε υποθέσεις, όπου κατά κανόνα έχει εφαρμογή η αρχή, δηλαδή στο υποσύστημα του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης και του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (δεύτερο μέρος υπο I). Έπειτα, στο δεύτερο υποκεφάλαιο επιχειρείται η αξιολόγηση και σύνοψη των κριτηρίων με βάση τα οποία το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης τάμει την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, προκειμένου να προσδιορίσει τα όρια της (δεύτερο μέρος υπο II).

Τέλος, εκτίθενται τα βασικά πορίσματα, όπως αυτά προκύπτουν απο το σύνολο της παρούσας εργασίας, καθώς και οι σκέψεις της γράφουσας σε σχέση με την αξιολόγηση του ρόλου της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στην ενωσιακή έννομη τάξη.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΑΜΟΙΒΑΙΑ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΩΣ ΕΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ

I. Ιστορική εξέλιξη και κανονιστικό περιεχόμενο της αρχής

1. Η προέλευση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης & η συγκριτική επισκόπηση της με την αρχή της αμοιβαιότητας του διεθνούς δικαίου

Στο διεθνές δίκαιο η συνεργασία μεταξύ των Κρατών οργανώνεται επάνω στο πρότυπο της αρχής της αμοιβαιότητας και της ισότητας. Αυτό σημαίνει ότι τα Κράτη συνεργάζονται μεταξύ τους μέσω των διεθνών συμβάσεων ή ιδρύοντας διεθνείς οργανισμούς. Στο διεθνές πεδίο τα Κράτη αναθέτουν αρμοδιότητες στον οργανισμό χωρίς, ωστόσο, τα ίδια τα Κράτη να απεκδύονται των αρμοδιοτήτων τους επι του ορισμένου ζητήματος.

Οι διεθνείς κανόνες, έχουν ως υποκείμενα της ρύθμισης τους είτε το σύνολο των Κρατών, είτε ομάδες Κρατών. Μέσω των διεθνών κανόνων επιβάλλονται σε ζεύγη συμβαλλομένων Κρατών δικαιώματα ή υποχρεώσεις γεγονός που υπογραμμίζει ότι η αμοιβαιότητα συνιστά τη βάση των διεθνών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.¹² Αποτελεί δε όρο στις διεθνείς συμβάσεις επειδή ακριβώς τα συμβαλλόμενα μέρη δεν παραχωρούν την εθνική τους κυριαρχία.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση γεννήθηκε από τη διεθνή έννομη τάξη, όμως είναι σημαντικά διαφοροποιημένη. Ιστορικά, το εγχείρημα της Ευρωπαϊκής ενοποίησης οργανώθηκε ως οικονομικό και εξελίχθηκε σε πολιτικό με απώτερο στόχο την ευημερία και ελευθερία των λαών της Ευρωπαϊκής ηπείρου. Ο στόχος αυτός νοηματοδοτείται από το ότι οι πολίτες των Κρατών Μελών διαβιούν σε ένα γεωγραφικό χώρο χωρίς εσωτερικά σύνορα εντός του οποίου διασφαλίζεται τόσο η ασφάλεια όσο και η δικαιοσύνη.

Οι κοινές βάσεις οικονομικής ανάπτυξης αποτέλεσαν το σχέδιο, προκειμένου η συγκρουσιακή πολεμική τροχιά των Κρατών της Ευρωπαϊκής ηπείρου να αποτελέσει παρελθόν. Όπως χαρακτηριστικά διατύπωσε ο R. Schuman «Η αλληλεγγύη κατά την παραγωγή, που θα διαμορφωθεί με αυτόν τον τρόπο, θα αποδείξει ότι κάθε πόλεμος μεταξύ της Γαλλίας και της

¹² A. Cassese, Διεθνές δίκαιο, μετάφραση Γ. Σαριδάκης, Gutenberg, 2012, σελ. 23-24.

Γερμανίας είναι όχι μόνον αδιανόητος αλλά και υλικά αδύνατος».¹³ Η κοινή διαχείριση της παραγωγής άνθρακα και χάλυβα, πράγματι καθιστούσε υλικά αδύνατο, και όχι απλώς απευκταίο, το ενδεχόμενο μιας ακόμη σύρραξης σε περιοχές που επί μακρόν ασχολούνταν με την κατασκευή όπλων τα οποία χρησιμοποιήθηκαν σε πολέμους με αποτέλεσμα τα εκατομμύρια θυμάτων από τις ίδιες αυτές χώρες. Η δημιουργία της πρώτης «Κοινότητας», της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, υπήρξε η αφετηρία μιας μακράς περιόδου ειρήνης για την Ευρωπαϊκή ήπειρο.

Η οικοδόμηση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος αποτελεί μια δυναμική διαδικασία. Σύμφωνα με την προσφυή διατύπωση του Ν. Σκανδάμη «μια διακυβέρνηση ουσία οικονομική διαμορφώνει μια διακυβέρνηση τύποις πολιτική».¹⁴ Η γέννηση της ως μόρφωμα κοινών οικονομικών συμφερόντων έχει σήμερα μετεξελιχθεί. Πρόκειται για την Ευρωπαϊκή Ένωση όχι μόνον ως αγορά χωρίς εσωτερικά σύνορα αλλά ως Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.

Η ιδιαιτερότητα της ενωσιακής έννομης τάξης έγκειται στο γεγονός ότι τα Κράτη Μέλη έχουν ιδρύσει έναν οργανισμό εντός του οποίου παραμένουν κυρίαρχα, έχοντας συγχρόνως παραχωρήσει ορισμένα κυριαρχικά τους δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε ορισμένους τομείς, μάλιστα, η παραχώρηση των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων υλοποιείται κατά τρόπο ώστε η Ευρωπαϊκή Ένωση να αποκτά αποκλειστική αρμοδιότητα επι ορισμένων τομέων πολιτικής. Οι εθνικοί νομοθέτες μπορούν, καταρχήν, να ρυθμίζουν κάθε πτυχή της αρμοδιότητας τους και η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει την δυνατότητα να νομοθετεί σε έναν συγκεκριμένο τομέα, μόνο εάν έχει ρητή αρμοδιότητα να το πράξει, σύμφωνα με την αρχή της δοτής αρμοδιότητας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παρ. 1 και στο άρθρο 5 παρ. 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Επιπλέον, τα νομοθετικά μέσα της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει να συμμορφώνονται με τις αρχές της επικουρικότητας και της αναλογικότητας, που σημαίνει ότι ακόμη και αν η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει την αρμοδιότητα να νομοθετήσει σε έναν συγκεκριμένο τομέα, δεν θα έπρεπε να το πράξει αν μπορούσε να ρυθμιστεί το ζήτημα καλύτερα σε επίπεδο Κρατών Μελών (αρχή της επικουρικότητας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση) και ότι η έκταση των νομοθετικών μέτρων δεν πρέπει να υπερβαίνει τους στόχους που

¹³ Διακήρυξη της 9ης Μαΐου 1950 η οποία παρουσιάστηκε από τον Γάλλο υπουργό Εξωτερικών R. Schuman και πρότεινε τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, τα μέλη της οποίας θα διαχειρίζονταν από κοινού την παραγωγή άνθρακα και χάλυβα διαθέσιμη στον διαδικτυακό ιστότοπο https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_el

¹⁴ Ν. Σκανδάμης, Το παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Διακυβέρνησης - Μεταξύ κυριαρχίας και αγοράς, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2006, σελ. 41 και 147.

προβλέπονται από τις Συνθήκες (αρχή της αναλογικότητας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ. 4 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση).

Η δράση των Κρατών Μελών χαρακτηρίζεται από δύο διαφορετικές προσεγγίσεις, κάθε φορά που απαιτείται αλληλεπίδραση και σύμπραξη μεταξύ των εταίρων. Οι προσεγγίσεις αυτές προσδιορίζονται από τις έννοιες συνεργασία και ολοκλήρωση.

Σύμφωνα με την αρχή της συνεργασίας, η προσπάθεια για ενοποίηση δεν επιδιώκει τη δημιουργία ενός νέου ομοσπονδιακού κράτους, αλλά περιορίζεται στη σύνδεση αυτόνομων κρατικών οντοτήτων σε μια ένωση κρατών, εντός της οποίας τα κράτη παραμένουν κυρίαρχα. Απο την άλλη πλευρά η ολοκλήρωση επιτάσσει τον εντοπισμό πεδίων όπου τα Κράτη Μέλη είναι πρόθυμα να εκχωρήσουν οικειοθελώς ένα μέρος της εθνικής κυριαρχίας τους προς όφελος μιας υπερκείμενης όλων κοινότητας. Οι ισχύουσες Συνθήκες της Ένωσης, αποτυπώνουν τους επιμέρους τομείς επί των οποίων εκχωρούνται στην Ευρωπαϊκή Ένωση κυριαρχικά δικαιώματα. Ωστόσο, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στα θεσμικά της όργανα δεν απονέμεται γενική εξουσιοδότηση να θεσπίζουν κάθε αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη των σκοπών των Συνθηκών, καθώς με βάση την αρχή της δοτής αρμοδιότητας προκύπτει το είδος και η έκταση της εξουσίας παρέμβασης όπως ορίζονται απο οικείες διατάξεις των Συνθηκών.

Τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά της ενωσιακής έννομης τάξης διαφοροποιούν την Ευρωπαϊκή Ένωση απο τα υπόλοιπα μορφώματα του διεθνούς δικαίου που ρυθμίζουν διακρατικές σχέσεις. Στις γενέθλιες αποφάσεις *van Gend & Loos*¹⁵ και *Costa/E.N.E.L*¹⁶ το Δικαστήριο διακήρυξε ότι η ενωσιακή έννομη τάξη είναι αυτόνομη και έναντι των εννόμων τάξεων των Κρατών Μελών της, καθώς τα θεσμικά χαρακτηριστικά της την διαφοροποιούν απο τα Κράτη Μέλη της. Κυρίως, όμως για την θεματική που εξετάζουμε, τη διαφοροποιούν απο τις συνήθειες αρχές του διεθνούς δικαίου οι οποίες δεν εφαρμόζονται στην ενωσιακή έννομη τάξη διότι δεν ανταποκρίνονται στον τρόπο με τον οποίο αυτή λειτουργεί.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, εξαίρεσης της ενωσιακής έννομης τάξης απο τα παραδοσιακώς ισχύοντα στο διεθνές πεδίο, είναι η αρχή της αμοιβαιότητας. Η αρχή της αμοιβαιότητας συνεπάγεται την αρχή της αυτοδικίας. Αυτό σημαίνει ότι ένα Κράτος Μέλος υπέχει

¹⁵ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 1963, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration*, C-26-62, EU:C:1963:1.

¹⁶ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 15ης Ιουλίου 1964, *Flaminio Costa κατά E.N.E.L*, C- 6-64, EU:C:1964:66.

υποχρεώσεις απορρέουσες από το ενωσιακό δίκαιο τις οποίες οφείλει να τηρεί ανεξάρτητα από το αν τα υπόλοιπα Κράτη Μέλη τηρούν ή παραβιάζουν τις δικές τους υποχρεώσεις. Επίσης, σημαίνει ότι ένα Κράτος Μέλος δεν μπορεί να τιμωρήσει το ίδιο ένα άλλο Κράτος Μέλος, επειδή το τελευταίο έχει παραβιάσει το ενωσιακό δίκαιο. Το Δικαστήριο έχει, επίσης, επισημάνει σαφώς ότι «τα κράτη μέλη δεν μπορούν να δικαιολογήσουν τη μη εκπλήρωση των υποχρεώσεων που υπέχουν από την Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στηριζόμενα στο γεγονός ότι και άλλα κράτη μέλη παραβαίνουν ενδεχομένως τις υποχρεώσεις τους». Στην έννομη τάξη της Ένωσης, η εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης από τα Κράτη Μέλη δεν μπορεί να υπόκειται σε όρο αμοιβαιότητας. Τα άρθρα 258 και 259 Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλέπουν τα κατάλληλα ένδικα βοηθήματα σε περιπτώσεις παραβάσεως εκ μέρους των Κρατών Μελών των υποχρεώσεων που υπέχουν από την Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁷

Σύμφωνα με τον Sidjanski, ο «ευρωπαϊκός μικρόκοσμος» χαρακτηρίζεται από δομική πολυμορφία και ακολουθεί το ελβετικό πρότυπο, όπου η επιτυχία του συστήματος της βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην εμπιστοσύνη και στην συνεχή αναζήτηση συναίνεσης.¹⁸ Αυτή η ιδιαιτερότητα σημαίνει ότι υπάρχουν αρχές του διεθνούς δικαίου που δεν εφαρμόζονται στην ενωσιακή έννομη τάξη, διότι δεν ανταποκρίνονται στον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η ενωσιακή έννομη τάξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αρχή της αμοιβαιότητας του διεθνούς δικαίου και η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης του ενωσιακού δικαίου. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης δεν ρυθμίζει τις διεθνείς σχέσεις των Κρατών αλλά μόνον τις σχέσεις των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης γεννήθηκε στο πλαίσιο της αυτόνομης ενωσιακής τάξης και το περιεχόμενο της διαμορφώθηκε από το Δικαστήριο. Πρόκειται για μια αρχή υψίστης σημασίας, η οποία αντιμετωπίζεται ως όρος *sine qua non* για την ύπαρξη της Ένωσης. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης προωθεί την απρόσκοπτη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και η λειτουργία της υπηρετεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ενωσιακής έννομης τάξης.

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι νομολογιακής προέλευσης. Παρ' όλο που η αμοιβαία εμπιστοσύνη δεν αναφέρεται ρητώς σε καμία διάταξη του

¹⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 11ης Ιουλίου 2018, Επιτροπή κατά Βελγίου, C-356/15, EU:C:2018:555, σκέψη 106 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

¹⁸ D. Sidjanski, Η αναζήτηση μιας πρωτότυπης ευρωπαϊκής ομοσπονδίας, Παπαζήσης, 2002, σελ. 40-41.

τεθειμένου ενωσιακού δικαίου και το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο δεν περιέχει ρητώς γενικό ορισμό της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, η σημασία της δεν έχει παραγνωρισθεί.

Το περιεχόμενο της αρχής προκύπτει από τις επιμέρους διατάξεις και την ερμηνεία τους, κατά τις κοινώς παραδεδεγμένες μεθόδους ερμηνείας των νομικών κανόνων. Ιδίως δε κατά την, κεντρικής σημασίας στο ενωσιακό δίκαιο, τελολογική ερμηνεία, η οποία συνδέεται αρρήκτως με τον επιδιωκόμενο σκοπό της εκάστοτε εφαρμοζόμενης διάταξης.

2. Εννοιολογικός προσδιορισμός και συνάρθρωση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης με θεμελιώδεις ενωσιακές αρχές

Το Δικαστήριο ανέδειξε το θεμελιώδη ρόλο της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης για το νομικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εν γένει για την προώθηση και εμβάθυνση της ολοκλήρωσης.¹⁹ Η ολοένα εντεινόμενη νομολογιακή επεξεργασία της αρχής τοποθετεί την αμοιβαία εμπιστοσύνη στο βάθρο των ιδρυτικών αξιών πλησίον των κλασσικών αρχών της αυτονομίας, της υπεροχής και της άμεσης εφαρμογής, οι οποίες συνθέτουν την ιδιαιτερότητα του ενωσιακού δικαίου.

Η ανάδειξη της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης σε «raison d'être»²⁰ καθιστά αναγκαία την εξέταση της αλληλεπίδρασης της αρχής σε σχέση με άλλες θεμελιώδεις αρχές του ενωσιακού δικαίου, και ειδικότερα, για την υπο επεξεργασία θεματική, με την αρχή της υπεροχής και την αρχή του κράτους δικαίου.

2.1. Η αρχή της υπεροχής

Η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης συγκαταλέγεται μεταξύ των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ενωσιακής έννομης τάξης. Η αρχή αυτή διακηρύσσεται παγίως απο τη νομολογία του Δικαστηρίου ως θεμελιώδης αρχή του κοινοτικού δικαίου και το γεγονός ότι μέχρι σήμερα δεν βρίσκει ρητή κατοχύρωση στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο ουδόλως αναιρεί την ύπαρξη της αρχής και την υφιστάμενη νομολογία του Δικαστηρίου.²¹ Προκειμένου να εξασφαλιστεί

¹⁹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ολομέλεια, Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454.

²⁰ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, N.S. κατά Secretary of State for the Home Department και M. E. και λοιπών κατά Refugee Applications Commissioner και Minister for Justice, Equality and Law Reform, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/2010 και 493/2010, EU:C:2011:865, όπου η αμοιβαία εμπιστοσύνη χαρακτηρίζεται ως «raison d'être» της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

²¹ Δήλωση υπ' αριθ. 17 σχετικά με την υπεροχή της Συνθήκης της Λισαβόνας και την προσαρτημένη γνωμοδότηση της Νομικής Υπηρεσίας του Συμβουλίου σχετικά με την υπεροχή που περιλαμβάνεται στο έγγραφο 11197/07 (JUR 260).

η διαφύλαξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και της αυτονομίας της έννομης τάξεως της Ένωσης, οι Συνθήκες έχουν καθιερώσει ένα δικαιοδοτικό σύστημα με σκοπό τη διασφάλιση της συνοχής και της ενότητας κατά την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης.²²

Σύμφωνα με το περιεχόμενο της αρχής της υπεροχής, οποιοσδήποτε ενωσιακός κανόνας υπερισχύει οποιουδήποτε εθνικού κανόνα, προκειμένου να διασφαλισθεί η ενιαία εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου και να υλοποιηθούν οι στόχοι της Ένωσης. Οι έννομες συνέπειες της αρχής της υπεροχής συνίστανται στη μη εφαρμογή των εθνικών κανόνων οι οποίοι βρίσκονται σε αντίθεση προς τις ρυθμίσεις της ενωσιακής έννομης τάξης, χωρίς ωστόσο μέσω της εφαρμογής της αρχής αμεσότητας οι πρώτοι να καθίστανται ανίσχυροι.²³

Η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου θεμελιώθηκε με τη γενέθλια απόφαση επί της υπόθεσης Costa/E.N.E.L, με την οποία το Δικαστήριο διακήρυξε ότι «το δίκαιο που γεννήθηκε από τη Συνθήκη απορρέει από αυτόνομη πηγή δικαίου, δεν είναι δυνατόν, λόγω του ιδιόμορφου πρωτότυπου χαρακτήρα του, να του αντιτάσσεται οποιοδήποτε εσωτερικό νομοθετικό κείμενο, χωρίς να χάνει τον κοινοτικό του χαρακτήρα και χωρίς να διακυβεύεται η νομική βάση της ίδιας της Κοινότητας».²⁴ Στην υπόθεση Simmenthal²⁵ και σε πληθώρα αποφάσεων που ακολούθησαν το Δικαστήριο αποκρυστάλλωσε την αρχή διευκρινίζοντας ότι ακόμη και τα κατώτερα δικαστήρια έχουν την εξουσία και παράλληλα την υποχρέωση να μην εφαρμόζουν κάθε εθνική διάταξη αντίθετη προς το ενωσιακό δίκαιο, χωρίς να απαιτείται η προηγούμενη κρίση ανώτερου δικαστηρίου προς τούτο. Με μεταγενέστερες αποφάσεις του το Δικαστήριο καθόρισε ως δεσμευτική την απορρέουσα από την αρχή της αμεσότητας επιταγή και για τα υπόλοιπα όργανα του κράτους, για παράδειγμα οι διοικητικές αρχές ακριβώς όπως και τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να εφαρμόζουν τις διατάξεις με άμεσο αποτέλεσμα μιας Οδηγίας.²⁶

²² Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 174.

²³ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 1998, Ministero delle Finanze IN. CO. GE.'90 Srl κλπ, συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-10/97 έως C-22/97, EU:C:1998:498, σκέψη 21 & προτάσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2018 του Γενικού Εισαγγελέα Nils Wahl στην υπόθεση Minister for Justice and Equality και Commissioner of the Garda Síochána κατά Workplace Relations Commission, C-378/17, EU:C:2018:698, σημεία 45-46.

²⁴ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 15ης Ιουλίου 1964, Flaminio Costa κατά E.N.E.L, C- 6-64, EU:C:1964:66.

²⁵ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 9ης Μαρτίου 1978, Amministrazione delle Finanze dello Stato κατά Simmenthal SpA, C- 106/77, EU:C:1978:49.

²⁶ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 22ας Ιουνίου 1989, Fratelli Constanzo SpA κατά Δήμου Μιλάνου, EU:C:1989:256, σκέψη 31.

Στην υπόθεση *Internationale Handelsgesellschaft*²⁷ το Δικαστήριο έκρινε ότι η επίκληση προσβολής είτε των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως έχουν διατυπωθεί από το Σύνταγμα ενός Κράτους Μέλους, είτε των αρχών μιας εθνικής συνταγματικής δομής δεν θα μπορούσε να θίξει το κύρος μιας πράξης της Κοινότητας ή την ισχύ της στο έδαφος του κράτους αυτού.

Φυσικά, ο σεβασμός της συνταγματικής ταυτότητας των Κρατών Μελών συνιστά ένα μέγεθος ικανό να δικαιολογήσει, καταρχήν, έναν περιορισμό των ενωσιακών υποχρεώσεων. Κάθε Κράτος Μέλος μπορεί να επικαλεστεί την συνταγματική του ταυτότητα, προκειμένου να δικαιολογήσει τη δική του εκτίμηση σε σχέση με τα μέτρα που πρέπει να συμπληρώσουν την ενωσιακή νομοθεσία προς εξασφάλιση, εντός της επικράτειάς του, των σκοπών που επιδιώκει η ενλόγω νομοθεσία.

Το αναγκαίο μέτρο για τον σεβασμό της συνταγματικής ταυτότητας των Κρατών Μελών διατυπώθηκε εύγλωττα από τον Γενικό Εισαγγελέα P.I. Maduro στην υπόθεση *Μηχανική κατά ΕΣΡ*²⁸ σύμφωνα με τον οποίο «Πρέπει, ωστόσο, να διευκρινιστεί ότι ο σεβασμός αυτός της συνταγματικής ταυτότητας των Κρατών Μελών δεν μπορεί να εκληφθεί ως απόλυτος σεβασμός όλων των εθνικών συνταγματικών κανόνων. Αν ίσχυε αυτό, τα εθνικά συντάγματα θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα μέσο που θα επέτρεπε στα Κράτη Μέλη να απαλλάσσονται από την υποχρέωση τήρησης του κοινοτικού δικαίου σε ορισμένους τομείς. Επιπλέον, θα μπορούσαν να προκύψουν διακρίσεις μεταξύ Κρατών Μελών αναλόγως του περιεχομένου που αποδίδουν τα κράτη αυτά στα εθνικά συντάγματά τους. Όπως το κοινοτικό δίκαιο λαμβάνει υπόψη του τη συνταγματική ταυτότητα των Κρατών Μελών, έτσι και το εθνικό συνταγματικό δίκαιο οφείλει να προσαρμόζεται στις επιταγές της κοινοτικής έννομης τάξης.»²⁹ Προκειμένου να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι εθνικοί συνταγματικοί κανόνες λαμβάνονται υπόψη, στο μέτρο που εμπίπτουν στη διακριτική ευχέρεια την οποία διαθέτουν τα Κράτη Μέλη για τη διασφάλιση των σκοπών που επιδιώκει η Οδηγία. Περαιτέρω, τονίζει ότι η άσκηση της διακριτικής ευχέρειας των Κρατών Μελών πρέπει να παραμένει εντός των ορίων που καθορίζει το ενωσιακό δίκαιο.

²⁷ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1970, *Internationale Handelsgesellschaft mbH κατά Einfuhr-und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, C-11/70, EU:C:1970:114, σκέψη 3.

²⁸ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 2008, *Μηχανική ΑΕ κατά Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης και Υπουργού Επικρατείας, Ελληνικής Τεχνοδομικής (TEBAE), πρώην Παντεχνικής Α.Ε., σωματείου «Σύνδεσμος Επιχειρήσεων Περιοδικού Τύπου»*, C-213/07, EU:C:2008:731.

²⁹ Προτάσεις της 8ης Οκτωβρίου 2008 του Γενικού Εισαγγελέα Poiares Maduro στην υπόθεση *Μηχανική ΑΕ κατά Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης και Υπουργού Επικρατείας, Ελληνικής Τεχνοδομικής (TEBAE), πρώην Παντεχνικής Α.Ε., σωματείου «Σύνδεσμος Επιχειρήσεων Περιοδικού Τύπου»*, C-213/07, EU:C:2008:544, σημείο 33.

Στην υπόθεση Melloni³⁰ το Δικαστήριο, κρίνοντας επι ζητήματος για την εκτέλεση απόφασης Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, επανέλαβε ότι δυνάμει της αρχής της υπεροχής του δικαίου το γεγονός ότι ένα Κράτος Μέλος επικαλείται διατάξεις του εθνικού δικαίου, έστω και συνταγματικής φύσης, δεν μπορεί να θίγει την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης στην επικράτεια του εν λόγω κράτους, όπως στην συγκεκριμένη υπόθεση ήταν η Απόφαση Πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ.

Το Δικαστήριο στη Γνωμοδότηση 2/13 έκανε αναφορά στην υπόθεση Melloni και προχώρησε στην ερμηνεία του άρθρου 53 του Χάρτη διατυπώνοντας τη θέση ότι καμία διάταξη του δεν πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο ώστε να περιορίζει ή να θίγει τα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το δίκαιο της Ένωσης, το διεθνές δίκαιο καθώς και από τις διεθνείς συμβάσεις, στις οποίες είναι συμβαλλόμενα μέρη η Ένωση, ή όλα τα Κράτη Μέλη, και ιδίως από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, καθώς και από τα Συντάγματα των Κρατών Μελών. Υπογράμμισε, μάλιστα ότι το Δικαστήριο έχει ερμηνεύει τη διάταξη αυτή υπό την έννοια ότι η εφαρμογή εθνικών προδιαγραφών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν πρέπει να διακυβεύει, αφενός, το επίπεδο προστασίας που προβλέπει ο Χάρτης και, αφετέρου, την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης.³¹

Η συνέχεια δόθηκε στην υπόθεση Aranyosi και Căldăraru³² με την οποία το περιεχόμενο της αρχής της υπεροχής παρέμεινε αμετάβλητο, ενώ σε σχέση με την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης εισήγαγε παρέκκλιση υπο τους όρους των εξαιρετικών περιστάσεων που περιγράφονται στην απόφαση. Ειδικότερα, το Δικαστήριο διευκρίνησε ότι ο κίνδυνος παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του εκζητουμένου προσώπου καθορίζεται με κριτήριο το επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που εγγυάται το ενωσιακό δίκαιο, ανεξάρτητα απο το επίπεδο προστασίας που εγγυάται η εθνική έννομη τάξη του Κράτους Μέλους εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης.

³⁰ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Stefano Melloni κατά Ministerio Fiscal, C-399/11, EU:C:2013:107, σκέψεις 58 επομ.

³¹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ολομέλεια, Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψεις 187-188.

³² Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, Pál Aranyosi και Robert Căldăraru, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198.

Ουσιαστικά, το Δικαστήριο θεωρεί ότι ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων θέτει ένα επαρκές και υψηλό επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του, ώστε δεν εμφανίζεται δικαιολογημένη η συμπληρωματικότητα των πηγών προστασίας από άλλες εθνικές ή διεθνείς πηγές.

Η εξασφάλιση δομικών για το ενωσιακό οικοδόμημα αρχών, όπως είναι η αρχή της υπεροχής και η ομοιόμορφη εφαρμογή των ενωσιακών κανόνων, είναι απόλυτη. Συνεπώς, η απόλυτη εξασφάλιση των εν λόγω αρχών σε διαδικασίες κατά τις οποίες εφαρμόζεται η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αμοιβαίας αναγνώρισης, δικαιολογεί ακόμη και το μειωμένο επίπεδο προστασίας του επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι ένα ελάχιστο δικαιοκρατικό status αυτονοήτως υφίσταται και η χρήση του όρου μειωμένο είναι αναγκαία μετά από την σύγκριση της ενδεχόμενης αυξημένης προστασίας που θα παρείχε ένα Κράτος Μέλος σε ένα πρόσωπο εάν επρόκειτο να ασκήσει τη δικαιοδοσία του εφαρμόζοντας αποκλειστικά εθνικούς και όχι ενωσιακούς κανόνες.

2.2. Η αρχή του Κράτους Δικαίου

Ο σεβασμός της αρχής του Κράτους Δικαίου από τα Κράτη Μέλη παράγει την αναγκαία αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών και των ευρωπαίων πολιτών, στην οποία εδράζεται το νομικό ενωσιακό οικοδόμημα μετά και την εγκαθίδρυση ενός Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης που θεμελιώνεται στην αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων.³³ Το ευρωπαϊκό εγχείρημα στηρίζεται στον διαρκή σεβασμό του Κράτους Δικαίου σε όλα τα Κράτη Μέλη και αποτελεί προϋπόθεση για την αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και για την αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών.³⁴

³³ Μ. Χρυσομάλλης, Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σελ. 37.

³⁴ Ανακοίνωση της Επιτροπής της 17ης Ιουλίου 2019 προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: Ενίσχυση του Κράτους Δικαίου εντός της Ένωσης - Στρατηγικό σχέδιο δράσης, COM (2019) 343 τελικό.

Έπειτα από την απόφαση επί της υπόθεσης *Les Verts*³⁵ η απόφαση του Δικαστηρίου επί της υποθέσεως *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*³⁶ αποτελεί την πιο σημαντική απόφαση σχετικά με το κράτος δικαίου στο νομικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αρχή του Κράτους Δικαίου βρίσκεται στο επίκεντρο της νομολογίας του Δικαστηρίου, με αφορμή κυρίως νομοθετικές μεταβολές στα δικαστικά συστήματα της Ουγγαρίας και της Πολωνίας.³⁷

Η απόφαση αναδεικνύει την σημασία της έννοιας του Κράτους Δικαίου. Η Ευρωπαϊκή Ένωση βασίζεται, μεταξύ άλλων, στην αξία του Κράτους Δικαίου, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και συγκεκριμενοποιείται στο άρθρο 19 παρ. 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ειδικότερα, η διάταξη του άρθρου 19 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση επιβάλλει στα εθνικά δικαστήρια το καθήκον άσκησης του δικαστικού ελέγχου εντός της έννομης τάξης της Ένωσης.

Τα εθνικά δικαστήρια από κοινού με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναλαμβάνουν να διασφαλίσουν την τήρηση του ενωσιακού δικαίου και το δικαίωμα των ιδιωτών σε αποτελεσματική δικαστική προστασία απέναντι σε πράξεις ή ρυθμίσεις σχετικές με το δίκαιο της Ένωσης που στρέφονται κατά αυτών. Δεδομένου του σημαντικού αυτού ρόλου των εθνικών δικαστηρίων και της ύπαρξης της υποχρέωσης καλόπιστης συνεργασίας, με βάση το άρθρο 4 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, κάθε κράτος μέλος οφείλει να διασφαλίζει ότι τα εθνικά

³⁵ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 23ης Απριλίου 1986, *Les Verts* κατά Κοινοβουλίου, C-294/83, EU:C:1986:166.

³⁶ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* κατά *Tribunal de Contas*, C-64/16, EU:C:2018:117 όπου το Δικαστήριο έκρινε αν η εφαρμογή μέτρων δημοσιονομικής λιτότητας που οδηγούν στη μείωση των αποδοχών των δικαστικών λειτουργών θίγει την αρχή της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, όπως αυτή θεμελιώνεται στο άρθρο 19 παρ. 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Ο προσωρινός χαρακτήρας, το εύρος και η φύση των μειώσεων, που επιβλήθηκαν γενικότερα στον δημόσιο τομέα, και όχι μεμονωμένα στους δικαστές, οδήγησαν το Δικαστήριο στο συμπέρασμα ότι εν προκειμένω δεν έχει θιγεί η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης.

³⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, *Minister for Justice and Equality* κατά *L.M.*, C-216/18, EU:C:2018:586 σημασία της απόφασης *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* στον ΧΕΑΔ και το μηχανισμό της απόφασης-πλασιού 2002/584/ΔΕΥ φάνηκε λίγους μήνες αργότερα όταν το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί αιτήματος έκδοσης προδικαστικής απόφασης σχετικά με την εκτέλεση, εκ μέρους των ιρλανδικών αρχών, ενός Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης που εκδόθηκε από την Πολωνία κατά του *L.M.*, με σκοπό την άσκηση ποινικής δίωξης κατά αυτού. Δεδομένης της μεταρρύθμισης του δικαστικού συστήματος της Πολωνίας, μέσω της μείωσης του ορίου συνταξιοδότησης των δικαστών, αλλά και της ανάθεσης στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας της εξουσίας να παρατείνει τη διάρκεια της θητείας των δικαστικών λειτουργών κατόπιν σχετικής αίτησης, ο εκζητούμενος αντιτάχθηκε στην εκτέλεση του σε βάρος του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, προβάλλοντας την παραβίαση του δικαιώματός του σε δίκαιη δίκη και επικαλούμενος την ενεργοποίηση εκ μέρους της Επιτροπής του άρθρου 7 παράγραφος 1 σε βάρος της Πολωνίας.

δικαστήρια ικανοποιούν τις απαιτήσεις που θέτει το άρθρο 19 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση ως προς την αποτελεσματική δικαστική προστασία.

Ο συσχετισμός των άρθρων 2, 4 παρ. 3 και 19 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση προσέδωσε βαρύνουσα σημασία στην εφαρμογή της αρχής του κράτους δικαίου και ενίσχυσε τη δυνατότητα αμφισβήτησης ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης εθνικών μέτρων αντίθετων με την αρχή της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης.

Ειδικότερα, η τρώση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης οδηγεί αναπόδραστα στη θραύση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Αυτό είναι προφανές αν αναλογιστεί κανείς ότι η δικαιοσύνη αποτελεί την ασφαλιστική δικλείδα εφαρμογής και λειτουργίας των θεμελιωδών αρχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε κάθε έκφανση τους, η δε αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης αποτελεί τη βάση έδρασης της καθολικής θεσμικής ισχύος της δικαιοσύνης στον ενωσιακό χώρο.

Το Δικαστήριο στην υπόθεση L.M. επισημαίνει το χαρακτήρα της Ένωσης ως «Ένωσης δικαίου» και τη θέση των αρχών του κράτους δικαίου και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας εντός αυτής,³⁸ ενώ στη συνέχεια παραπέμποντας στην απόφαση *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* αναφέρεται στην υποχρέωση των Κρατών Μελών να διασφαλίζουν την ανεξαρτησία των δικαστικών τους οργάνων, ειδικά στο πλαίσιο λειτουργίας του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης και του μηχανισμού του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, ο οποίος βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη και τη δικαστική συνεργασία μεταξύ δικαστικών αρχών.

Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει την πάγια διάκριση μεταξύ της εσωτερικής και της εξωτερικής πτυχής της δικαστικής ανεξαρτησίας.³⁹ Η δικαστική αρχή εκτέλεσης ερευνά πρώτον, την ύπαρξη γενικευμένων ή συστημικών πλημμελειών ως προς τη δικαστική εξουσία στο κράτος μέλος έκδοσης και δεύτερον, εάν στη συγκεκριμένη περίπτωση ο εκζητούμενος διατρέχει πραγματικό κίνδυνο προσβολής της ουσίας του δικαιώματός του σε δίκαιη δίκη.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκει να διαφυλάξει την ενίσχυση του Κράτους Δικαίου και να προστατεύσει τα θεμελιώδη δικαιώματα σε ολόκληρη την Ένωση λόγω της άρρηκτης σύνδεσης μεταξύ αυτών και της λειτουργίας και της αποτελεσματικότητας της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στον Χώρο Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.

³⁸ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, Minister for Justice and Equality κατά L.M., C-216/18, EU:C:2018:586, σκέψη 49-50.

³⁹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, Minister for Justice and Equality κατά L.M., C-216/18, EU:C:2018:586, σκέψη 63-66.

Ο σεβασμός της αρχής του Κράτους Δικαίου ενισχύει την αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών. Η συμμόρφωση με την αρχή του Κράτους Δικαίου αποτελεί προϋπόθεση για την προστασία όλων των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις Συνθήκες και από το διεθνές δίκαιο. Η εμπιστοσύνη όλων των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των εθνικών Κρατών στα νομικά συστήματα όλων των άλλων Κρατών Μελών έχει ζωτική σημασία για τη λειτουργία ολόκληρης της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης χωρίς εσωτερικά σύνορα.

Η σημασία της τήρησης των επιταγών της αρχής του Κράτους Δικαίου αναδεικνύεται από το ότι η απόφαση ενός εθνικού δικαστηρίου σε αστική ή εμπορική υπόθεση πρέπει αυτομάτως να αναγνωρίζεται και να εκτελείται σε ένα άλλο Κράτος Μέλος και το Ευρωπαϊκό Ενταλμα Σύλληψης που έχει εκδοθεί σε ένα Κράτος Μέλος σε βάρος του εκζητουμένου πρέπει να εκτελείται σε άλλο Κράτος Μέλος. Όλες οι παραπάνω δικαιοδοτικές κρίσεις ρυθμίζουν σημαντικές έννομες σχέσεις, ελευθερίες και δικαιώματα. Οποιαδήποτε παραβίαση της δικαιοσύνης της διαδικασίας, εξαιτίας της μη τήρησης της αρχής του Κράτους Δικαίου, δημιουργεί ευλόγως ανησυχία σε όλα τα Κράτη Μέλη.

3. Sedes materiae (4 παρ. 3 Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση), ratio της αρχής και αξιολόγηση της λειτουργίας της ως μαχητό τεκμήριο

3.1. Η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας

Η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας και αλληλεγγύης μεταξύ των Κρατών Μελών διατυπώνεται στο άρθρο 4 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Απόρροια της καλόπιστης συνεργασίας είναι και η υποχρέωση για την τήρηση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, εξειδίκευση της οποίας αποτελεί η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων.

Η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, σύμφωνα με το θετικό της περιεχόμενο, επιβάλλει στα Κράτη Μέλη την υποχρέωση να λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο ικανό να διασφαλίσει την εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις Συνθήκες ή προκύπτουν από πράξεις θεσμικών οργάνων της Ένωσης, ενώ σύμφωνα με το αρνητικό της περιεχόμενο, δημιουργεί στα Κράτη Μέλη την υποχρέωση να διευκολύνουν την Ένωση στην εκπλήρωση της αποστολής της απαγορεύοντας τη λήψη οποιουδήποτε μέτρου ικανού να θέσει εμπόδια στην υλοποίηση των σκοπών της. Είναι μάλιστα σημαντική η προσέγγιση του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία το γεγονός ότι ένα

κράτος μέλος ενδεχομένως να έχει αμφιβολίες όσον αφορά το κύρος μέτρου της Ένωσης ή να φρονεί ότι έχει βάσιμους λόγους να προβεί σε ενέργειες που αντίκεινται στο εν λόγω μέτρο δεν απαλλάσσει το εν λόγω κράτος μέλος από το καθήκον του να σέβεται την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας.⁴⁰

Η διάταξη αυτή ανάγεται σε γενική κατευθυντήρια αρχή του ενωσιακού δικαίου, η οποία εκφράζεται σε περισσότερους τομείς της ενωσιακής έννομης τάξης. Σύμφωνα με τις προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Verica Trstenjak, οι γενικές αρχές του δικαίου έχουν μεγάλη σημασία για τη συμπλήρωση των κενών του δικαίου και λειτουργούν ως μέσο ερμηνείας του.⁴¹ Επιπλέον, η λειτουργία των γενικών αρχών του δικαίου έχει ιδιαίτερη σημασία ως κανόνων εκτιμήσεως της νομιμότητας και του κύρους των πράξεων της Ένωσης καθώς και ως θεμελίου της νομολογιακής διαπλάσεως του δικαίου. Στις γενικές αρχές του δικαίου συγκαταλέγονται εκείνες οι θεμελιώδεις διατάξεις του άγραφου πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης οι οποίες είναι συμφυείς με την έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συγχρόνως κοινές στις έννομες τάξεις των Κρατών Μελών.⁴²

Η διάταξη της παραγράφου 4 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση εξειδικεύεται σε πληθώρα διατάξεων των Συνθηκών, όπως το άρθρο 49 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την απαγόρευση των περιορισμών της ελευθερίας εγκατάστασης των υπηκόων ενός Κράτους Μέλους στην επικράτεια ενός άλλου Κράτους Μέλους, το άρθρο 106 παρ. 1 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την απαγόρευση των Κρατών Μελών να θεσπίζουν και να διατηρούν μέτρα αντίθετα προς τους κανόνες των Συνθηκών, το άρθρο 114 παρ. 4 και 5 Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις υποχρεώσεις των Κρατών Μελών σε περιπτώσεις αποκλίσεων από τα μέτρα εναρμόνισης.⁴³

Η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας θέτει κανόνες, στόχους και κριτήρια προκειμένου τα Κράτη Μέλη και τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης να δεσμεύονται κατά την νομοπαραγωγική

⁴⁰ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 27ης Μαρτίου 2019, Επιτροπή κατά Γερμανίας, C-620/16, EU:C:2019:256, και, ιδίως το συμπέρασμα που εκτίθεται στις σκέψεις 98 έως 100.

⁴¹ Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Verica Trstenjak της 8ης Σεπτεμβρίου 2011 στην υπόθεση Maribel Dominguez κατά Centre informatique du Centre Ouest Atlantique κατά Préfet de la région Centre, C-282/10, EU:C:2011:559, σημείο 93.

⁴² Προτάσεις της 8ης Σεπτεμβρίου 2011, της Γενικής Εισαγγελέως Verica Trstenjak, υπόθεση Maribel Dominguez κατά Centre informatique du Centre Ouest Atlantique κατά Préfet de la région Centre, C-282/10, EU:C:2011:559, σκέψεις 93-95.

⁴³ M. Klamert, *The Principle of Loyalty in EU Law*, Oxford University Press, 2014, σελ. 13-14.

διαδικασία καθώς και τη διαδικασία θεσμικής διαβούλευσης.⁴⁴ Αξίζει, μάλιστα, να σημειωθεί ότι η διάταξη του άρθρου 4 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση παραμένει, καταπεριεχόμενο, αμετάβλητη από το έτος 1958 και την Συνθήκη της Ρώμης. Το ιστορικό αυτό στοιχείο αποτυπώνει ανάγλυφα τη βαρύνουσα σημασία της διάταξης για το οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδιαίτερα ενόψει της νομικής πολυπλοκότητας και ασάφειας που χαρακτηρίζει το πολυεπίπεδο ενωσιακό σύστημα διακυβέρνησης από την ίδρυση του.⁴⁵

Περισσότερο συγκεκριμένα, κατά η λειτουργία της αυτόνομης ενωσιακής έννομης τάξης τα Κράτη Μέλη διατηρούν την αρμοδιότητα τους σε σημαντικούς τομείς, όμως παράλληλα υπέχουν υποχρέωση εφαρμογής των ενωσιακών κανόνων δικαίου με βάση τους οποίους υλοποιείται το ενοποιητικό εγχείρημα. Κατά τούτο, παρότι η ενωσιακή έννομη τάξη είναι αυτόνομη, το υφιστάμενο μεταβλητό πλέγμα αμοιβαίων περιορισμών αλλά και συγκλίσεων μεταξύ της ενωσιακής έννομης τάξης και των εθνικών οργάνων των Κρατών Μελών δημιουργεί μια σχέση εξάρτησης της ενωσιακής έννομης τάξης από τα Κράτη Μέλη, προκειμένου να υλοποιηθεί σωστά η εφαρμογή των ενωσιακών κανόνων δικαίου.

Ο τρόπος με τον οποίο τα Κράτη Μέλη καλούνται να εφαρμόσουν το ενωσιακό δίκαιο διαπνέεται από την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας κατ' άρθρο 4 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Πρόκειται για τον πυρήνα της ενωσιακής έννομης τάξης, διότι αφορά την ενότητα και κοινότητα δέσμης συμφερόντων και σκοπών τους οποίους δεν μπορεί κάθε Κράτος Μέλος να επιτύχει με την μεμονωμένη δράση του, παρά μόνον με τη συνεργασία των υπολοίπων Κρατών Μελών από κοινού. Απώτερος στόχος είναι η διασφάλιση της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου μέσω της συνεργασίας όλων όσων εμπλέκονται κατά την νομοπαραγωγική διαδικασία, την εκτελεστική διαδικασία και τη διαδικασία ερμηνείας του νόμου.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η διάταξη του άρθρου 4 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση λειτουργεί ως λευκός κανόνας δικαίου για την εξειδίκευση του οποίου απαιτείται ο συνδυασμός με άλλη ειδικότερη διάταξη. Η εφαρμογή του άρθρου 4 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση επιβάλλει στα Κράτη Μέλη μια γενική υποχρέωση, η οποία συγκεκριμενοποιείται στις επιμέρους διατάξεις των Συνθηκών. Οι επιμέρους αυτές διατάξεις απαιτείται να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα της αρχής της καλόπιστης συνεργασίας. Συνεπώς, η

⁴⁴ Μ. Κρητικός, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ Κατ' άρθρο ερμηνεία, επιμ. Β. Χριστιανός, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 22.

⁴⁵ C. Hillion & R.A. Wessel, Competence Distribution in EU External Relations after ECOWAS: Clarification or Continued Fuzziness?, Common market law review, 2009, σελ. 551-586.

υποχρέωση που απορρέει από τη διάταξη αυτή αφορά το πώς θα τίθενται οι ενωσιακοί κανόνες δικαίου από τα ενωσιακά όργανα και πώς εφαρμόζονται οι κανόνες αυτοί από τα Κράτη Μέλη.

Το Δικαστήριο επικαλούμενο την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας έκρινε ότι τα Κράτη Μέλη οφείλουν, πριν από την παρέλευση της προθεσμίας μεταφοράς μιας Οδηγίας, να απέχουν από τη θέσπιση διατάξεων οι οποίες είναι σε θέση να ματαιώσουν τους σκοπούς της Οδηγίας.⁴⁶

Η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας αποτελεί αυτοτελή πηγή υποχρεώσεων για τα Κράτη Μέλη και το Δικαστήριο με βάση τη διάταξη 4 παρ. 3 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει αποφανθεί ότι το Κράτος Μέλος παραβίασε τις απορρέουσες από το ενωσιακό δίκαιο υποχρεώσεις του.⁴⁷ Η ίδια αρχή της καλόπιστης συνεργασίας μπορεί να αποτελέσει αυτοτελή νομική βάση για είτε για προσφυγή ακύρωσης μιας ενωσιακής πράξης είτε για παραβίαση του ενωσιακού δικαίου κατά Κράτους Μέλους.⁴⁸

Η νομική βάση με την οποία εφαρμόζεται οριζόντια η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας είναι η διάταξη του άρθρου 13 παρ. 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Μεταξύ των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ισχύει η αρχή της θεσμικής ισοροπίας με κυρίαρχο σκοπό της την επίλυση των συγκρούσεων νομικών βάσεων.⁴⁹ Σύμφωνα με την αρχή της θεσμικής ισορροπίας κάθε όργανο της Ένωσης οφείλει να σέβεται τον ρόλο των υπολοίπων κατά την συμμετοχή τους στη νομοθετική διαδικασία και σε περίπτωση που υπάρχει δυνατότητα εφαρμογής ασύμβατων μεταξύ τους νομικών βάσεων, οι διαφωνίες πρέπει να επιλύονται με βάση την καλή πίστη και με γνώμονα την εξυπηρέτηση όλων των μερών.

3.2. Η αρχή της αλληλεγγύης

Περαιτέρω, η αλληλεγγύη, κατ' άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, αναφέρεται ως κοινή αξία των κοινωνιών των Κρατών Μελών, ενώ σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 3 και 5 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση μεταξύ των σκοπών της Ένωσης περιλαμβάνονται η προώθηση της αλληλεγγύης μεταξύ των γενεών, η προαγωγή της αλληλεγγύης μεταξύ των Κρατών

⁴⁶ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 1997, Inter-Environnement Wallonie ASBL κατά Région wallonne, C-129/96, EU:C:1997:628, σκέψη 45.

⁴⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 20ης Απριλίου 2010, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Βασιλείου της Σουηδίας, C-246/07, EU:C:2010:203, σκέψη 105.

⁴⁸ Αυτό πάντως συμβαίνει σπάνια, όπως στην απόφαση της 3ης Μαρτίου 2016, υπόθεση Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Δημοκρατίας Μάλτας, C-12/14, EU:C:2016:135, σκέψεις 37-38 όπου το Δικαστήριο είπε ότι η παραβίαση της αρχής από πλευράς των ενωσιακών οργάνων μπορεί να αποτελέσει αυτοτελή λόγο ακύρωσης της νομοθετικής πράξης που εξέδωσαν.

⁴⁹ M. Klamert, *The Principle of Loyalty in EU Law*, Oxford University Press, 2014, σελ. 215-217.

Μελών, και όσον αφορά τις σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τον υπόλοιπο κόσμο η συμβολή της στην αλληλεγγύη και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των λαών.⁵⁰

Όσον αφορά τη νομολογιακή της αντιμετώπιση, είναι ενδεικτική η διατύπωση της Γενικής Εισαγγελέως E. Sharpston, σύμφωνα με την οποία η αρχή της αλληλεγγύης είναι «η ζωογόνος δύναμη του ευρωπαϊκού εγχειρήματος»⁵¹ και χαρακτηριστικά περιγραφική η σκέψη της ότι «Ο σεβασμός των «κανόνων της λέσχης» και η εκτέλεση, με πνεύμα αλληλεγγύης προς τους Ευρωπαίους συμπολίτες, του ρόλου που αναλογεί στον κάθε ένα δεν πρέπει να βασίζονται σε μια ωφελιμιστική ανάλυση κόστους-οφέλους (οικεία, δυστυχώς, λόγω της ρητορικής των υποστηρικτών του Brexit) του είδους «τι ακριβώς μού στοιχίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση κάθε εβδομάδα και τι ακριβώς κερδίζω εγώ προσωπικά από αυτήν;» Αυτός ο εγωκεντρισμός συνιστά προδοσία του οράματος των ιδρυτών της Ένωσης για μια ήπειρο ειρήνης και ευημερίας. Πρόκειται για το ακριβώς αντίθετο του να είναι ένα κράτος μέλος καλόπιστο και να αξίζει ένα άτομο να έχει την κοινή ιθαγένεια της Ένωσης. Για να ευδοκιμήσει και να προχωρήσει το ευρωπαϊκό εγχείρημα, πρέπει όλοι να κάνουμε κάτι καλύτερο από αυτόν».⁵²

Στο σημείο αυτό αξίζει να επαναλάβουμε μια απο τις περισσότερες γνωστές, κατά το σύνολο της ιστορικής πορείας του Ευρωπαϊκού εγχειρήματος, φράσεις και αυτή δεν είναι άλλη απο την δήλωση του R. Schuman ότι «Η Ευρώπη δεν θα δημιουργηθεί δια μιας, ούτε σε ένα συνολικό οικοδόμημα: θα διαμορφωθεί μέσα από συγκεκριμένα επιτεύγματα που θα δημιουργήσουν πρώτα

⁵⁰ Ρητή αναφορά στην αλληλεγγύη γίνεται και στις διατάξεις 24 παρ. 2 και 3, 31, 32 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση αναφορικά με τον τομέα της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Ασφάλειας. Εξαιρετικά σημαντικές είναι οι διατάξεις των άρθρων 67 και 80 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με τις οποίες η κοινή πολιτική στους τομείς του ασύλου, της μετανάστευσης, των εξωτερικών συνόρων βασίζεται στην αλληλεγγύη μεταξύ των Κρατών Μελών και ότι οι πολιτικές για τους ελέγχους διέπονται απο την αρχή της αλληλεγγύης και την αρχή της δίκαιης κατανομής ευθυνών μεταξύ των Κρατών Μελών. Ακόμη, αναφορά γίνεται στο άρθρο 194 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την εσωτερική αγορά της ενέργειας. Και φυσικά, η ρήτρα αλληλεγγύης η οποία προβλέπεται στο άρθρο 222 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με την οποία σε περίπτωση που ένα κράτος δεχθεί τρομοκρατική επίθεση ή πληγεί απο φυσική ή ανθρωπογενή καταστροφή η Ένωση και τα Κράτη Μέλη της ενεργούν από κοινού, με πνεύμα αλληλεγγύης και κινητοποίηση όλων των μέσων που έχει στη διάθεση της.

⁵¹ Προτάσεις της 31ης Οκτωβρίου 2019 της Γενικής Εισαγγελέως Eleanor Sharpston, συνεκδικασθείσες υποθέσεις Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Δημοκρατίας της Πολωνίας, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Τσεχικής Δημοκρατίας, C-715/17, C-718/17 και C-719/17, ECLI:EU:C:2019:917, σκέψη 253.

⁵² Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Eleanor Sharpston, ό.π., C-715/17, C-718/17 και C-719/17, σκέψη 254.

μια πραγματική αλληλεγγύη».⁵³ Την εν λόγω πανηγυρική δήλωση απηχεί η τρίτη αιτιολογική σκέψη της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, στην οποία αναγραφόταν ρητώς ότι «[έ]χοντας συνείδηση ότι η Ευρώπη δε θα οικοδομηθεί παρά μόνο με συγκεκριμένα επιτεύγματα διά της δημιουργίας αρχικώς μιας πραγματικής αλληλεγγύης και διά της εγκαθιδρύσεως κοινών βάσεων οικονομικής αναπτύξεως».⁵⁴

Η αλληλεγγύη συμβαδίζει με την αμοιβαία εμπιστοσύνη. Ο σκοπός όλων των επιμέρους εγγυήσεων της αρχής της αλληλεγγύης, ανεξαρτήτως του υποκειμένου των *in concreto* υποχρεώσεων που προκύπτουν, είναι κοινός και αφορά την προστασία κάθε ανθρώπου και πολίτη της ευρωπαϊκής έννομης τάξης. Η εφαρμογή της αλληλεγγύης συντείνει στην πραγμάτωση της «ισχύος εν τη ενώσει» και ενισχύει το περιεχόμενο της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

3.3. Η αξιολόγηση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη Γνωμοδότηση 2/13 συμπύκνωσε το νόημα της αρχής με την εξής διατύπωση «η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών έχει, στο δίκαιο της Ένωσης, θεμελιώδη σημασία, δεδομένου ότι καθιστά δυνατή τη δημιουργία και τη διατήρηση ενός χώρου χωρίς εσωτερικά σύνορα. Πάντως, η αρχή αυτή, ιδίως όσον αφορά τον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, επιβάλλει σε καθένα από τα Κράτη Μέλη να δέχονται, πλην εξαιρετικών περιστάσεων, ότι όλα τα λοιπά Κράτη Μέλη τηρούν το δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, ότι σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα που είναι αναγνωρισμένα από το δίκαιο αυτό. Ειδικότερα, τα Κράτη Μέλη, όταν θέτουν σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης, είναι δυνατό να υποχρεωθούν, δυνάμει του δικαίου αυτού, να εκλάβουν ως δεδομένο τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων από τα λοιπά Κράτη Μέλη, με αποτέλεσμα να μην έχουν τη δυνατότητα όχι μόνο να απαιτήσουν από κάποιο άλλο Κράτος Μέλος να εφαρμόσει εθνικό επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων υψηλότερο από το επίπεδο προστασίας που εγγυάται το δίκαιο της Ένωσης, αλλά επίσης, πλην εξαιρετικών περιπτώσεων, να ελέγχουν αν το άλλο Κράτος Μέλος έχει πράγματι σεβαστεί, σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνει η Ένωση».

⁵³ Διακήρυξη της 9ης Μαΐου 1950 η οποία παρουσιάστηκε από τον Γάλλο υπουργό Εξωτερικών R. Schuman και πρότεινε τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, τα μέλη της οποίας θα διαχειρίζονταν από κοινού την παραγωγή άνθρακα και χάλυβα διαθέσιμη στο διαδικτυακό ιστότοπο https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_el

⁵⁴ CELEX:11951K

Το περιεχόμενο της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης εκκινεί απο αρνητική βάση σε πεδία στα οποία δεν υπάρχει πλήρης εναρμόνιση. Η εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης επιτρέπει την παράκαμψη της απαίτησης ομοφωνίας στη λήψη αποφάσεων απο τα μέλη του Συμβουλίου. Ο κανόνας λήψης των αποφάσεων ακολουθεί τη μέθοδο της ομοφωνίας. Η ομοφωνία συνεπάγεται την παροχή του δικαιώματος αρνησικυρίας, συνεπώς η λήψη μιας απόφασης προϋποθέτει ότι όλα τα Κράτη συμφωνούν ανεξαιρέτως, διότι διαφορετικά δεν μπορεί να ληφθεί απόφαση. Όπως γίνεται αντιληπτό, το αναγκαίο συμπλήρωμα της ομοφωνίας δηλαδή η άσκηση του δικαιώματος αρνησικυρίας (veto) θέτει εμπόδια στην πρόοδο της ενοποίησης της αγοράς.

Το Δικαστήριο αρχικά ανέπτυξε την συλλογιστική του για την αξία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μέσα απο την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων και στην συνέχεια την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και των υπηρεσιών.

Η κοινή αγορά έχει μετεξελιχθεί σε ενιαία εσωτερική αγορά. Η λειτουργία της επιτάσσει οι συντελεστές της παραγωγής, δηλαδή τα εμπορεύματα, τα πρόσωπα, οι υπηρεσίες και τα κεφάλαια να κυκλοφορούν ελεύθερα εντός αυτής. Ο ρόλος της εσωτερικής αγοράς είναι υψίστης σημασίας, διότι είναι το βασικό εργαλείο με το οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκει την οικονομική ενοποίηση που αποτελεί την αναγκαία βάση της κοινότητας συμφερόντων, προκειμένου να υλοποιηθεί η πολιτική ενοποίηση. Με την σειρά της η πολιτική ενοποίηση υλοποιείται με την πράγματωση του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.

Ως προς τη νομική φύση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, παρατηρούμε ότι αυτή είναι νομικό τεκμήριο. Με αυτή την έννοια ένα νομικό τεκμήριο είναι «μαχητό» όταν μπορεί να ανατραπεί με απόδειξη του αντιθέτου. Όταν δεν χωρεί ανατροπή του, καλείται «αμάχητο». Κατ' ακριβολογία το αμάχητο τεκμήριο δεν ανατρέπεται ως προς το συναγόμενο συμπέρασμα το οποίο εξάγεται απο ορισμένα πραγματικά περιστατικά, τα οποία αποτελούν τις προϋποθέσεις του κανόνα δικαίου. Συνεπώς, και στην περίπτωση του αμάχητου τεκμηρίου χωρεί ανατροπή, εφόσον αποδειχθεί ότι δεν ισχύει η προϋπόθεση επι της οποίας εδράζεται το αμαχήτως εξαγόμενο συμπέρασμα. Η νομική φύση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης ως μαχητό τεκμήριο υποδηλώνει ο δικαστής μπορεί να ακολουθεί μια μέθοδο νομικού συλλογισμού κατά την οποία συνάγει ένα γεγονός που δεν έχει αποδειχθεί από άλλο γεγονός που έχει αποδειχθεί.

Το μαχητό νομικό τεκμήριο της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης «επιβάλλει», όπως η ολομέλεια του Δικαστηρίου επεσήμανε στην Γνωμοδότηση 2/13, σε καθένα από τα Κράτη Μέλη «να δέχονται, πλην εξαιρετικών περιστάσεων, ότι τα λοιπά κράτη μέλη τηρούν το δίκαιο της

Ένωσης και, ειδικότερα, ότι σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα που είναι αναγνωρισμένα από το δίκαιο αυτό». ⁵⁵ Από αυτή την υποχρέωση απορρέουν, ειδικότερα, δύο αρνητικές υποχρεώσεις: ⁵⁶ πρώτον τα κράτη μέλη δεν μπορούν να απαιτήσουν από κάποιο άλλο Κράτος Μέλος να εφαρμόσει εθνικό επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων υψηλότερο από το επίπεδο προστασίας που εγγυάται το δίκαιο της Ένωσης και, δεύτερον, δεν μπορούν, πλην εξαιρετικών περιστάσεων, να ελέγχουν αν το άλλο κράτος μέλος έχει πράγματι σεβαστεί, σε μία συγκεκριμένη περίπτωση, τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνει η Ένωση. ⁵⁷

II. Ο ρόλος της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης για την «επίτευξη της ενότητας μέσα από τη διαφορετικότητα»

Η επιταγή για ενότητα μέσα από τη διαφορετικότητα, αποτυπώνει το κύριο πρόταγμα της ευρωπαϊκής ιδέας, της ειρηνικής συμβίωσης με αμοιβαίο σεβασμό στα συμφέροντα και τις απόψεις των άλλων, σε όλες τις εθνικές και συλλογικές ταυτότητες.

Ο σεβασμός της διαφορετικότητας νοείται ως η επιταγή που επιτρέπει στους ανθρώπους να εκπληρώνουν τις δυνατότητες και επιλογές τους ελεύθερα, ανεξαρτήτως των ατομικών τους ιδιαιτεροτήτων. Η θέση σε εφαρμογή των αρχών της διαφορετικότητας γεννά και οδηγεί στην αποδοχή, υποστήριξη και ανάπτυξη, ενισχύει τις επιδόσεις των προσώπων και των οργανισμών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί το πιο εύστοχο παράδειγμα αυτής της προσέγγισης, καθώς πρωταρχικά είναι μια ένωση αξιών.

Εξάλλου, η αμοιβαία εμπιστοσύνη προϋποθέτει ορισμένες κοινές αξίες επι των οποίων αυτή οικοδομείται. Η αξία του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και η αξία του Κράτους Δικαίου είναι θεμελιώδεις προκειμένου η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης να αναπτυχθεί και εφαρμοσθεί αποτελεσματικά.

Ο χαρακτηρισμός της Ένωσης ως «Κοινότητας Δικαίου» αποδίδει με περιεκτικό τρόπο το γεγονός ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση στηρίχθηκε εξ αρχής στο Δίκαιο και εξελίχθηκε στη βάση δικαιικών θεσμών. Το Δίκαιο, ούτως ή άλλως, συνιστά ένα λειτουργικό μέσο, εντός του οποίου

⁵⁵ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ολομέλεια, Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 191.

⁵⁶ K. Lenaerts, The principle of mutual recognition in the Area of Freedom, Security and Justice, Il Diritto dell'Unione Europea, 2015, σ. 530.

⁵⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ολομέλεια, Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 192.

αποκρυσταλλώνονται οι κανονιστικές αρχές που αντιστοιχούν σε μια δεδομένη κοινωνία. Αυτά τα χαρακτηριστικά του Δικαίου αναδεικνύονται κατ' εξοχήν στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης, όπου το σε μεγάλο βαθμό νομολογιακά διαπλασμένο κανονιστικό πλέγμα αποτελεί την ενωσιακή έννομη τάξη και συγκροτείται εντός ενός πλαισίου διαρκούς αλληλεπίδρασης μεταξύ των θεσμικών και δικαιοδοτικών πόλων της Ένωσης και των Κρατών Μελών της.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προοδευτικά λάβει μέτρα για την οικοδόμηση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ώστε οι συντελεστές της παραγωγής να κυκλοφορούν ελεύθερα και οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης να απολαμβάνουν μια ενιαία αγορά που λειτουργεί πραγματικά σαν μια εγχώρια αγορά. Στον τομέα της δικαιοσύνης έχει αναπτυχθεί ένας χώρος αμοιβαίας αναγνώρισης για τη διασύνδεση των διαφόρων συστημάτων δικαιοσύνης των Κρατών Μελών. Στη βάση του υπάρχει η αμοιβαία εμπιστοσύνη, καθώς και σαφείς νομικές εγγυήσεις, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι γέφυρες που οικοδομούνται μεταξύ των νομικών συστημάτων των Κρατών Μελών είναι δομικά σταθερές.

1. Το α-κυρίαρχο μοντέλο διακυβέρνησης

Η διαδικασία δημιουργίας του δικαίου σύμφωνα με το ιστορικό πρότυπο του κυρίαρχου κράτους, ακολουθεί ορισμένους κανόνες, οι οποίοι επιβάλλονται από τη δομή της ιεραρχίας των πηγών του δικαίου. Στις σύγχρονες δυτικές δημοκρατίες οι κύριες πηγές δικαίου, κατά την ιεραρχική μεταξύ τους σχέση, είναι το Σύνταγμα και οι νόμοι που θεσπίζονται από τα εθνικά Κοινοβούλια. Η ιεραρχία των πηγών συνεπάγεται ιεραρχία των κανόνων. Αυτό σημαίνει ότι οι διατάξεις του νόμου δεν μπορεί να είναι αντίθετες με τους συνταγματικής ισχύος κανόνες δικαίου. Η ακολουθία της ιεραρχικής αυτής δομής αποτυπώνει την σημασία των αξιών που κρίνονται περισσότερο ισχυρές από ότι άλλες και αντανakλά την σπουδαιότητα τους για το σύνολο των κοινωνιών. Οι κανόνες του Συντάγματος αναγνωρίζονται ως απολύτως σημαντικές από την συντριπτική πλειονότητα των πολιτών, ενώ αντίθετα οι κανόνες που θεσπίζονται με νόμους αντανakλούν τη βούληση της πλειοψηφίας.⁵⁸

Η εξουσία επιβολής των κανόνων δικαίου από την κορυφή προς τη βάση ανταποκρίνεται στη λειτουργία του παραδοσιακού εθνικού κράτους. Το εδαφικά προσδιορισμένο εθνικό κράτος επιλύει, κατά τρόπο κυρίαρχο, οποιοδήποτε ζήτημα ανακύπτει κατά την κοινωνική συμβίωση σε μια και μοναδική οργανική βαθμίδα αναφοράς. Σε υπερ-κρατικό επίπεδο η θεμελιώδης

⁵⁸ A. Cassese, Διεθνές δίκαιο, μετάφραση Γ. Σαριδάκης, Gutenberg, 2012, σελ. 239.

ιδιαιτερότητα του ενωσιακού δικαιοϋκού χώρου έναντι του κλασικού δικαιοϋκού πεδίου του κράτους συνίσταται στον δυϊσμό ενότητας και, πολυκρατικά αποτυπούμενης, διαφορετικότητας, η οποία οργανώνεται θεσμικά ως Ένωση κρατών και Ένωση πολιτών οργανωμένων σε λαούς.⁵⁹

Η μετάβαση απο την Κυβέρνηση ενός κράτους στη Διακυβέρνηση περισσότερων μεταεθνικών⁶⁰ Κρατών είναι μια διαδικασία πολύπλοκη. Αυτό άλλωστε καθίσταται αυτόνότητο εάν αναλογιστεί κανείς ότι οι υφιστάμενες και δοκιμασμένες δομές και λειτουργίες άσκησης της εξουσίας στην παραδοσιακή της μορφή των μεμονωμένων Κρατών, κατέστησαν τουλάχιστον απρόσφορες στο ενωσιακό πολιτικοοικονομικό περιβάλλον. Παράλληλα η ανάγκη επίλυσης των πολιτικο-οικονομικών ζητημάτων που πλέον ανακύπτουν «υπερκρατικά» και άρα ενωσιακά, κατέστησε επιβεβλημένη την απρόσωπη άσκηση της εξουσίας και των προς χρήση εργαλείων άσκησης της κάθε φορά.

Αυτό βέβαια καθίσταται πλέον ή σαφές ιδιαίτερα, αν αναλογιστούμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση χαρακτηρίζεται απο το ότι «μια διακυβέρνηση ουσία οικονομική διαμορφώνει μια διακυβέρνηση τύποις πολιτική»⁶¹ και αποτελεί όχι μόνον αγορά χωρίς εσωτερικά σύνορα αλλά και Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.

Η ιδιαιτερότητα της ενωσιακής έννομης τάξης συνίσταται στο γεγονός ότι αυτή αποτελείται απο περισσότερα Κράτη Μέλη με κοινές και συνάμα διαφορετικές συνταγματικές παραδόσεις, παρέχει ελευθερίες και δικαιώματα, φιλοξενεί ανθρώπους με πολλές διαφορετικές αντιλήψεις για πληθώρα θεμάτων σε σχέση με το σύνολο των βιοτικών τους σχέσεων.

Το γεγονός ότι στην α-κυρίαρχη ενωσιακή έννομη τάξη δεν υφίσταται μια κεντρική κυβέρνηση για να λάβει πολιτικές αποφάσεις επι των αναφερόμενων ζητημάτων οδηγεί στην υποκατάσταση της διακυβέρνησης εξοκλήρου απο το δίκαιο. Ουσιαστικά, το «ακέφαλο» της διακυβέρνησης αλλά και το πολυεπίπεδο των αναμενόμενων δράσεων και των σκοπών επιτάσσουν τη μετουσίωση της παραδοσιακής κυβερνητικής κρατικής εξουσίας σε μια ευέλικτη όσο και αποτελεσματική πλατφόρμα διακυβέρνησης η οποία καλύπτει γενικότερες (υπερκρατικές-ενωσιακές) ανάγκες υπό τον έλεγχο σαφώς καθοριζόμενων οργάνων. Τα Κράτη Μέλη κατά τον

⁵⁹ Δ. Τσάτσος, Η έννοια της δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, Πόλις, 2007, σελ. 56-61.

⁶⁰ Σύμφωνα με τον Δ. Χρυσόχοου η έννοια «μετα-» προσδιορίζει την αναστοχαστική επιστροφή σε θεμελιακές αρχές ως μετεξελικτική συνθήκη. Ειδικότερα η έννοια «μεταθινισμός» προσδιορίζει τη μη (έθνο)κρατικογενή συμβίωση πολλαπλών πίστεων/ταυτοτήτων Δ. Χρυσόχοου, Πολιτειολογία των Ενώσεων, Σιδέρης, 2020, σελ. 509-510.

⁶¹ Ν. Σκανδάμης, Το παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Διακυβέρνησης - Μεταξύ κυριαρχίας και αγοράς, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2006, σελ. 41 και 147.

τρόπο αυτό παρέχουν στην ανάγκη της ενωσιακής ολοκλήρωσης μια διπλή συναίνεση, το μεν μια λειτουργική, αφού εκχωρούν μέρος της κυρίαρχης εξουσίας τους (υπό την κλασσική του όρου έννοια της διαχείρισης και της άσκησης της πολιτικής εξουσίας στη βάση της νομιμοποίησης τους) το δε μια νομοθετική, αφού συμμετέχουν από κοινού και ενεργά στην παραγωγή του δικαίου της ένωσης και στα όργανα ελέγχου της πολιτικοοικονομικής δράσεως αποδεχόμενα συνάμα την αλληλεπίδραση της συλλογικής αυτής διαδικασίας.

Και πράγματι, το ενωσιακό δίκαιο παρέχει δικαιώματα, ελευθερίες, διαρθρωτικές αρχές, άξονες και θεσμούς. Το κεντρικό και συνάμα πρακτικό ερώτημα είναι τι απο τα παραπάνω, ιδίως ενώπιον ζητημάτων μείζονος σημασίας, παρέχει τις αναγκαίες εκείνες λύσεις για την συνύπαρξη όλων των παραπάνω στοιχείων. Την στιγμή κατά την οποία ο συγκερασμός όλων των παραπάνω στοιχείων, προκύπτει επιτακτικά ως ανάγκη, για την ίδια την ύπαρξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η απάντηση είναι ότι τίποτα απο τα παραπάνω δεν παρέχει αυτοδικαίως τρόπους επίλυσης των συγκρούσεων μεταξύ των αντιτιθέμενων συμφερόντων και αξιών. Το δίκαιο δεν λύνει την σύγκρουση, κάτι που υπογραμμίζει την ελλειπτικότητα του και διευρύνει την διακριτική ευχέρεια των δικαιοδοτικών φορέων. Η συνύπαρξη των περισσότερων τιθέμενων συμφερόντων αποτελεί έργο του δικαιοδοτικού φορέα που προβαίνει σε συσταθμίσεις.

Η νομική σκέψη, κατά την τυπική συγκρότηση του δικανικού συλλογισμού, γίνεται αντιληπτή ως μια σειρά τυπικών ενεργειών προκειμένου ο εφαρμοστής του δικαίου να υπαγάγει τα πραγματικά περιστατικά στους γραπτούς κανόνες δικαίου. Η διαδικασία αυτή εμφανίζεται αξιολογικά ουδέτερη δεδομένου ότι το δικαιοδοτικό όργανο μοιάζει να ακολουθεί τους κανόνες χωρίς αξιολογικές κρίσεις και σύμφωνα με την στάθμιση συμφερόντων στην οποία έχει ήδη προβεί ο νομοθέτης.

Τα παραπάνω ενδεχομένως ισχύουν σε κάποιο υπεραπλουστευτικό σχήμα διαφορών. Ωστόσο, κατά κανόνα οι διαφορές που άγονται ενώπιον των ενωσιακών δικαιοδοτικών οργάνων απαιτούν σύνθετες αξιολογήσεις και δεν επιλύονται με μόνη την εφαρμογή ορισμένου κανόνα δικαίου. Συνήθως, μάλιστα, ισχύουν παράλληλα περισσότερες απο μια ρυθμίσεις, εξίσου έγκυρων κανόνων δικαίου, συνεπώς το συστημικό αδιέξοδο του γραπτού δικαίου γίνεται εμφανές.

Στο σημείο αυτό, όπου το γραπτό δίκαιο αδυνατεί να δώσει λύση, διανοίγεται η ευρύτατη εξουσία του δικαστή να αποφασίσει κατά την άσκηση της διακριτικής του ευχέρειας ποιος κανόνας θα κατισχύσει των υπολοίπων ισόκυρων κανόνων δικαίου, ενώ παράλληλα και ταυτόχρονα ελέγχει

τις επιλεγμένες πολιτικές και την εφαρμογή τους στον κοινό χώρο καθώς τον έλεγχο αυτόν έχουν εκχωρήσει τα Κράτη Μέλη σε κοινά δικαιοδοτικά όργανα.

Η δικαιοπλαστική ευχέρεια του δικαστή ενισχύεται από την ύπαρξη και δικαιολογητική λειτουργία των γενικών αρχών του δικαίου. Οι αρχές του δικαίου, διαφέρουν από τους κανόνες κατά το ότι δεν κατισχύουν η μια της άλλης, αλλά ισχύουν παράλληλα ακόμη και εκεί όπου δεν μπορούν να συνεφερμοσθούν. Η λειτουργία των αρχών του δικαίου διατρέχει ολόκληρο το δίκαιο, βοηθά στην ανασύνθεση του συνολικού κανονιστικού νοήματος της έννομης τάξης και συμβάλλει αποφασιστικά στην συστηματοποίηση και ολοκλήρωση αυτής.⁶²

Η λειτουργία των αρχών του δικαίου επέχει σημαίνοντα ρόλο, ιδιαίτερα σε έννομες τάξεις όπως η ενωσιακή έννομη τάξη. Το Δικαστήριο ερμηνεύει⁶³ και επιβάλλει⁶⁴ το δίκαιο, ακυρώνει νομικές πράξεις της Ένωσης⁶⁵ και διασφαλίζει την ανάληψη δράσης από την τελευταία.⁶⁶

Σε ένα τέτοιο «α-κυρίαρχο» μοντέλο διακυβέρνησης όπως το ευρωπαϊκό, όπου η εισδοχή των Μελών έχει σαν αυτονόητη βάση της την ελευθερία, την οποία, άλλωστε, και αναπαράγει, η διαδραστικότητα και η διαλεκτική της προσέγγισης των προβλημάτων και των προκρινόμενων λύσεων αποτελούν τον πυρήνα της λειτουργίας της.

Περαιτέρω, η μετάβαση αρμοδιοτήτων από την κάθε επιμέρους κρατική εξουσία σε μια μεταεθνική ένωση στερεί από τη δράση της παραγωγή του πολιτικού και οικονομικού

⁶² Π. Σούρλας, Δίκαιο και Δικανική Κρίση - Μια φιλοσοφική αναθώρηση της μεθοδολογίας του δικαίου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017, σελ. 342-343.

⁶³ Τα εθνικά δικαστήρια των Κρατών Μελών της ΕΕ οφείλουν να μεριμνούν για τη σωστή εφαρμογή του ευρωπαϊκού δικαίου, το οποίο όμως μπορεί να ερμηνεύουν με διαφορετικό τρόπο. Αν ένα εθνικό δικαστήριο έχει κάποια αμφιβολία σχετικά με την ερμηνεία ή την ισχύ κάποιου ευρωπαϊκού νόμου, έχει τη δυνατότητα να ζητήσει διευκρινίσεις από το Δικαστήριο. Η ίδια διαδικασία μπορεί επίσης να ακολουθηθεί για να προσδιοριστεί κατά πόσον ένας εθνικός νόμος ή μια εθνική πρακτική συνάδουν με το δίκαιο της ΕΕ.

⁶⁴ Διαδικασίες επί παραβάσει κατά των Κρατών Μελών για μη συμμόρφωση με το ευρωπαϊκό δίκαιο. Τις διαδικασίες αυτές μπορεί να κινεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή άλλο Κράτος Μέλος. Το Κράτος Μέλος το οποίο διαπιστώνεται ότι έχει παραβεί τις υποχρεώσεις του, οφείλει να προβεί αμέσως σε διορθωτικές ενέργειες, ειδάλλως κινδυνεύει να ασκηθεί εναντίον του δεύτερη προσφυγή, που μπορεί να οδηγήσει στην επιβολή προστίμου.

⁶⁵ Προσφυγή ακύρωσης εάν μια νομική πράξη της ΕΕ θεωρείται ότι παραβιάζει τις Συνθήκες της ΕΕ ή τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών, τα Κράτη Μέλη, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή (σε ορισμένες περιπτώσεις) το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο μπορούν να ζητήσουν από το Δικαστήριο να την ακυρώσει. Οι ιδιώτες μπορούν επίσης να ζητήσουν από το Δικαστήριο να ακυρώσει μια πράξη της ΕΕ που τους αφορά άμεσα.

⁶⁶ Προσφυγή λόγω παράλειψης το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή οφείλουν υπό ορισμένες συνθήκες να λαμβάνουν ορισμένες αποφάσεις. Αν δεν το πράξουν, τα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άλλα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και (υπό ορισμένες προϋποθέσεις) ιδιώτες ή επιχειρήσεις μπορούν να υποβάλουν καταγγελία στο Δικαστήριο.

αποτελέσματος τον ιεραρχικό και επιτακτικό έλεγχο της κυβέρνησης δημιουργώντας υπερεθνικά δεδομένα άμεσης εφαρμογής στο κάθε Κράτος Μέλος.

Μια τέτοια λειτουργία δεν μπορεί να διασφαλιστεί με γενικές ρήτρες συνεργασίας μεταξύ των Κρατών Μελών αλλά πρέπει να λαμβάνει χώρα επί τη βάση μιας θεμελιακής αρχής, της αρχής της εμπιστοσύνης. Με τον τρόπο αυτό γίνεται εφικτή η αναγκαία συνέχεια και σταθερότητα στη συλλογική δράση τόσο των ενωσιακών οργάνων (κάθετη ισχύς της αρχής της εμπιστοσύνης) όσο και των Κρατών Μελών (οριζόντια ισχύς).

Στα πλαίσια αυτής της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης λειτουργεί το ενωσιακό μοντέλο διακυβέρνησης με την απαραίτητη προβλεπτικότητα, την οποία παρέχει η βεβαιότητα της επιθυμητής μελλοντικής συμπεριφοράς κάθε ενωσιακού οργάνου και Κράτους Μέλους, βασιζόμενης στην κοινότητα των αξιών που προάγει η Ένωση.

2. Μέθοδοι εναρμόνισης κατά την εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η θεσμική αρχιτεκτονική του συστήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει εγγενείς περιορισμούς εξαιτίας των συγκεκριμένων θεσμικών δυνατοτήτων σε λειτουργικό επίπεδο, αλλά, πρωτίστως, εξαιτίας των διαφορετικών αιτημάτων και συμφερόντων των βασικών δρώντων υποκειμένων.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση συνιστά κάτι λιγότερο απο ομοσπονδία, αλλά κάτι περισσότερο απο καθεστώς.⁶⁷ Ο καινοφανής τρόπος λειτουργίας του ενοποιητικού εγχειρήματος συνίσταται στο ότι εξαρχής οργανώθηκε ως οικονομικής φύσης εγχείρημα με απώτερο στόχο την ειρηνή, ευημερία και ασφάλεια. Η επίτευξη, διατήρηση και εμβάθυνση της ολοκλήρωσης βρίσκεται αντιμέτωπη με δυο αντιφατικά στοιχεία: τον κατακερματισμό των νομοθετικών ρυθμίσεων σε ισάριθμα συστήματα με τα Κράτη Μέλη και το γεγονός ότι ανεξάρτητα απο τη διαφορετικότητα των αξιολογήσεων των εθνικών νομικών συστημάτων ο επιδιωκόμενος σκοπός παραμένει η ενωσιακή ολοκλήρωση.

Η εσωτερική αγορά παράγεται και οργανώνεται μέσω του δικαίου. Οι νομικοί κανόνες καταστρώνονται με βάση δυο διαφορετικά πρότυπα. Το ένα σχήμα ακολουθεί το πρότυπο της θετικής ενοποίησης και το άλλο σχήμα το πρότυπο της αρνητικής ενοποίησης. Μέσω της θετικής ενοποίησης δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την ανάληψη θετικής δράσης, καθώς εισάγονται παρεμβατικές ρυθμίσεις με εναρμονιστικό χαρακτήρα για την προσέγγιση των εθνικών

⁶⁷ W. Wallace «Less than a Federation, More than a Regime: the Community as a Political System», σε Wallace, Wallace and Webb, 1983, σελ. 403-436.

νομοθεσιών. Αντίθετα, δια των κανόνων αρνητικής ενοποίησης επιτυγχάνεται η άρση των εμποδίων, καθώς μέσω των απαγορεύσεων εισάγονται ελευθερίες, για παράδειγμα με την απαγόρευση των περιορισμών στην ελευθερία κυκλοφορίας των προσώπων εγκαθιδρύεται αδιακρίτως η ελευθερία κίνησης των προσώπων.⁶⁸ Όπως γίνεται αντιληπτό, χωρίς τη χρήση του εργαλείου της εναρμόνισης η προσπάθεια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θα ήταν ατέρμονη και αναποτελεσματική.

Τα εργαλεία εναρμόνισης ακολουθούν την εξελικτική πορεία της ενωσιακής έννομης τάξης. Κατά τη διάρκεια της ιστορικής διαδρομής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι μέθοδοι εναρμόνισης τροποποιούνται έτσι ώστε να προσαρμόζονται στις διαφορετικές ανάγκες της ενοποιητικής διαδικασίας.

Ο πρωταρχικός σκοπός των έξι ιδρυτικών Κρατών Μελών της -τότε- Κοινότητας ήταν η δημιουργία της κοινής αγοράς. Η επίτευξη του πρωταρχικού αυτού σκοπού έγινε πράξη με την κατάργηση των πολλών διαφορετικών νομικών ρυθμίσεων και την αντικατάστασή τους από ομοιόμορφους νομικούς κανόνες με καθολική ισχύ για τα μετέχοντα Κράτη Μέλη.

Η πρώτη φάση της ενοποίησης χαρακτηρίζεται από την *ex ante* εναρμόνιση. Η διάταξη του άρθρου 100 της Σύμβασης για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα υπήρξε νομική βάση με την οποία υιοθετήθηκαν μέτρα εναρμόνισης των διατάξεων σε πληθώρα τομέων της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας.⁶⁹ Με τη διαδικασία της πλήρους εναρμόνισης θεσπίζονταν κοινές τεχνικές προδιαγραφές για όλα τα Κράτη Μέλη και έτσι κατέστη εφικτή η εξάλειψη των στρεβλώσεων της ελεύθερης αγοράς. Η μέθοδος αυτή ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική σε τομείς όπου τα Κράτη Μέλη δεν είχαν θεσπίσει ήδη εθνικές προδιαγραφές. Αντίθετα, σε τομείς όπου οι εθνικοί κανόνες ήταν ιδιαίτερα λεπτομερείς, τα Κράτη Μέλη προτιμούν την άσκηση του δικαιώματος αρνησικυρίας, προκειμένου να μην απωλέσουν τη ρυθμιστική τους αυτονομία.

Η πλήρης εναρμόνιση λαμβάνει χώρα όταν το εναρμονιστικό μέτρο, όπως για παράδειγμα μία Οδηγία, ρυθμίζει εξαντλητικά τον συγκεκριμένο τομέα, δίχως να καταλείπει στα Κράτη Μέλη οποιαδήποτε δυνατότητα υιοθέτησης μέτρων διαφοροποιημένων από το εναρμονιστικό μέτρο. Φυσικά, τα κράτη μέλη μπορούν να διαφοροποιηθούν σε ορισμένα ειδικά ζητήματα από τις

⁶⁸ Μ. Κουσκουνά σε Β. Χριστιανός/ Μ. Κουσκουνά/ Ρ.Ε. Παπαδοπούλου/ Μ. Περράκης, Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από τη νομολογία, Σάκκουλας Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 184.

⁶⁹ Κ. St Clair Bradley σε Ρ. Craig και Γ. De Búrca, Oxford University Press, 2011, σελ. 94.

διατάξεις μίας Οδηγίας πλήρους εναρμόνισης, εφόσον η Οδηγία ρητά το επιτρέπει, δίχως η εν λόγω διαφοροποίηση να μεταβάλλει τη φυσιογνωμία της ως μέτρο πλήρους εναρμόνισης.⁷⁰

Η αποτίμηση της πλήρους εναρμόνισης υπήρξε αρνητική, αν μάλιστα ληφθούν υπόψη τα ετερογενή χαρακτηριστικά των Κρατών Μελών, ιδιαίτερα μετά την πρώτη διεύρυνση και την προσχώρηση Κρατών με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Σταδιακά, η ρύθμιση μέσω της πλήρους εναρμόνισης εγκαταλείφθηκε διότι έγινε αντιληπτή η ανελαστικότητα της διαδικασίας. Η παραδοχή ότι η πλήρης εναρμόνιση είναι ανεπαρκής για τη δημιουργία μιας ολοένα επεκτεινόμενης κοινής αγοράς που ευνοεί τον ανταγωνισμό⁷¹ οδήγησε στην κατάργηση των φραγμών στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές χωρίς να είναι αναγκαία προς τούτο η αντικατάσταση των εθνικών ρυθμίσεων με ενιαίους κανόνες. Για την επίτευξη και τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς την σκυτάλη απο τη μεθοδο της πλήρους εναρμόνιση έλαβε μια εκ διαμέτρου αντίθετη τεχνική η ελάχιστη εναρμόνιση.

Η ελάχιστη εναρμόνιση είναι η πλέον συνήθης μορφή εναρμόνισης μέσω της οποίας ο ενωσιακός νομοθέτης θέτει το minimum επίπεδο κανόνων μεταξύ όλων των Κρατών Μελών, οι οποίοι συμφωνούνται σε ενωσιακό επίπεδο. Η ελάχιστη εναρμόνιση δεν νοείται ως ο κοινός κατώτατος παρανομαστής αλλά ως η ελάχιστη διασφάλιση ενός ποιοτικού επιπέδου κανόνων⁷² χωρίς να απαγορεύεται στα κράτη μέλη να θεσπίζουν μεγαλύτερο επίπεδο προστασίας.

Το πλεονέκτημα της ελάχιστης εναρμόνισης είναι ότι επιτρέπει τη διαφορετικότητα των ρυθμίσεων μεταξύ των Κρατών Μελών, σε αντίθεση με την πλήρη εναρμόνιση η οποία την αποκλείει. Αυτό εξηγεί και τον λόγο για τον οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση εφαρμόζει μέτρα ελάχιστης εναρμόνισης σε ευαίσθητους για τα Κράτη Μέλη τομείς, όπως είναι εκείνος της κοινωνικής πολιτικής. Σαφώς, το όριο για την προς τα επάνω ρύθμιση τίθεται απο το ίδιο το ενωσιακό δίκαιο και ειδικότερα την τήρηση της υποχρέωσης το εθνικό μέτρο να μην παραβιάζει τις σχετικές με την ελεύθερη κινητικότητα διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου.

⁷⁰ Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, απόφαση της 25ης Απριλίου 2002, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Γαλλικής Δημοκρατίας, C-52/00, EU:C:2002:252, Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, απόφαση της 25ης Απριλίου 2002, María Victoria González Sánchez κατά Medicina Asturiana SA., C-183/00, EU:C:2002:255.

⁷¹ Ανακοίνωση της Επιτροπής της 14ης Ιουνίου 1985 - Η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς: Λευκό Βιβλίο που υποβάλλει η Επιτροπή στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. COM (85) 310 τελικό και Ψήφισμα του Συμβουλίου της 7ης Μαΐου 1985 για νεα προσέγγιση στο θέμα της τεχνικής εναρμόνισης και τυποποίησης, ΕΕ αριθ. C 136, 4.6.1985, σελ. 1-9.

⁷² Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 1996, Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, C-84/94, EU:C:1996:431.

Η παραδοσιακή μορφή διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Κοινοτική Μέθοδος, βασίζεται στην τεχνική της εναρμόνισης. Θεμέλια της Κοινοτικής Μεθόδου αποτελούν: η άσκηση των παραχωρημένων εξουσιών από τα Κράτη Μέλη, το προνόμιο της νομοθετικής πρωτοβουλίας της Επιτροπής, η θέσπιση των νομοθετικών πράξεων από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο κατά τη συνήθη νομοθετική διαδικασία και ο κανόνας της λήψης των αποφάσεων από το Συμβούλιο με ειδική πλειοψηφία, η προεξάρχουσα σημασία του δικαίου μέσω του οποίου προωθείται η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η αναγωγή του ατόμου σε υποκείμενο της ενωσιακής έννομης τάξης και, τέλος, ο εγγυητικός ρόλος του Δικαστηρίου μέσω της οικοδόμησης ενός εκτεταμένου και υποχρεωτικού δικαστικού ελέγχου, που διασφαλίζει την τήρηση του δικαίου και την συμμόρφωση όλων των εμπλεκόμενων στην ενοποιητική διαδικασία.⁷³

Η αναζήτηση νέων μορφών διακυβέρνησης αναγνωρίστηκε ως στρατηγικός στόχος για την Ευρωπαϊκή Ένωση στη Λευκή Βίβλο της Επιτροπής για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση.⁷⁴ Εξέχουσα θέση στη σύζτηση για τις νέες μορφές διακυβέρνησης είχε η Ανοικτή Μέθοδος Συντονισμού, ως νέα ήπια μορφή διακυβέρνησης σε τομείς, όπου η εισαγωγή υπερεθνικών υποχρεωτικών κανόνων μέσω της Κοινοτικής Μεθόδου δεν συγκέντρωνε την απαραίτητη πολιτική συναίνεση.

Ολοκληρώνοντας την παρούσα υποενότητα, εξάγεται το συμπέρασμα ότι οι διαδικασίες εναρμόνισης των εθνικών δικαίων καθιστά εφικτούς τους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όμως, από την άλλη πλευρά προϋποθέτει την ανάπτυξη και επιβολή ριζικών επεμβάσεων στις δομές και στη φυσιογνωμία των επιμέρους εθνικών συστημάτων κανόνων δικαίου.

Ήδη κατά τη δημιουργία της κοινής αγοράς, τα μετέχοντα Κράτη Μέλη, παράλληλα με τις τεχνικές εναρμόνισης, καθιέρωσαν την αμοιβαία αναγνώριση με σκοπό να διευκολύνουν τη διασυνοριακή διακίνηση εμπορευμάτων. Αναμφίβολα, η διαδικασία της εναρμόνισης προάγει την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης στο βαθμό που αυξάνει το δείκτη εμπιστοσύνης των Κρατών Μελών ως προς την ποιότητα των δικαιικών συστημάτων των ομολόγων Κρατών.⁷⁵

Η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης παρέχει το πλεονέκτημα ότι καθιστά δυνατή και αποτελεσματική τη δικαστική συνεργασία μεταξύ Κρατών Μελών, χωρίς προηγούμενη εκτεταμένη

⁷³ Μ. Χρυσομάλλης, Η «κοινοτική μέθοδος» σε αμφισβήτηση, ο «ευρωπαϊκός συνταγματισμός» σε κίνδυνο. Σκέψεις γύρω από την τρέχουσα κρίση της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ. 8 και 14 επομ.

⁷⁴ Ανακοίνωση της Επιτροπής της 25ης Ιουλίου 2001 «Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση-Μια Λευκή βίβλος» COM (2001) 428 τελικό - ΕΕ C 287 της 12.10.2001 σελ. 1-29.

⁷⁵ J. Öberg, Trust in the Law? Mutual recognition as a justification to domestic criminal procedure, European Constitutional Law Review, 2020, 33 επομ.

εναρμόνιση. Με τον τρόπο αυτό μπορούν να υλοποιούνται οι επιταγές που διατυπώνονται στο άρθρο 6 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και στο άρθρο 67 παρ. 1 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για σεβασμό της αρχής της επικουρικότητας και της διαφορετικότητας των νομικών συστημάτων και παραδόσεων των Κρατών Μελών.

Ο συνδυασμός των μεθόδων αμοιβαίας αναγνώρισης και εναρμόνισης αποτυπώνεται στα Συμπεράσματα της Συνόδου Κορυφής του Τάμπερε, όπου αναφέρεται ότι «Η αυξημένη αμοιβαία αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων και η αναγκαία σύγκλιση των νομοθεσιών θα διευκολύνει τη συνεργασία μεταξύ των εθνικών αρχών και τη δικαστική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων».⁷⁶

3. Η αμοιβαία αναγνώριση δικαστικών αποφάσεων ως ρυθμιστική αρχή

Η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων παρέχει ένα αποτελεσματικό τρόπο διακρατικής συνεργασίας. Το κυριότερο πλεονέκτημα αυτής της μεθόδου εντοπίζεται στην παράκαμψη της χρονοβόρου και απαιτητικής διαδικασίας σύγκλισης και εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών. Σε ενωσιακό επίπεδο, η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων, προωθεί την ευρωπαϊκή ενοποίηση με σεβασμό στην κανονιστική αυτοτέλεια των Κρατών Μελών.

Η εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων προϋποθέτει την ισοδυναμία των εννόμων τάξεων και την ύπαρξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης στα δικαιοδικά συστήματα των Κρατών Μελών. Τα δικαιοδικά συστήματα των Κρατών Μελών της ενωσιακής έννομης τάξης, παρά τις σημαντικές διαφορές τους, θεωρούνται ισοδύναμα δεδομένου ότι το σύνολο τους δεσμεύεται από την κοινότητα των αξιών του άρθρου 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η κοινότητα αυτή αξιών λειτουργεί ως ελάχιστος κοινός παρονομαστής σχετικά με την ανταπόκριση των ισχυόντων εθνικών κανόνων των Κρατών Μελών στο υψηλό δικαιοκρατικό επίπεδο της ενωσιακής έννομης τάξης.

Το τεκμήριο της ισοδυναμίας των δικαιοκρατικών χαρακτηριστικών των συστημάτων δημιουργεί την εύλογη πεποίθηση ότι τα Κράτη Μέλη τελούν σε σχέση αμοιβαίας εμπιστοσύνης

⁷⁶ Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Τάμπερε της 15ης και 16ης Οκτωβρίου 1999, σκέψη 33.

αναφορικά με τις αποφάσεις που εκδίδονται απο αυτά.⁷⁷ Συγχρόνως, η ισοδυναμία των εννόμων τάξεων των Κρατών Μελών που μετέχουν στο σύστημα αμοιβαίας αναγνώρισης αποτελεί το θεμέλιο του μηχανισμού της. Στη βάση αυτή, μία απόφαση που λήφθηκε από μία αρχή σε ένα Κράτος Μέλος μπορεί να γίνει δεκτή ως τέτοια απόφαση σε ένα άλλο κράτος. Η αμοιβαία αναγνώριση συνοδεύεται συχνά από κάποιο βαθμό τυποποίησης των κρατικών διαδικασιών, αλλά μπορεί επίσης να καταστήσει την τυποποίηση άνευ αντικειμένου.

Κατά περιεχόμενο η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης αποφάσεων επιβάλλει δυο υποχρεώσεις αφενός την αναγνώριση των εκδιδόμενων, κατά το οικείο εθνικό δίκαιο κάθε Κράτους Μέλους, δικαστικών αποφάσεων, ως δεσμευτικές σε όλο το έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφετέρου την εκτέλεση τους απο τις αρμόδιες αρχές των υπολοίπων Κρατών Μελών σαν να επρόκειτο για αποφάσεις που εξέδωσαν οι ίδιες αυτές εθνικές δικαστικές αρχές.

Σκοπός της αμοιβαίας αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων είναι η εγκαθίδρυση ενός αυθεντικού ενωσιακού δικαστικού χώρου. Κατά τούτο για να καταστεί δυνατή η ενοποίηση, τα Κράτη Μέλη εμπιστεύονται τη δικαιοκρατική ποιότητα των συστημάτων απονομής του δικαίου των υπολοίπων Κρατών Μελών και για το λόγο αυτό παραλείπουν τον ενδεδειγμένο έλεγχο των δικαστικών αποφάσεων οι οποίες εκδίδονται απο τα εθνικά δικαστήρια των ομολόγων Κρατών Μελών. Η αμοιβαία αναγνώριση στηρίζεται στην σκέψη ότι η αλλοδαπή απόφαση πρέπει να θεωρείται ισοδύναμη με την απόφαση, που θα είχε εκδοθεί με βάση το εθνικό δίκαιο, επειδή αντικατοπτρίζει τις ίδιες αρχές και αξίες χωρίς να ενδιαφέρει αν το Κράτος Μέλος που καλείται να την αναγνωρίσει δεν θα είχε κρίνει το ζήτημα κατά τον ίδιο ή έστω παρόμοιο τρόπο.⁷⁸

Για την αποδοτική εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης, προϋποτίθεται ότι συντρέχουν τα εξής γνωρίσματα: α.) η ύπαρξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης υπο την έννοια της ιδέας της κοινότητας αξιών που αναπτύχθηκε στα Κράτη Μέλη σχετικά με τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ούτως ώστε κάθε εθνική αρχή να έχει εμπιστοσύνη ότι και οι άλλες

⁷⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Stefano Melloni κατά Ministerio Fiscal, C-399/11, EU:C:2013:107, σκέψη 64,

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, N.S. κατά Secretary of State for the Home Department και M. E. και λοιπών κατά Refugee Applications Commissioner και Minister for Justice, Equality and Law Reform, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/2010 και 493/2010, EU:C:2011:865, όπου η αμοιβαία εμπιστοσύνη χαρακτηρίζεται ως «raison d'être» της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁷⁸ Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Damaso Ruiz-Jarabo Colomer της 19ης Σεπτεμβρίου 2002 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Hüseyin Gözütok και Klaus Brügge, C-187/01 και C-385/01, EU:C:2002:516, σημείο 124.

εθνικές αρχές εφαρμόζουν ισοδύναμα πρότυπα προστασίας των δικαιωμάτων στο πλαίσιο των δικών τους συστημάτων δικαιοσύνης, β.) η αναγνώριση της ισοδυναμίας των εθνικών συστημάτων δικαιοσύνης, υπο την έννοια ότι, ακόμα και αν κάποιο άλλο Κράτος Μέλος δεν αντιμετωπίζει δεδομένη υπόθεση κατά ταυτόσημο ή ανάλογο τρόπο με το ενδιαφερόμενο Κράτος Μέλος, τα αποτελέσματα είναι τέτοια, ώστε να θεωρείται ότι πληροί τα δικαιοκρατικά εχέγγυα του ενδιαφερόμενου Κράτους Μέλους γ.) η συμβατότητα μεταξύ των αναγνωριζόμενων κανόνων χωρίς, ωστόσο, αυτό να σημαίνει και ταυτότητα περιεχομένου των κανόνων αλλά ότι ανταποκρίνονται σε ένα ελάχιστο αλλά ποιοτικό επίπεδο ισοδυναμίας ρυθμίσεων δ.) η ύπαρξη θεσμικών υποστηρικτικών δομών για την άρση της ετερογένειας των εθνικών νομικών συστημάτων, οι οποίες ενισχύουν την αμοιβαία εμπιστοσύνη διότι παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τα υπόλοιπα νομικά συστήματα των Κρατών Μελών και αντιμετωπίζουν την οποιαδήποτε εναπομείνασα ασυμβατότητα μεταξύ των νομικών συστημάτων τους.

Η εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης ερείδεται, καταρχήν, στην εμπιστοσύνη κάθε Κράτους Μέλους προς τα συστήματα δικαιοσύνης των υπολοίπων και στην κοινή δέσμευση όλων των Κρατών Μελών από τις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών και του κράτους δικαίου και τις θεσμικές εγγυήσεις της δίκαιης δίκης. Η αμοιβαία αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων απορρέει από πλέγμα διατάξεων του ενωσιακού δικαίου και αναφέρεται σε διατάξεις που ρυθμίζουν το πεδίο της εσωτερικής αγοράς και τον Χώρο Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.

Η υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς οργανώνεται από νομικούς κανόνες αρνητικής και θετικής ενοποίησης. Ειδικότερα, με τους πρώτους εισάγονται ελευθερίες, ενώ με τους δεύτερους εισάγονται παρεμβατικές ρυθμίσεις με εναρμονιστικό χαρακτήρα για την προσέγγιση των διαφορετικών εθνικών νομοθεσιών.⁷⁹ Ωστόσο, η εναρμόνιση των εθνικών ρυθμίσεων δεν παύει να αποτελεί μια δυσχερή και πολλές φορές μη αποδοτική διαδικασία, συνεπεία αυτού η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης συμπληρώνει αποτελεσματικά το σύστημα για την καλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς.

Η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης γεννήθηκε στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς. Με βάση την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης θεμελιώνεται μαχητό τεκμήριο, σύμφωνα με το οποίο, το προϊόν, που έχει κατασκευασθεί με τις προδιαγραφές της χώρας προέλευσης, τεκμαίρεται ότι

⁷⁹ Μ. Κουσκουνά σε Β. Χριστιανός/ Μ. Κουσκουνά/ Ρ.Ε. Παπαδοπούλου/ Μ. Περράκης, Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από τη νομολογία, Σάκκουλας Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 186.

καλύπτει τις απαιτήσεις του γενικού συμφέροντος της χώρας υποδοχής και, ως εκ τούτου, μπορεί να διατίθεται και να πωλείται στην αγορά της εν λόγω χώρας, χωρίς να απαιτούνται προσθετές ρυθμίσεις. Το τεκμήριο αυτό έχει ως βάση τον αμοιβαίο σεβασμό και αποδοχή των εθνικών ρυθμίσεων εμπορίου των Κρατών Μελών, δεδομένου ότι θεωρούνται ως ισοδύναμες για την εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος.

Ειδικότερα δύο αποφάσεις του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων προσδιόρισαν το περιεχόμενο της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης. Συγκεκριμένα, με την απόφαση επί της υπόθεσης *Dassonville*⁸⁰ το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαίτηση πιστοποιητικού γνησιότητας το οποίο προμηθεύονται δυσκολότερα οι εισαγωγείς ενός γνήσιου προϊόντος παρά οι εισαγωγείς του προϊόντος απευθείας από την χώρα καταγωγής αποτελεί μέτρο ισοδύναμου αποτελέσματος ασυμβίβαστο με τη Συνθήκη, αλλά, πρωτίστως, με την απόφαση επί της υπόθεσης *Rewe* (γνωστή ως *Cassis de Dijon*),⁸¹ όπου το Δικαστήριο αντιμετώπισε την ατέρμονη και αναποτελεσματική διαδικασία έκδοσης Οδηγιών εναρμόνισης των εθνικών προδιαγραφών και προτύπων για την εξάλειψη των τεχνικών εμποδίων στο εμπόριο, καθιερώνοντας την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, ένα Κράτος Μέλος δεν μπορεί να απαγορεύσει την εισαγωγή και κυκλοφορία στην αγορά του ενός προϊόντος, το οποίο έχει νόμιμα κατασκευασθεί και έχει αποτελέσει αντικείμενο εμπορίας σε ένα άλλο Κράτος Μέλος, έστω και αν οι προδιαγραφές κατασκευής του διαφέρουν εκείνων του κράτους εισαγωγής.

Στο πεδίο του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι, καταρχήν, η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των εθνικών αρχών πρόληψης και καταστολής του εγκλήματος. Με την ενίσχυση της συνεργασίας οι αρχές αυτές να είναι περισσότερο αποτελεσματικές στο έργο τους και να παρέχουν καλύτερες υπηρεσίες ασφάλειας, εγγύησης των ελευθεριών και απονομής της δικαιοσύνης στους πολίτες των Κρατών Μελών. Κυρίαρχο εργαλείο για την υλοποίηση του στόχου είναι η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων και διαταγών. Η αρχή αυτή νοηματοδοτείται από την υποχρέωση κάθε Κράτους Μέλους να αναγνωρίζει ως δεσμευτικές και να υλοποιεί τις εκδοθείσες αποφάσεις και

⁸⁰ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της της 11ης Ιουλίου 1974, *Procureur du Roi κατά Benoît και Gustave Dassonville*, C-8/74, EU:C:1974:82.

⁸¹ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 20ης Φεβρουαρίου 1979, *Rewe-Zentral AG κατά Bundesmonopolverwaltung für Branntwein*, C-120/78, EU:C:1979:42.

διαταγές των δικαιοδοτικών ποινικών αρχών σαν να επρόκειτο για αποφάσεις ή διαταγές που εκδόθηκαν απο τις δικές τους δικαστικές αρχές.

Στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισεως αποτελεί τον «ακρογωνιαίο λίθο».⁸² Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 2 της Απόφασης Πλαίσιο τα Κράτη Μέλη υποχρεούνται να εκτελούν κάθε Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψεως βάσει της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισεως και σύμφωνα με τις διατάξεις της ίδιας Απόφασης Πλαισίου. Επομένως, οι δικαστικές αρχές εκτελέσεως μπορούν να αρνούνται την εκτέλεση τέτοιου εντάλματος μόνο στις εξαντλητικώς προβλεπόμενες από την Απόφαση Πλαίσιο 2002/584 περιπτώσεις μη εκτελέσεως, η δε εκτέλεση του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης μπορεί να εξαρτάται μόνον από τη συνδρομή κάποιας από τις προϋποθέσεις που απαριθμούνται περιοριστικώς στο άρθρο 5 της εν λόγω Απόφασης Πλαισίου. Συνεπώς, ενώ η εκτέλεση του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης συνιστά τον κανόνα, η άρνηση εκτελέσεως έχει προβλεφθεί ως εξαίρεση, η οποία πρέπει να ερμηνεύεται στενά.⁸³

⁸² Αιτιολογική σκέψη 6 της Απόφασης Πλαίσιο 2002/584

⁸³ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 10ης Αυγούστου 2017, Tadas Tupikas, C-270/17 PPU, EU:C:2017:628, σκέψεις 49 και 50 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΜΟΙΒΑΙΑΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ ΩΣ ΔΙΚΑΙΪΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ

I. Το θετικό περιεχόμενο της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης αποτελεί γενική αρχή του δικαίου υπο την έννοια ότι διατρέχει και συστηματοποιεί όλο το ενωσιακό δίκαιο και, πρωτίστως, αναδεικνύει κατά τρόπο συνεκτικό σε τι ακριβώς συνίστανται οι ρυθμίσεις του ισχύοντος δικαίου, ούτως ώστε να απαιτείται αλλά και να αξίζει η συμμόρφωση προς το δίκαιο.⁸⁴

Ως δομικό στοιχείο της διακυβέρνησης της Ένωσης, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης διατρέχει τις σχέσεις των Κρατών Μελών σε όλους τους τομείς συνεργασίας, ιδίως όμως στους τομείς, οι οποίοι δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο πλήρους εναρμόνισης σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αρχικά, η αμοιβαία εμπιστοσύνη εκδηλώθηκε στο πεδίο της ελεύθερης κυκλοφορίας των προϊόντων με την καθιέρωση της λεγόμενης αρχής «Cassis de Dijon». Σύμφωνα, με την αρχή αυτή δεν επιτρέπεται στα Κράτη Μέλη να εμποδίζουν την εισαγωγή προϊόντων, τα οποία παράγονται και διατίθενται νόμιμα στο Κράτος Μέλος προέλευσής τους. Στη συνέχεια, η ίδια αρχή καθιερώθηκε, με την επιφύλαξη ορισμένων εξαιρέσεων και διορθωτικών μέτρων, στο πεδίο της αμοιβαίας αναγνώρισης των διπλωμάτων και επαγγελματικών προσόντων μεταξύ των κρατών μελών. Ωστόσο, η εξέλιξη αυτή κορυφώθηκε με την προοδευτική μεταλαμπάδευση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης σε νέους, σημαντικούς και πιο ευαίσθητους τομείς και ιδίως, στον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης εδράζεται στη θεμελιώδη παραδοχή ότι κάθε Κράτος Μέλος αποδέχεται από κοινού με τα λοιπά Κράτη Μέλη, και αναγνωρίζει ότι τα τελευταία αυτά Κράτη αποδέχονται από κοινού, μια σειρά κοινών αξιών επί των οποίων στηρίζεται η Ένωση, όπως διευκρινίζει το άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η παραδοχή αυτή συνεπάγεται και δικαιολογεί την ύπαρξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών ως προς την αναγνώριση των εν λόγω αξιών και, επομένως, ως προς την τήρηση του δικαίου της Ένωσης που υλοποιεί τις αξίες αυτές.

⁸⁴ Π. Σούρλας, Δίκαιο και Δικανική Κρίση - Μια φιλοσοφική αναθώρηση της μεθοδολογίας του δικαίου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017, σελ. 343.

1. Αμοιβαία αναγνώριση στην Εσωτερική Αγορά

Η κοινή αγορά αποτέλεσε την αρχική αποστολή της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Σύμφωνα με την Συνθήκη της Ρώμης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας η κοινή αγορά ήταν η κύρια αποστολή των κοινοτικών οργάνων και το βασικό μέσο με το οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκει την οικονομική ενοποίηση, προκειμένου στην συνέχεια να επιτευχθεί και η πολιτική ενοποίηση.

Ήδη σε αυτό το πρόωρο στάδιο κατέστη αντιληπτό ότι οι ανομοιογενείς ρυθμίσεις των εθνικών νομοθεσιών των Κρατών Μελών αναφορικά με την παραγωγή και την εισαγωγή εμπορευμάτων παρεμπόδιζαν την ελεύθερη διασυνοριακή κυκλοφορία τους. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ίδια τη φυσιογνωμία της ενιαίας αγοράς, η οποία είναι αδύνατον να λειτουργήσει, αν κάθε Κράτος που μετέχει σε αυτήν αρνείται να αποδεχθεί τους διαφορετικούς κανόνες των ομολόγων Κρατών Μελών επιβάλλοντας κατ' αποτέλεσμα τους δικούς του κανόνες για την εισαγωγή και κυκλοφορία εμπορευμάτων στο έδαφος του.

Σήμερα, η κοινή αγορά έχει μετασχηματισθεί σε ενιαία εσωτερική αγορά. Σύμφωνα με το άρθρο 26 παρ. 2 Της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως ενιαία εσωτερική αγορά ορίζεται ο χώρος χωρίς εσωτερικά σύνορα μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων.

Τα θεμέλια της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς είναι η ελεύθερη κυκλοφορία⁸⁵ και η κατάργηση των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας.⁸⁶ Η απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας εν τοις πράγμασι δημιουργεί συνθήκες ίσης μεταχείρισης των συντελεστών και των μέσων παραγωγής εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁸⁵ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 1989, *Corsica Ferries France* κατά *Direction générale des douanes françaises*, C-49/89 EU:C:1989:649, σκέψη 8, Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 19ης Μαρτίου 1991, *Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας*, C-205/89, EU:C:1991:123, σκέψη 9, Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 9ης Δεκεμβρίου 1997, *Επιτροπή κατά Γαλλικής Δημοκρατίας*, C-265/95, EU:C:1997:595, σκέψη 27, Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 26ης Σεπτεμβρίου 2000, *Unilever Italia SpA κατά Central Food SpA*, C-443/98, EU:C:2000:496, σκέψη 40, Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 15ης Ιουνίου 1999, *Sami Heinonen*, C-394/97, EU:C:1999:308, σκέψη 38, Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2002, *Canal Satellite Digital SL*, C-390/99, EU:C:2002:34, σκέψεις 28-30, Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 12ης Ιουνίου 2003, *Eugen Schmidberger, Internationale Transporte und Planzüge* και *Republik Österreich*, C-112/00, EU:C:2003:333.

⁸⁶ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 19ης Οκτωβρίου 1977, *Albert Ruckdeschel & Co.* και *Hansa-Lagerhaus Ströh & Co.* κατά *Hauptzollamt Hamburg-St. Annen*, *Diamalt AG* κατά *Hauptzollamt Itzehoe*, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-117/76 και C-16/77, EU:C:1977:160, σκέψη 7, Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 16ης Οκτωβρίου 1980, *René Hochstrass* κατά Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, C-147/79, ECLI:EU:C:1980:238, σκέψη 7.

1.1. Εμπορεύματα

Στην εσωτερική αγορά η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης εκφράζεται και εξειδικεύεται μέσα από την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης. Μάλιστα, η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης λειτούργησε ως καταλύτης για την απελευθέρωση της κοινοτικής αγοράς.

Περισσότερο συγκεκριμένα, αρχή καθιερώθηκε νομολογιακά, προκειμένου να αντιμετωπισθεί κατά τρόπο αποτελεσματικό ο όγκος των εθνικών ρυθμίσεων. Η παραδοχή αυτή γίνεται εύκολα κατανοητή αν αναλογισθεί κανείς ότι η απουσία ενωσιακών κανόνων ενέχει τον κίνδυνο να δημιουργηθούν παρανόμως εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων μεταξύ των Κρατών Μελών, αν οι αρμόδιες αρχές κάθε Κράτους Μέλους εφαρμόζουν, όσον αφορά τα εμπορεύματα τα οποία κυκλοφορούν νόμιμα στην αγορά άλλου Κράτους Μέλους, εθνικούς κανόνες που προβλέπουν ότι τα εμπορεύματα πρέπει να πληρούν ορισμένες τεχνικές απαιτήσεις, όπως για παράδειγμα την ονομασία, τη μορφή, το μέγεθος, το βάρος, τη σύνθεση, την παρουσίαση, την επισήμανση ή τη συσκευασία. Η εφαρμογή τέτοιων κανόνων σε εμπορεύματα που κυκλοφορούν νόμιμα στην αγορά άλλου Κράτους Μέλους ενδέχεται να αντίκειται στα άρθρα 34 και 36 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακόμη και αν οι εθνικοί κανόνες ισχύουν για όλα τα εμπορεύματα αδιακρίτως.

Το Δικαστήριο με την απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 1977 επί της υποθέσεως *Bauhuis*⁸⁷ αναφέρθηκε για πρώτη φορά στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Ειδικότερα, έκρινε ότι Οδηγία με την οποία επιδιωκόταν η εφαρμογή ενός ενιαίου συστήματος τήρησης ορισμένων υγειονομικών μέτρων ώστε να εξασφαλίζεται ότι τα εξαγόμενα ζώα δεν αποτελούν πηγή διαδόσεως μεταδοτικών ασθενειών, στηρίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών για την τήρηση των υγειονομικών εγγυήσεων οι οποίες απαιτούνται στο σύνολο των Κρατών Μελών. Από την ισοτιμία των υγειονομικών εγγυήσεων προκύπτει συγχρόνως η εγγύηση της προστασίας της υγείας και η ισότητα της μεταχειρίσεως των προϊόντων. Συμπερασματικά, το Δικαστήριο κατέληξε στο ότι η αμοιβαία εμπιστοσύνη που πρέπει να έχουν τα κράτη μέλη για τους ελέγχους που έγιναν σύμφωνα με τους προβλεπόμενους όρους από τα αρμόδια όργανα των άλλων Κρατών Μελών αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο του συστήματος που θέσπισε η κρινόμενη Οδηγία, ελλείψει του οποίου θα στερούνταν του αντικειμένου της η Οδηγία αυτή.

⁸⁷ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 1977, *Bauhuis* κατά Ολλανδίας, C-46/76, EU:C:1977:6.

Ιστορικά, η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης έχει ταυτισθεί με την εμβληματική απόφαση επί της γνωστής ως *Cassis de Dijon* υπόθεσης⁸⁸ με την οποία το Δικαστήριο εγκαινίασε τον νομολογιακό κανόνα της ισοδυναμίας των εθνικών νομοθετικών ρυθμίσεων. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή τα προϊόντα που έχουν νομίμως παραχθεί σε ένα Κράτος Μέλος μπορούν να κυκλοφορήσουν ελεύθερα εντός της κοινοτικής αγοράς ανεξαρτήτως των κανόνων που ισχύουν στο Κράτος εισαγωγής. Ακολούθως, το Δικαστήριο έδωσε την σκυτάλη για την προώθηση της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία το έτος 1985 με τη λεγόμενη *Λευκή Βίβλο* για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς⁸⁹ επεξεργάστηκε ένα σύστημα ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων και υπηρεσιών χωρίς την προηγούμενη πλήρη εναρμόνιση των εθνικών κανόνων που ρυθμίζουν την παραγωγή και την κυκλοφορία τους.

Η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης αποτελεί μια καινοτόμο αρχή του συστήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να εμπεδωθεί η καλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και να προωθηθεί η οικονομική ενοποίηση μεταξύ των Κρατών Μελών. Ουσιαστικά, η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης συμβάλλει στη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, καθώς απαλλάσσει τους οικονομικούς φορείς από το βάρος της συμμόρφωσης με διάφορα εθνικά πρότυπα.

Η ομαλή εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης αποτελεί βασικό συμπλήρωμα της εναρμόνισης των κανόνων σε ενωσιακό επίπεδο, εάν ληφθεί υπόψη ότι πολλά εμπορεύματα έχουν τόσο εναρμονισμένες όσο και μη εναρμονισμένες πτυχές. Αυτό σημαίνει ότι ακόμη και αν σε ένα θεματικό αντικείμενο δεν υπάρχει εναρμόνιση με εξαντλητική ρύθμιση των προς επίλυση ζητημάτων, τα Κράτη Μέλη οφείλουν να αποδέχονται στο έδαφος τους εμπορεύματα που έχουν παραχθεί και κυκλοφορούν σε ένα άλλο Κράτος Μέλος. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης δημιουργεί το τεκμήριο ότι οι ισχύοντες κανόνες σε ένα Κράτος Μέλος είναι ίδιοι με τους κανόνες των υπολοίπων Κρατών Μελών. Το τεκμήριο αυτό χαρακτηρίζεται ως μαχητό υπο την έννοια ότι ένα Κράτος Μέλος μπορεί να δικαιολογήσει αποκλίσεις, ώστε να εφαρμόσει δικούς του κανόνες, εφόσον αποδείξει ότι αυτοί οι κανόνες έχουν τεθεί προς χάριν επιτακτικών αναγκών δημοσίου συμφέροντος, όπως είναι η προστασία του περιβάλλοντος, η δημόσια υγεία, η προστασία του

⁸⁸ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 20ης Φεβρουαρίου 1979, *Rewe-Zentral AG κατά Bundesmonopolverwaltung für Branntwein*, C-120/78, EU:C:1979:42.

⁸⁹ Η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς: "Λευκό Βιβλίο" που υποβάλλει η Επιτροπή στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, (Μιλάνο, 28-29 Ιουνίου 1985, COM (85), 310 τελικό.

καταναλωτή και άλλες επιτακτικές ανάγκες υπο τον επιπρόσθετο όρο τήρησης της αρχής της αναλογικότητας.

1.2. Αμοιβαία αναγνώριση επαγγελματικών προσόντων

Η Ευρωπαϊκή Ένωση βασίζεται σε ένα πλέγμα αξιών, μεταξύ των οποίων, κορυφαία θέση κατέχει η ισότητα. Αποδέκτες της αρχής της ισότητας είναι τα Κράτη Μέλη καθώς και τα φυσικά και νομικά πρόσωπα.⁹⁰ Η ισότητα, κατά το αρχικό στάδιο λειτουργίας της αποτέλεσε εργαλείο για τη ρύθμιση της εσωτερικής αγοράς μεταξύ των Κρατών Μελών, όμως σταδιακά λειτούργησε ως εργαλείο για την εμβάθυνση της πολιτικής ενοποίησης, κυρίως με την παροχή δικαιωμάτων σε πρόσωπα που απολαμβάνουν του προνομίου της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, καθώς και την ενίσχυση της παρεχόμενης προστασίας προκειμένου να εξαλειφθούν ανισότητες και διακριτική μεταχείριση μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών.

Η μετεξέλιξη της αρχής της ισότητας σε εργαλείο προώθησης της πολιτικής ενοποίησης σηματοδοτεί την αυθυπαρξία της αρχής της ισότητας ως ενός αυτοτελούς ενωσιακού σκοπού, όπως εξάλλου ρητά νομοθετικά ορίζεται. Η αρχή της ισότητας κατοχυρώνεται νομοθετικά στα άρθρα 2 και 3 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ με το άρθρο 8 Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ιδρύεται υποχρέωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να θεσπίζει μέτρα εξάλειψης των ανισοτήτων και να προάγει την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών σε όλους τους τομείς δράσης της. Ακολουθώντας στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλέπονται οι αρχές της απαγόρευσης των διακρίσεων, της ισότητας ανδρών και γυναικών και της πολιτιστικής, θρησκευτικής και γλωσσικής πολυμορφίας.

Η αρχή της ισότητας συνιστά *sine qua non* όρο για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, προκειμένου οι πολίτες της Ένωσης να απολαμβάνουν απρόσκοπτη πρόσβαση σε αγαθά, υπηρεσίες, εμπορεύματα, κεφάλαια.⁹¹ Περαιτέρω, ενωσιακά μέτρα του παραγώγου δικαίου ρυθμίζουν ειδικότερους τομείς της εσωτερικής αγοράς.

Η ελευθερία εγκατάστασης αφενός υλοποιεί έναν από τους θεμελιώδεις πυλώνες της εσωτερικής αγοράς, η οποία κατ' άρθρο 26 παρ. 2 Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής

⁹⁰ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 1963, NV Algemene Transport-en Expeditie Onderneming van Gend & Loos κατά Netherlands Inland Revenue Administration, C-26/62, EU:C:1963:1 ήδη από το 1963 με την απόφαση Van Gend & Loos κρίθηκε ότι υποκείμενα της έννομης τάξης είναι τα Κράτη Μέλη καθώς και οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

⁹¹ P. Craig and G. de Búrca (eds), *The principle of equal treatment: from market unifier to fundamental right*, *The Evolution of EU Law* (Oxford University Press, 1999, σελ. 517.

Ένωσης, είναι η ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, αφετέρου ενσωματώνει τη θεμελιώδη αρχή της ίσης μεταχείρισης μεταξύ των πολιτών εκάστου Κράτους Μέλους και πολιτών της Ένωσης.

Το δικαίωμα σε ελεύθερη εγκατάσταση κατοχυρώνεται νομοθετικά στο πλέγμα των διατάξεων των άρθρων 49 έως 55 Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά περιεχόμενο περιλαμβάνει το δικαίωμα σε ανάληψη και άσκηση οικονομικών δραστηριοτήτων, καθώς και το δικαίωμα σύστασης και διαχείρισης επιχειρήσεων σύμφωνα με τους ορισμούς της νομοθεσίας κάθε Κράτους Μέλους. Το άρθρο 49 Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαγορεύει κάθε μορφή διάκρισης λόγω ιθαγένειας, άμεσης ή έμμεσης.⁹²

Ο ενωσιακός νομοθέτης με τα άρθρα 26 και 53 Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεριμνά για την υλοποίηση της εγκατάστασης και παροχής υπηρεσιών μέσω της αμοιβαίας αναγνώρισης αποδεικτικού τίτλου επαγγελματικών προσόντων μεταξύ των Κρατών Μελών. Ταυτόχρονα, ο συντονισμός των εθνικών νομοθετικών ρυθμίσεων για τους όρους άσκησης των επαγγελμάτων στα διάφορα κράτη μέλη κατ' άρθρο 165 παρ. 4 Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης αφορά στη θέσπιση δράσεων ενθάρρυνσης χωρίς εναρμόνιση των νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων των Κρατών Μελών.

Η ελευθερία εγκατάστασης και παροχής υπηρεσιών προωθείται μέσω της αμοιβαίας αναγνώρισης διπλωμάτων και τίτλων, διότι η πρόσβαση σε νομοθετικά κατοχυρωμένα επαγγέλματα προϋποθέτει ορισμένα ακαδημαϊκά ή τεχνικά προσόντα. Τα προσόντα αυτά ενδέχεται να έχουν αποκτηθεί σε Κράτος Μέλος διαφορετικό από εκείνο στο οποίο τα πρόσωπα εγκαθίστανται για την άσκηση του επαγγέλματος τους.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις αποφάσεις του χάραξε τις κατευθυντήριες γραμμές για το ζήτημα της αναγνώρισης των επαγγελματικών προσόντων. Πιο συγκεκριμένα, στην υπόθεση *Rayners*⁹³ τέθηκε ζήτημα περιορισμού άσκησης του επαγγέλματος του δικηγόρου λόγω ιθαγένειας, διότι ο προσφεύγων ήταν ολλανδός υπήκοος και επεδίωξε να ασκήσει το επάγγελμα του στο Βέλγιο. Με την σχολιαζόμενη απόφαση το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγνώρισε ότι το άρθρο 49 Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει άμεση εφαρμογή και

⁹² J. Tudor, 'Working across the Member-States: The Free Movement of Workers in the European Union' 8, *Creighton International and Comparative Law Journal* 38, 2017, σελ. 120 επομ.

⁹³ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 21ης Ιουνίου 1974, *Jean Reyners κατά Belgian State*, C-2/74, EU:C:1974:68, σκέψεις 26 και 31.

επιβάλλει υποχρέωση επίτευξης ορισμένου καθορισμένου αποτελέσματος, η εκτέλεση της οποίας διευκολύνεται, αλλά δεν εξαρτάται από την ύπαρξη οδηγιών.

Έπειτα, ακολούθησε η υπόθεση Thieffry, με την οποία το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για πανηγυρικά διατύπωσε την σκέψη ότι η ελευθερία εγκατάστασης περιλαμβάνεται στους στόχους της Ένωσης και παρότι ενδέχεται να ελλείπουν διατάξεις του δευτερογενούς δικαίου, η εφαρμογή των στόχων αυτών μπορεί να υλοποιηθεί με μέτρα θεσπιζόμενα από τα κράτη μέλη. Τα μέτρα αυτά με βάση το άρθρο 5 της Συνθήκης μπορούν να είναι γενικά ή ειδικά, όμως, σε κάθε περίπτωση κατάλληλα, ώστε να εξασφαλίζεται η εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το ενωσιακό δίκαιο. Επιπλέον, διατύπωσε ότι τα Κράτη Μέλη υποχρεούνται να απέχουν από κάθε μέτρο που δύναται να θέσει σε κίνδυνο την πραγματοποίηση των σκοπών της Ένωσης.⁹⁴ Με τις σκέψεις αυτές το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσδιόρισε τις συγκεκριμένες θετικές υποχρεώσεις των αρμοδίων αρχών των Κρατών Μελών αλλά και των επαγγελματικών σωματείων, προκειμένου να διασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία ακόμη και αν ελλείπει η ευρωπαϊκή ή εθνική νομοθεσία.⁹⁵

Η απόφαση σταθμός στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το ζήτημα της αναγνώρισης των επαγγελματικών προσόντων εκδόθηκε επι της υπόθεσης Βλασσοπούλου.⁹⁶ Η υπόθεση αφορούσε το δικαίωμα ελευθερίας εγκατάστασης μιας ελληνίδας δικηγόρου που είχε ολοκληρώσει τις νομικές σπουδές της στην Ελλάδα διέθετε, επιπλέον, διδακτορικό δίπλωμα Νομικής γερμανικού Πανεπιστημίου και εργαζόταν στην Γερμανία χωρίς άδεια ασκήσεως επαγγέλματος.

Το Δικαστήριο, αρχικά σημείωσε ότι ενόψει της απουσίας εναρμόνισης της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, τα Κράτη Μέλη είναι ελεύθερα να ορίζουν τους κανόνες και τις προϋποθέσεις για την πρόσβαση στο επάγγελμα του δικηγόρου. Ταυτόχρονα, ωστόσο, με τη δυνατότητά τους αυτή, θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη το δίκαιο της Ένωσης που απαγορεύει ρητά οποιοδήποτε εμπόδιο στην ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος εγκατάστασης, όπως ρητά προβλέπει το άρθρο 49 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ακόμη και στην περίπτωση μέτρων που δεν περιλαμβάνουν διάκριση λόγω ιθαγένειας. Ως αποτέλεσμα της υποχρέωσής τους αυτής, τα Κράτη

⁹⁴ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 28ης Απριλίου 1977, Jean Thieffry κατά Conseil de l'ordre des avocats à la cour de Paris, C-71/76, EU:C:1977:65, σκέψη 16.

⁹⁵ P. Craig and G. de Búrca, The evolution of EU Law, Oxford University Press, 2011, σελ. 804.

⁹⁶ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 7ης Μαΐου 1991, Ειρήνη Βλασσοπούλου κατά Ministerium für Justiz, Bundes-und Europaangelegenheiten Baden-Württemberg, C-340/89, EU:C:1991:193.

Μέλη θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη όλα τα προσόντα, διπλώματα, πιστοποιητικά, τα οποία έχει στην κατοχή του ο ενδιαφερόμενος, και να πραγματοποιούν μια σύγκριση με τα απαιτούμενα για την πρόσβαση στο επάγγελμα στη χώρα υποδοχής.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι «το Κράτος Μέλος στο οποίο υποβάλλεται αίτηση προς χορήγηση άδειας για την άσκηση επαγγέλματος στο οποίο η πρόσβαση εξαρτάται, κατά την εθνική νομοθεσία, από την κατοχή διπλώματος ή την επαγγελματική κατάρτιση, οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα διπλώματα, πιστοποιητικά και άλλους τίτλους που έχει αποκτήσει ο ενδιαφερόμενος, με σκοπό την άσκηση του ιδίου επαγγέλματος σε άλλο Κράτος Μέλος και να προβαίνει σε συγκριτική εξέταση των ικανοτήτων που πιστοποιούνται με τα διπλώματα αυτά και των γνώσεων και προσόντων που απαιτούνται από τις εθνικές διατάξεις. Αυτή η διαδικασία εξετάσεως παρέχει τη δυνατότητα στις εθνικές αρχές του Κράτους Μέλους υποδοχής να ελέγχουν βάσει αντικειμενικών κριτηρίων ότι με το αλλοδαπό δίπλωμα βεβαιώνονται, όσον αφορά τον κάτοχό του, γνώσεις και προσόντα, αν όχι όμοια, τουλάχιστον ισοδύναμα προς τα πιστοποιούμενα με το εθνικό δίπλωμα. [...] Αν η συγκριτική αυτή εξέταση των διπλωμάτων καταλήγει στη διαπίστωση ότι οι γνώσεις και τα προσόντα που πιστοποιούνται με το αλλοδαπό δίπλωμα αντιστοιχούν στα απαιτούμενα από τις εθνικές διατάξεις, το Κράτος Μέλος υποχρεούται να δεχθεί ότι το δίπλωμα αυτό πληροί τις προϋποθέσεις που θέτουν οι εθνικές διατάξεις. Αντιθέτως, αν από τη συγκριτική εξέταση προκύπτει μερική μόνον αντιστοιχία μεταξύ αυτών των γνώσεων και προσόντων, το Κράτος Μέλος υποδοχής δικαιούται να απαιτήσει από τον ενδιαφερόμενο να αποδείξει ότι έχει αποκτήσει τις γνώσεις και τα προσόντα που του έλειπαν».⁹⁷

Η διαδικασία συγκρίσεως πρέπει να διενεργείται από τις αρμόδιες αρχές του κράτους υποδοχής βάσει αντικειμενικών κριτηρίων για να διαπιστωθεί, αν με το αλλοδαπό δίπλωμα βεβαιώνονται γνώσεις και προσόντα τουλάχιστον όμοια με το αντίστοιχο εθνικό. Κατά την εκτίμηση της ισοτιμίας είναι απαραίτητο να λαμβάνονται υπόψη όλα τα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα, τα οποία το ενδιαφερόμενο πρόσωπο θα πρέπει να αποδείξει με διπλώματα ή πιστοποιητικά, που έχουν αποκτηθεί, καθώς και με πρακτική άσκηση που μπορεί να έχει πραγματοποιηθεί. Τέλος, σε περίπτωση που μετά από όλα αυτά δοθεί αρνητική απάντηση ως προς το αίτημα του ενδιαφερομένου, η απάντηση αυτή θα πρέπει, αφενός να είναι αιτιολογημένη, και αφετέρου να μπορεί να προσβληθεί με ένδικα μέσα και βοηθήματα.

⁹⁷ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 7ης Μαΐου 1991, Ειρήνη Βλασσοπούλου κατά Ministerium für Justiz, Bundes-und Europaangelegenheiten Baden-Württemberg, C-340/89, EU:C:1991:193, σκέψεις 16-20.

Το Δικαστήριο, με την απόφαση επί της υπόθεσης Βλασσοπούλου υπογράμμισε την άμεση εφαρμογή του άρθρου 49 Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με την απόφαση αυτή δημιούργησε την τομή σε σχέση με την προηγούμενη νομολογία του. Σύμφωνα με την απόφαση, ελλείπει εναρμόνισης και συγκεκριμένης νομοθεσίας από την πλευρά της Ένωσης, μόνο η κατάφωρη διάκριση λόγω ιθαγένειας έχει άμεσο αποτέλεσμα υπέρ των ιδιωτών. Το Δικαστήριο μετά την απόφαση ορόσημο επί της υπόθεσης Βλασσοπούλου έχει κατ' επανάληψη αποφανθεί ότι, ακόμη και αν εφαρμόζονται χωρίς καμία διάκριση οι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις των επαγγελματιών, περιλαμβανομένων των απαιτήσεων όσον αφορά τα προσόντα, είναι πιθανό να παρεμποδίζουν ή να καθιστούν λιγότερο αποτελεσματική την άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών που διασφαλίζει η Συνθήκη για τους πολίτες και τα νομικά πρόσωπα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η αναγνώριση των προσόντων αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και αποτέλεσε αντικείμενο νομοθετικής ρύθμισης και πολιτικής ανάλυσης από πολλούς ευρωπαϊκούς και εθνικούς φορείς τις τελευταίες δεκαετίες. Στόχος είναι να τηρείται πιστά και απόλυτα η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και σύγκρισης, ώστε να μην δημιουργείται διακριτική μεταχείριση ανάμεσα σε πολίτες της Ένωσης, να αξιολογούνται όλα τα προσόντα τυπικά και μη που μπορεί να διαθέτει κάθε πρόσωπο και να μην επιβάλλονται υπέρμετρα αντισταθμιστικά μέτρα, στις περιπτώσεις που μπορούν να αποφευχθούν. Είναι εξαιρετικά σημαντικό να λαμβάνονται υπόψη όλες οι δεξιότητες που αποκτήθηκαν, καθώς μόνο έτσι, μπορεί να διασφαλιστεί η δίκαιη αναγνώριση όλων των δυνατοτήτων των επαγγελματιών.

Όπως θα αναλυθεί στις αμέσως επόμενες δυο υποενότητες, η αποτελεσματική λειτουργία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στο πεδίο της εσωτερικής αγοράς δημιούργησε την προσδοκία ότι η αρχή αυτή θα μπορούσε να αξιοποιηθεί και σε άλλους τομείς συνεργασίας μεταξύ των Κρατών Μελών. Η νομολογιακή διάπλαση της αρχής συνεχίζεται έως σήμερα, και ειδικά το ζήτημα της ερμηνείας του περιεχομένου της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης έχει επανεμφανιστεί με ιδιαίτερη ένταση την τελευταία δεκαετία στο πεδίο του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης. Συγκεκριμένα, τα νομολογιακά βήματα του Δικαστηρίου προς την κατεύθυνση του σαφέστερου προσδιορισμού του περιεχομένου και των ορίων της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης εντοπίζονται στα δυο υψίστης σημασίας υποσυστήματα του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, δηλαδή στο σύστημα του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης και στο Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου.

2. Αμοιβαία εμπιστοσύνη στο Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης: το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης

Η αποδοτική λειτουργία της αμοιβαίας αναγνώρισης στο πεδίο της εσωτερικής αγοράς αξιοποιήθηκε και σε άλλους τομείς συνεργασίας μεταξύ των Κρατών Μελών. Η Βρετανική Προεδρία του έτους 1988 συνέλαβε την ιδέα να μεταφερθεί η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης από την κοινή αγορά στη διακρατική δικαστική συνεργασία, έτσι ώστε σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των εθνικών εννόμων τάξεων να μην παρακωλύουν την ελεύθερη κυκλοφορία των δικαστικών αποφάσεων.⁹⁸

Αυτή η νέα αντίληψη αποτυπώνεται στα Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Cardiff όπου επισημαίνεται ότι είναι αναγκαία η ενδυνάμωση της δικαστικής συνεργασίας για την καταπολέμηση του διασυνοριακού εγκλήματος.⁹⁹ Κατά τον αρχικό σχεδιασμό του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης η εναρμόνιση και η αμοιβαία αναγνώριση προέβαλλαν ως δυο αντίπαλες εναλλακτικές μέθοδοι για την ενίσχυση της ενωσιακής ποινικής συνεργασίας. Η αποφασιστική ώθηση για την αρχή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης στη διακρατική δικαστική συνεργασία δόθηκε στην Έκτακτη Σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου τον Οκτώβριο του 1999 στην Φιλανδική πόλη Τάμπερε. Στα συμπεράσματα της Συνόδου η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης αναγορεύθηκε σε ακρογωνιαίο λίθο της διακρατικής δικαστικής συνεργασίας.¹⁰⁰

Σε μη πλήρως εναρμονισμένα δικαιοδικά συστήματα, όπως είναι εκείνα των Κρατών Μελών που μετέχουν στον Χώρο Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης προσφέρεται η εφαρμογή του συστήματος της αμοιβαίας αναγνώρισης.

Με κατευθυντήριο άξονα την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, η οποία εδράζεται στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, συγκροτείται ένας ενιαίος χώρος δικαστικής συνεργασίας χωρίς εσωτερικά σύνορα, εντός του οποίου οι δικαστικές αποφάσεις που εκδίδονται σε ένα Κράτος Μέλος κυκλοφορούν ελεύθερα και εκτελούνται κατά τρόπο σχεδόν αυτοματοποιημένο από τα υπόλοιπα Κράτη Μέλη. Εμβληματικό εργαλείο διακρατικής ποινικής συνεργασίας συνιστά ο μηχανισμός του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης.

⁹⁸ V. Mitsilegas, The Constitutional implications of mutual recognition in criminal matters in the EU, Common law Market Review, Kluwer Law International, 2006, σελ. 1278.

⁹⁹ Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Cardiff της 15ης και 16ης Ιουνίου 1998, σημείο 39 διαθέσιμο στο διαδικτυακό ιστότοπο <https://www.consilium.europa.eu/media/21096/75129.pdf>

¹⁰⁰ Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Τάμπερε της 15ης και 16ης Οκτωβρίου 1999, σημείο 33 διαθέσιμο στο διαδικτυακό ιστότοπο <https://www.consilium.europa.eu/media/21052/91400.pdf>

Θεμέλιο του μηχανισμού του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης είναι η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων¹⁰¹ η οποία με την σειρά της θεμελιώνεται στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.¹⁰² Το διεπόμενο από την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης σύστημα δικαστικής συνεργασίας, σύμφωνα με το οποίο, κατ' αντιστοιχία με τα ισχύοντα στην ενιαία αγορά, αρκεί η αλλοδαπή απόφαση να είναι σύμφωνη με τους κανόνες που ισχύουν στο Κράτος έκδοσης.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγορεύει την αμοιβαία εμπιστοσύνη σε κατευθυντήρια κανονιστική αρχή του ενωσιακού δικαίου.¹⁰³ Το Δικαστήριο εντοπίζει το υπόβαθρο της αρχής στις κοινές και δεσμευτικές για όλα τα Κράτη Μέλη δικαιϊκές αρχές και αξίες, που αναφέρονται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση δηλαδή στην ανθρώπινη αξία, την ελευθερία, τη δημοκρατία, την ισότητα, την αρχή του Κράτους Δικαίου και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνάγει ένα τεκμήριο σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, κατ' εφαρμογήν του οποίου δέχεται ότι, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, τα Κράτη Μέλη δεν δικαιούνται να ελέγξουν αν τα υπόλοιπα πράγματι τήρησαν στην συγκεκριμένη περίπτωση τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο ενωσιακό δίκαιο.¹⁰⁴

Κατ' εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης η δυνατότητα άρνησης εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης δεν είναι απεριόριστη αλλά καθορίζεται από την Απόφαση Πλαίσιο 2002/584 μέσω ενός καταλόγου περιοριστικά προβλεπομένων λόγων άρνησης εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης. Η παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν περιλαμβάνεται μέσα σε αυτούς, δεδομένου ότι εντός της ενωσιακής έννομης τάξης υπάρχει

¹⁰¹ βλ. ενδεικτικά Miguel Poiates Maduro, *So close and yet so far the paradoxes of mutual recognition*, JEPP 2007, σελ. 814 επομ. J. Sievers, *Managing Diversity, The European Arrest Warrant and the potential of mutual recognition as a mode of governance in EU Justice and Home Affairs*, 2007, σελ. 3 επομ.

¹⁰² βλ. ενδεικτικά το Προοίμιο των αποφάσεων-πλαίσιο 2002/584 ΔΕΥ σκέψη 10, 2006/783/ΔΕΥ σκέψη 9 και 2008/908/ΔΕΥ σκέψη 5, τις προτάσεις της 8ης Απριλίου 2008 του Γενικού Εισαγγελέα Damaso Ruiz-Jarabo Colomer στην υπόθεση Klaus Bourquain, C-297/07, EU:C:2008:206.

¹⁰³ Χαρακτηριστικά την απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, N.S. κατά Secretary of State for the Home Department και M. E. και λοιπών κατά Refugee Applications Commissioner και Minister for Justice, Equality and Law Reform, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/2010 και 493/2010, EU:C:2011:865, η αμοιβαία εμπιστοσύνη χαρακτηρίζεται ως «raison d'être» της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

¹⁰⁴ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ολομέλεια, Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 192, A. Willems, *Mutual Trust as a Term of Art in EU Criminal Law: Revealing its Hybrid Character*, European Journal of Legal Studies 2016, σελ. 222-223.

εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών ότι κάθε Κράτος Μέλος εγγυάται για ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας τους. Ωστόσο, στην Απόφαση Πλαίσιο διακηρύσσεται ότι το σύστημα του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης δεν μεταβάλλει την υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και δικαιϊκών αρχών, όπως αυτές κατοχυρώνονται στο άρθρο 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το ερμηνευτικό ζήτημα που κλήθηκε να απαντήσει το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αφορά το εάν ο σοβαρός κίνδυνος παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων του εκζητούμενου μπορεί να αποτελέσει λόγο άρνησης εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης αποτελεί για την Ευρωπαϊκή Ένωση «αρχή θεμελιώδους σημασίας» καθότι «καθιστά δυνατή τη δημιουργία και τη διατήρηση ενός χώρου χωρίς εσωτερικά σύνορα».¹⁰⁵

Με αφετηρία αυτή την σκέψη το Δικαστήριο επεσήμανε ότι τα Κράτη Μέλη, όταν εφαρμόζουν δίκαιο της Ένωσης «είναι δυνατό να υποχρεωθούν, δυνάμει του δικαίου αυτού να εκλάβουν ως δεδομένο το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων από τα λοιπά Κράτη Μέλη με αποτέλεσμα να μην έχουν τη δυνατότητα [...] πλην εξαιρετικών περιπτώσεων, να ελέγχουν αν το άλλο Κράτος Μέλος έχει πράγματι σεβαστεί, σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνει η Ένωση».¹⁰⁶

2.1. Απόφαση επι των συνεκδικασθεισών υποθέσεων Aranyosi και Căldăraru (C-404/15 και C-659/15)

Η εφαρμογή των ανωτέρω πορισμάτων στον Χώρο Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης ήλθε με την απόφαση του Δικαστηρίου επι της υπόθεσης Aranyosi και Căldăraru.¹⁰⁷ Η απόφαση είναι κομβικής σημασίας, καθότι σηματοδοτεί τη μεταστροφή της αντίληψης του Δικαστηρίου κατά την εφαρμογή του νομοθετικού πλαισίου για το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης.

Συγκεκριμένα, στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετώπισε με σκεπτικισμό την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης θέτωντας για πρώτη φορά όρια κατά την εκτέλεση του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης. Στο σκεπτικό του ως βάση τέθηκε ο κανόνας ότι υφίσταται αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών, ωστόσο εισήγαγε εξαίρεση εάν

¹⁰⁵ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ολομέλεια, Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 191.

¹⁰⁶ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Γνωμοδότηση 2/13, ό.π., σκέψη 192.

¹⁰⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, Pál Aranyosi και Robert Căldăraru, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198.

κρίνεται ότι ο εκζητούμενος πρόκειται να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Με τον τρόπο αυτό ακολούθησε το σχήμα κανόνα-εξαίρεσης, το οποίο είχε αναπτύξει στην ανωτέρω Γνωμοδότησή του και τελικά αποφάνθηκε ότι η παραβίαση του άρθρου 4 του Χάρτη συνιστά μια «εξαιρετική περίπτωση» προκειμένου να μην εκτελεστεί το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης.

Το Δικαστήριο επικαλέστηκε τον απόλυτο χαρακτήρα της εν λόγω απαγόρευσης,¹⁰⁸ προκειμένου να δικαιολογήσει την άρνηση εκτέλεσης Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης για έναν λόγο πέραν του προβλεπόμενου καταλόγου λόγων άρνησης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης. Χαρακτηριστικά, για τους Aranyosi και Căldăraru, αποφάνθηκε ότι αν η δικαστική αρχή εκτέλεσης έχει στη διάθεσή της «αντικειμενικά, συγκεκριμένα και δεόντως ενημερωμένα στοιχεία τα οποία μαρτυρούν την ύπαρξη συστημικών πλημμελειών των συνθηκών κράτησης, οφείλει να εξακριβώσει αν συντρέχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι να θεωρηθεί ότι κατόπιν της παράδοσης του εκζητουμένου στο Κράτος Μέλος έκδοσης, το εν λόγω άτομο θα διατρέξει πραγματικό κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση».¹⁰⁹

Η επιλογή του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης να συνδέσει τον κίνδυνο παραβίασης του άρθρου 4 του Χάρτη με την αναβολή της εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης δημιουργεί ζητήματα σε σχέση με τον τρόπο εφαρμογής των πορισμάτων της. Ειδικότερα, η μη τυποποίηση κριτηρίων σε σχέση με την αναμονή ευλόγου χρόνου¹¹⁰ αλλά και το ίδιο το κριτήριο του ευλόγου χρόνου οδηγεί στην de facto μη εκτέλεση του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης. Η αναμονή του ευλόγου χρόνου προσκρούει στην εγγενή δυσκολία άμεσης υλοποίησης παρεμβάσεων στις υφιστάμενες συνθήκες κράτησης. Ακόμη, ασαφής παραμένει η αξία των διαβεβαιώσεων που παρέχει το Κράτος έκδοσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης σχετικά με τις αναμενόμενες συνθήκες κράτησης του εκζητουμένου.¹¹¹ Τα σημεία της απόφασης, προκάλεσαν νέα προδικαστικά ερωτήματα των Κρατών Μελών, προκειμένου να διευκρινιστούν τα κρίσιμα ζητήματα των πορισμάτων της απόφασης επί των συνεκδικασθεισών υποθέσεων Aranyosi και Căldăraru.

¹⁰⁸ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, Pál Aranyosi και Robert Căldăraru, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198, σκέψεις 86 επομ.

¹⁰⁹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, Pál Aranyosi και Robert Căldăraru, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198, σκέψεις 94-95.

¹¹⁰ T. Marguery, *Rebuttal of Mutual Trust and Mutual Recognition in Criminal Matters: Is 'Exceptional' Enough?*, Europeanpapers 2016, σελ. 955-956.

¹¹¹ Α. Τζαννετής, *Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του εκζητουμένου στην ενωσιακή ποινική συνεργασία*, Π.Ν. Σάκκουλας, 2020, σελ. 221.

2.2. Απόφαση L.M. (C-216/18)

Το Δικαστήριο στην υπόθεση L.M. επανέλαβε ότι η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο¹¹² της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις και ότι αποκλίσεις είναι επιτρεπτές μόνο κατ' εξαίρεση.¹¹³ Οι αποκλίσεις είναι δυνατόν να περιλαμβάνουν και την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων δηλαδή και περιπτώσεις που δεν ρυθμίζονται ρητά από την Απόφαση Πλαίσιο εφόσον έχει προηγηθεί η διενέργεια του διπλού ελέγχου.¹¹⁴

Η εφαρμογή του κριτηρίου του διπλού ελέγχου στην υπόθεση L.M. πραγματοποιήθηκε ως εξής: In abstracto, στο πλαίσιο της οριζόντιας δικαστικής συνεργασίας μεταξύ των δικαστικών αρχών έκδοσης και εκτέλεσης του εντάλματος, το κράτος έκδοσης «οφείλει» να αξιολογήσει βάσει αντικειμενικών, αξιόπιστων, δεόντως επικαιροποιημένων στοιχείων τη λειτουργία του δικαστικού συστήματος του κράτους έκδοσης αναφορικά με την ύπαρξη κινδύνου προσβολής του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη κυρίως λόγω έλλειψης ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και λόγω συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών που χαρακτηρίζουν το δικαστικό σύστημα στο κράτος έκδοσης.¹¹⁵ Σε περίπτωση που η ανωτέρω αρχή διαπιστώσει ότι συντρέχει σε αφηρημένο επίπεδο πραγματικός κίνδυνος, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν αποδέχεται αυτομάτως τη δυνατότητα άρνησης εκτέλεσης του εντάλματος στην περίπτωση αλλά αξιώνει τον επιπρόσθετο έλεγχο του δεύτερου σταδίου. Ο in concreto έλεγχος του δεύτερου σταδίου, αφορά την αξιολόγηση των πληροφοριών από τη δικαστική αρχή εκτέλεσης και την τελική απόφασή της με σκοπό να εκτιμήσει, κατά τρόπο συγκεκριμένο και ακριβή, εάν, υπό τις περιστάσεις της εξεταζόμενης περιπτώσεως, συντρέχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι για να θεωρηθεί ότι, μετά την παράδοσή του στο Κράτος Μέλος που εξέδωσε το ένταλμα, ο συγκεκριμένος εκζητούμενος θα διατρέξει συγκεκριμένο κίνδυνο.¹¹⁶

¹¹² Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, Minister for Justice and Equality κατά L.M., C-216/18, EU:C:2018:586, σκέψη 41.

¹¹³ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π., L.M., σκέψη 43.

¹¹⁴ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π., L.M., σκέψεις 60-61.

¹¹⁵ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π., L.M., σκέψεις 62-67.

¹¹⁶ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π., L.M., σκέψεις 68-69.

Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου επί των ανωτέρω σχολιαζόμενων υποθέσεων επιβεβαιώνουν την χαρακτηριστική διαπίστωση του Γενικού Εισαγγελέα, M. Bobek, ότι «η αμοιβαία εμπιστοσύνη δεν σημαίνει τυφλή εμπιστοσύνη».¹¹⁷

Η απόφαση που εκδόθηκε στην υπόθεση Aranyosi και Căldărașu είναι θεμελιώδους σημασίας,¹¹⁸ διότι εισάγει σαφή περιορισμό στην αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης όταν σε συγκεκριμένη περίπτωση υπάρχει, εξαιτίας της εφαρμογής της, κίνδυνος προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύονται από το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, ο περιορισμός τίθεται όταν βάσιμα πιθανολογείται ότι ο εκζητούμενος θα υποστεί απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση ενόψει των συνθηκών κράτησης στο κράτος έκδοσης. Η κρίση αυτή του Δικαστηρίου φαίνεται δικαιολογημένη αν αναλογιστούμε ότι η απόλυτη απαγόρευση της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης του άρθρου 3 του Χάρτη προστατεύει τον πυρήνα της έννοιας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Το ζήτημα που τίθεται αφορά το κανονιστικό εύρος της έννοιας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας δεδομένου ότι πληθώρα δικαιωμάτων αποτελούν έκφραση της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπως χαρακτηριστικά είναι και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη στο πεδίο της παροχής έννομης προστασίας εκάστου προσώπου.

Απο την συνδυασμένη αξιολόγηση των αποφάσεων, προκύπτει ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διεύρυνε το σύστημα διπλού ελέγχου, που ανέπτυξε στην υπόθεση Aranyosi και Căldărașu και στο πεδίο του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διεύρυνση αυτή δεν ήταν αυτονόητη δεδομένου ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην απόφαση Aranyosi και Căldărașu κλήθηκε να κρίνει περίπτωση παραβίασης ενός απόλυτου μη επιδεχόμενου εξαιρέσεις δικαιώματος, ενώ αντίθετα, στην υπόθεση L.M. το Δικαστήριο έκρινε την περίπτωση ενός επιδεχόμενου περιορισμούς δικαιώματος, του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη. Το Δικαστήριο τάχθηκε υπέρ της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας όχι μόνον κατά τον πυρήνα του δικαιώματος αλλά και κατά την ευρύτερη μορφή του δικαιώματος κατά την έκφραση του ως δικαίωμα σε δίκαιη δίκη κάθε προσώπου.

¹¹⁷ Προτάσεις 20ης Δεκεμβρίου 2017 του Γενικού Εισαγγελέα Michal Bobek στην υπόθεση Samet Ardic, C-571/17, EU:C:2017:1013, σκέψη 74, προτάσεις της 28ης Ιουνίου 2018 του Γενικού Εισαγγελέα Evgeni Tanchev στην υπόθεση L.M., C-216/18, EU:C:2018:517, σκέψη 55.

¹¹⁸ M. Παράκης., C-404/15 και C-659/15 PPU (5.4.2016) - Aranyosi και Căldărașu, Σχόλιο: Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως εξαίρεση στην εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης και ο σημαντικός ρόλος του εθνικού δικαστή, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου 2016, 202 επ.

2.3. Απόφαση M.L. (C-220/18) και απόφαση Dorobandu (C-128/18)

Εισαγωγικώς η απόφαση επι της υπόθεσης M.L. συνοψίζει τις βασικές παραδοχές του περιεχομένου της Aranyosi και Căldăraru σχετικά με τη δυνατότητα άρνησης εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης όταν διαπιστώνεται ο πραγματικός κίνδυνος να υποστεί ο εκζητούμενος απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση στο Κράτος έκδοσης.¹¹⁹ Συνακόλουθα, η απόφαση διευκρίνησε ότι τεθέντα προδικαστικά ερωτήματα δεν αμοφισβητούν την ύπαρξη συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών του σωφρονιστικού συστήματος του Κράτους έκδοσης, τις οποίες το αιτούν δικαστήριο θεωρεί δεδομένες, αλλά επικεντρώνεται στο δεύτερο από τα κριτήρια του διπλού ελέγχου της υπόθεσης Aranyosi και Căldăraru, αφού αυτό το οποίο ερωτάται είναι υπο ποιές προϋποθέσεις οι πληροφορίες που παρέχονται από το Κράτος έκδοσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης θεμελιώνουν την ύπαρξη πραγματικού κινδύνου παραβίασης του άρθρου 4 του Χάρτη για τον συγκεκριμένο εκζητούμενο.¹²⁰

Η θέση της απόφασης M.L. διαμορφώνεται ως εξής η πρόβλεψη ένδικου βοηθήματος στο Κράτος έκδοσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης για τον έλεγχο των συνθηκών κράτησης δεν αρκεί για τον αποκλεισμό του κινδύνου παραβίασης του άρθρου 4 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ούτε απαλλάσσει το Κράτος εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης από την υποχρέωση εξατομικευμένου ελέγχου, προκειμένου να διαπιστωθεί ο πραγματικός κίνδυνος απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης λόγω των συνθηκών κράτησης.¹²¹

Έπειτα το Δικαστήριο διατύπωσε τη θέση ότι είναι πρακτικώς αδύνατο και υπερβολικό να εξετάζεται το σύνολο των σωφρονιστικών καταστημάτων, στα οποία ο εκζητούμενος ενδέχεται να κρατηθεί λαμβανομένων υπόψη αφενός των απροόπτων περιστάσεων, που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν τη μεταγωγή σε άλλο σωφρονιστικό κατάστημα,¹²² και αφετέρου των στενών χρονικών περιθωρίων του άρθρου 17 της Απόφασης Πλαίσιο 2002/584.¹²³

Η θέση του Δικαστηρίου στην απόφαση M.L. συνοψίζεται στο ότι οι παρεχόμενες στο πλαίσιο του δεύτερου από τα κριτήρια του διπλού ελέγχου της υπόθεσης Aranyosi και Căldăraru

¹¹⁹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, ML κατά Generalstaatsanwaltschaft Bremen, EU:C:2018:589, C-220/18, σκέψεις 48-66.

¹²⁰ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, ML ό.π., σκέψη 70.

¹²¹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, ML ό.π., σκέψεις 74-75.

¹²² Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, ML ό.π., σκέψη 81.

¹²³ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, ML ό.π., σκέψεις 84-85.

απο το Κράτος έκδοσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης πληροφορίες, αφενός περιορίζονται στα σωφρονιστικά καταστήματα στα οποία πρόκειται να κρατηθεί ο εκζητούμενος μετά την παράδοση του και αφετέρου, καταρχήν, δεν πρέπει να αμφισβητούνται απο το Κράτος εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης.

Η συνέχεια, επι των ερωτημάτων σχετικά με τις συνθήκες κράτησης, δόθηκε με την απόφαση επι της υπόθεσης Dorobandu.¹²⁴ Ειδικότερα, το Δικαστήριο απασχόλησαν οι συνθήκες κράτησης σε συνάρτηση με την υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και κατα πόσο αυτές οι συνθήκες οδηγούν στην κατάφαση της ύπαρξης παραγματικού κινδύνου. Το Δικαστήριο στην απόφαση Dorobandu απέφυγε να απαντήσει στον λεπτομερή κατάλογο των ειδικότερων συνθηκών στα σωφρονιστικά ιδρύματα της Ρουμανίας.

Σύμφωνα με την απόφαση του Δικαστηρίου, τα στοιχεία σχετικά με τις συνθήκες κράτησης του εκζητουμένου εναπόκεινται να επαληθευθούν απο το Κράτος εκτέλεσης, το οποίο μπορεί να ζητήσει απο την δικαστική αρχή έκδοσης τις αναγκαίες πληροφορίες. Σημαντική είναι η διευκρίνηση ότι το Κράτος εκτέλεσης δικαιούται να εξαρτήσει την παράδοση του εκζητουμένου μόνο απο τις απαιτήσεις του ενωσιακού δικαίου και όχι απο την τήρηση των συνθηκών κράτησης που προβλέπονται σε εθνικό επίπεδο, διότι διαφορετικά θα εθίγετο η ομοιομορφία του επιπέδου προστασίας των ενωσιακών θεμελιωδών δικαιωμάτων.¹²⁵

Οι εν λόγω αποφάσεις αποκαλύπτουν το ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον των Κρατών Μελών σχετικά με εξειδικευμένα ζητήματα και πτυχές του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων των εκζητουμένων προσώπων.

Το Δικαστήριο καθιέρωσε την υποχρέωση των Κρατών Μελών να ελέγχουν τις συνθήκες κράτησης σε σωφρονιστικά καταστήματα, στα οποία ο εκζητούμενος πρόκειται να εκτίσει την ποινή του και όχι στο σύνολο του σωφρονιστικού συστήματος του Κράτους έκδοσης. Δεδομένης της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και του συνδεδεμένου με αυτήν τεκμηρίου σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο εκζητούμενος φέρει απλώς και μόνο το βάρος προβολής του ισχυρισμού ότι στο Κράτος έκδοσης υπάρχουν συστημικές ελλείψεις. Εφόσον προβληθεί αυτός ο ισχυρισμός, ανήκει στο Κράτος έκδοσης το βάρος της απόδειξης ότι ο

¹²⁴ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2019, Dumitru-Tudor Dorobantu κατά Generalstaatsanwaltschaft Hamburg, C-128/18, EU:C:2019:857.

¹²⁵ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2019, Dumitru-Tudor Dorobantu κατά Generalstaatsanwaltschaft Hamburg, C-128/18, EU:C:2019:857, σκέψεις 78-79.

εκζητούμενος παρά τις γενικές συστημικές ελλείψεις δεν θα εκτεθεί σε πραγματικό κίνδυνο και συνθήκες αντίθετες με τις επιταγές του άρθρου 4 του Χάρτη.

Απο μια άλλη οπτική του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, στο υποσύστημα του ασύλου, αντιμετωπίζονται διαφορετικά οι περιπτώσεις κατά τις οποίες το Δικαστήριο προκρίνει εξατομικευμένα κριτήρια για τη διαπίστωση πιθανής παραβίασης του άρθρου 4 του Χάρτη. Όπως θα αναλυθεί στην αμέσως επόμενη υποενότητα, σε υποθέσεις ασύλου, όπως για παράδειγμα είναι η υπόθεση C.K.,¹²⁶ ο αιτών πολιτικό άσυλο φέρει το βάρος της απόδειξης της κατάστασης της υγείας του και των δυσμενών συνεπειών από τη μεταφορά του σε ένα άλλο Κράτος Μέλος.

Συμπερασματικά, από το σύνολο των προαναφερόμενων αποφάσεων για το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης, το Δικαστήριο θεμελιώνει το δικανικό συλλογισμό του στην συστημική εμπιστοσύνη. Η εμπιστοσύνη στην οποία αναφέρεται χαρακτηρίζεται ως συστημική, διότι διαμορφώνεται εντός του πλέγματος των κανόνων του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου που ρυθμίζουν τα επιμέρους υποσυστήματα του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.

Ο συστημικός χαρακτήρας της εμπιστοσύνης, προκύπτει εκ των πραγμάτων καθώς ως σημείο αναφοράς της έχει την ισοδυναμία της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων από τις εθνικές έννομες τάξεις του συνόλου των Κρατών Μελών.

Η συστημική εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών υπηρετεί την κοινή επιδίωξη τους για απλούστευση και επιτάχυνση της ενωσιακής συνεργασίας υλοποιώντας έτσι τον Χώρο Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης. Ειδικότερα, σε σχέση με την ποινική συνεργασία ο δραστικός περιορισμός των λόγων άρνησης εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης συνεπάγεται ότι τα Κράτη Μέλη καλούνται να αναγνωρίσουν σχεδόν αυτομάτως τις αποφάσεις των υπολοίπων. Η λειτουργία του εν λόγω μηχανισμού δικαστικής συνεργασίας είναι εύρυθμη εξαιτίας της εμπιστοσύνης ότι οι αποφάσεις όλων των Κρατών Μελών ανταποκρίνονται στα ενωσιακά πρότυπα, ενώ παράλληλα λειτουργεί οριοθετούμενη από τις κοινές αξίες του ενωσιακού δικαίου που μοιράζονται όλα τα Κράτη Μέλη.

¹²⁶ Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2017, υπόθεση C.K. κ.λπ. κατά Republika Slovenija, C-578/16, EU:C:2017:127.

3. Αμοιβαία εμπιστοσύνη στον τομέα Ασύλου

Το σύστημα παροχής διεθνούς προστασίας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης κωδικοποιείται σήμερα από τον Κανονισμό υπ' αριθμ. 604/2013¹²⁷ (εφεξής ο «Κανονισμός Δουβλίνο III») και το πλέγμα των συνοδών Οδηγιών για την αναγνώριση των αιτούντων άσυλο και την υποδοχή τους. Ο Κανονισμός Δουβλίνο III θεσπίστηκε την 26η Ιουνίου 2013 από κοινού από το Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, σύμφωνα με την συνήθη νομοθετική διαδικασία και κατόπιν της σχετικής πρότασης της Επιτροπής,¹²⁸ έχοντας ως νομική βάση το άρθρο 78 ΣΛΕΕ. Πρόκειται για τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με την οποία καθορίζεται το Κράτος Μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης που είναι αρμόδιο για την εξέταση της αίτησης για των αιτούντων άσυλο. Τα πρόσωπα αυτά αναζητούν διεθνή προστασία δυνάμει της Σύμβασης για το καθεστώς των προσφύγων και την Οδηγία Αξιολόγησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο Κανονισμός Δουβλίνο III, όπως και οι προγενέστεροι, διέπεται μεταξύ άλλων από τις γενικές αρχές της απαγόρευσης της επαναπροώθησης, της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, της αρχής του μοναδικού κράτους ευθύνης για την εξέταση των αιτημάτων διεθνούς προστασίας, της διακρατικής αλληλεγγύης καθώς και στο σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων των προσφύγων. Αξίζει να σημειωθεί πως παρότι η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης δεν αναφέρεται ρητώς στον Κανονισμό Δουβλίνο III, το λεγόμενο «Σύστημα του Δουβλίνου»¹²⁹ βασίζεται σε αυτήν.

Ειδικότερα, στη βάση του Συστήματος του Δουβλίνου τοποθετείται η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, καθώς τεκμαίρεται ότι σε όλα τα Κράτη Μέλη υπάρχει ένα επαρκές σύστημα χορήγησης ασύλου και ότι οι διαδικασίες χορήγησης και οι συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο πληρούν τις προϋποθέσεις τήρησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Συνεπώς το «υπεύθυνο» Κράτος Μέλος λειτουργεί κατά τρόπο ώστε να εγγυάται τον σεβασμό του σκληρού πυρήνα των θεμελιωδών δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο, προκειμένου να μην υφίσταται ουσιαστικός κίνδυνος να υποστούν οι τελευταίοι απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.

¹²⁷ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του Κράτους Μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε Κράτος Μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα (ΕΕ L 180/29.6.2013, σελ. 31). Η μόνη αναφορά στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης γίνεται στην αιτιολογική σκέψη 22: «Η αλληλεγγύη, η οποία αποτελεί ουσιώδες στοιχείο του ΚΕΣΑ [κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου], συμβαδίζει με την αμοιβαία εμπιστοσύνη».

¹²⁸ Πρόταση Επιτροπής της 3ης Δεκεμβρίου 2008 COM (2008).

¹²⁹ N. Blake, *The Dublin Convention and Rights of Asylum Seekers in the European Union* in Guild E. & Harlow C. (eds.) *Implementing Amsterdam*, Hart Publishing, 2001, σελ. 95-115.

3.1. Απόφαση N.S. (C-411/10 και C-493/10)

Η απόφαση επί της υπόθεσης N.S.¹³⁰ αποτελεί μια σημαντική στιγμή για το ενωσιακό δίκαιο και εισάγει μια θεμελιώδη τομή στην εξέλιξη της συνεργασίας των Κρατών Μελών ως προς τον τομέα του ασύλου. Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέρριψε το αμάχητο τεκμήριο για την τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων από το υπεύθυνο Κράτος Μέλος, και επιφέρει έτσι το τέλος της αυτοματοποιημένης και άνευ κριτηρίων διακρατικής συνεργασίας. Πιο αναλυτικά, αυτή η αυτοματοποίηση λειτουργεί σε δύο επίπεδα. Αρχικά, οι εθνικές αρχές και ειδικότερα τα δικαστήρια από τις οποίες ζητείται να εκτελέσουν αίτημα για μεταφορά αιτούντος άσυλο σύμφωνα με τον Κανονισμό Δουβλίνο III, υποχρεούνται να εξετάσουν, κατά περίπτωση, τις ατομικές περιστάσεις που συντρέχουν σε κάθε υπόθεση αίτησης και τις επιπτώσεις που μια τέτοια μεταφορά θα συνεπαγόταν για τα ανθρώπινα δικαιώματα του αιτούντος. Έτσι, η αυτοματοποιημένη μεταφορά αιτούντων άσυλο δεν θα επιτρέπεται από εδώ και πέρα από το ενωσιακό δίκαιο. Δευτερευόντως, οι αρμόδιες εθνικές αρχές, απαγορεύεται να μεταφέρουν τον αιτούντα άσυλο στο Κράτος Μέλος που συνήθως είναι υπεύθυνο, εφόσον στο κράτος αυτό υπάρχουν σημαντικές συστημικές πλημμέλειες στις διαδικασίες χορήγησης ασύλου και στις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο, οι οποίες θα έφταναν μέχρι του σημείου να θεωρηθεί ότι ο αιτών άσυλο θα αντιμετώπιζε πραγματικό κίνδυνο να υποστεί εξευτελιστική μεταχείριση κατά πρόδηλη παραβίαση των προβλέψεων του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Έτσι, η απόφαση αυτή εισήγαγε μια επιπλέον διασφάλιση για τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, την άρνηση δηλαδή μεταφοράς του αιτούντος άσυλο υπό το σύστημα που καθιερώνει ο Κανονισμός Δουβλίνο III.¹³¹ Παρ' ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έθεσε όρια στην καθιερωμένη αυτοματοποιημένη διακρατική συνεργασία, ήταν αρκετά προσεκτικό, έτσι ώστε να μην καταρρίψει το σύστημα του Δουβλίνου εν συνόλω. Η απαίτηση για εφαρμογή από τα Κράτη Μέλη του Κανονισμού Δουβλίνο III, σε συνάρτηση με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, δεν οδήγησε σε αμφισβήτηση της αρχής πίσω από το σύστημα της δίκαιης κατανομής ευθυνών για αιτήσεις ασύλου μεταξύ των Κρατών Μελών.

¹³⁰ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, υπόθεση N.S. κατά Secretary of State for the Home Department και M.E. και λοιπών κατά Refugee Applications Commissioner και Minister for Justice, Equality and Law Reform, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/2010 και 493/2010, EU:C:2011:865.

¹³¹ V. Mitsilegas, The Limits of Mutual Trust in Europe's Area of Freedom, Security and Justice. From Automatic Inter-state Cooperation to the Slow Emergence of the Individual, Yearbook of European Law, 2012, σελ. 319-372.

Επιπρόσθετα, εκτός από την προφανή σημασία της απόφασης όσον αφορά στη ρητή αναγνώριση πιθανών εξαιρέσεων από την τυφλή εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, η εν λόγω απόφαση τόνισε ιδιαίτερα ότι η ύπαρξη συστηματικών αδυναμιών όσον αφορά στο άσυλο του Κράτους Μέλους που είναι υπεύθυνο, δεν αποτελεί μόνο ζήτημα εθνικού δικαίου, αλλά ενωσιακού. Επίσης, η απόφαση υπογράμμισε ότι η θέσπιση νομοθετικών μέτρων που απονέμουν δικαιώματα στους αιτούντες άσυλο, ίσως από μόνη της να μην επαρκεί για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους κατά τη διαδικασία αίτησης ασύλου. Η ύπαρξη ελάχιστης εναρμόνισης δικαιωμάτων μεταξύ των Κρατών Μελών, δεν επαρκεί για να αποτρέψει συστηματικές πλημμέλειες και ελλείψεις για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα Κράτη Μέλη. Σε αυτό το πλαίσιο, απαιτείται συνεχής παρακολούθηση και λεπτομερής αξιολόγηση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο.

Ο Ευρωπαϊός νομοθέτης επιχειρεί να καθιερώσει εξαίρεση στο Σύστημα του Δουβλίνου, ώστε να μην εφαρμόζεται ο Κανονισμός Δουβλίνο III μηχανιστικά. Γι' αυτό αργότερα, η αρχή αυτή ενσωματώθηκε με ρητή διάταξη στον τροποποιημένο Κανονισμό Δουβλίνο III. Η μεταφορά ενός αιτούντος άσυλο, καθίσταται αδύνατη όταν υπάρχουν σημαντικοί λόγοι να πιστεύεται ότι υπάρχουν συστηματικές πλημμέλειες στη διαδικασία χορήγησης ασύλου του Κράτους Μέλους υποδοχής, που θα είχαν ως αποτέλεσμα τον κίνδυνο απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισής του. Επίσης, δεν μπορεί να εφαρμοστεί αμάχητο τεκμήριο ότι το Κράτος Μέλος σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, γιατί αυτό αντιβαίνει στην υποχρέωση κάθε Κράτους Μέλους να εφαρμόζει τον Κανονισμό με τρόπο σύμφωνο με τα θεμελιώδη δικαιώματα.

Παρ' ότι θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο νέος Κανονισμός Δουβλίνο III ρητά να επιτάσσει ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η νομοθετική αναγνώριση των αρχών της απόφασης N.S. είναι σημαντική για τον τερματισμό της αυτοματοποίησης στη διακρατική συνεργασία και θέτει στις εθνικές αρχές την υποχρέωση να εξετάζουν κατ' ουσίαν τις αιτήσεις σε σχέση με τα θεμελιώδη δικαιώματα των αιτούντων, πριν επιτρέψουν κάποια μεταφορά. Αναμφισβήτητα, το νέο άρθρο 3 παρ. 2 του Κανονισμού Δουβλίνο III, θέτει τέλος στο αμάχητο τεκμήριο συμμόρφωσης με τα ανθρώπινα δικαιώματα και αναδιαμορφώνει τη σχέση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών.¹³²

¹³² V. Mitsilegas, *Solidarity and Trust in the Common European Asylum System*, Comparative Migration Studies, Amsterdam University Press, 2014, σελ. 193-199.

Ωστόσο, ο Κανονισμός Δουβλίνο III αναφέρει επίσης στις αιτιολογικές του σκέψεις,¹³³ ότι τα Κράτη Μέλη δεσμεύονται κατά την εφαρμογή του από τις διάφορες δεσμεύσεις του διεθνούς δικαίου για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και τηρούν τις αρχές που κατοχυρώνονται στον Χάρτη. Επομένως, το ερώτημα που τίθεται είναι εάν η ανάγκη προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο επιβάλλει πρόσθετες εξαιρέσεις στην εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, που να υπερβαίνουν εκείνες που απορρέουν από τη νομοθετική εφαρμογή που υπαγορεύτηκε και ενσωματώθηκε στον Κανονισμό Δουβλίνο III με την τροποποίησή του, κατόπιν της ως άνω απόφασης. Ορισμένες ενδείξεις ως προς το ερώτημα αυτό, δόθηκαν από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην απόφαση C.K.,¹³⁴ όπου τονίστηκε ότι ο τροποποιημένος Κανονισμός προτίθεται να παράσχει αυξημένη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε σχέση με τον προγενέστερό του, και ως εκ τούτου, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης όχι μόνο δεν κάμπτεται, αλλά αντιθέτως ενισχύεται σημαντικά.

Κατόπιν όμως των πρόσφατων εξελίξεων και την προσφυγική κρίση των ετών 2015-2016, αναδείχθηκε η αποτυχία του συστήματος, λόγω του ότι δεν είχε σχεδιαστεί για την αντιμετώπιση αυξημένων μεταναστευτικών ροών, με αποτέλεσμα οι χώρες της πρώτης γραμμής εισόδου αδυνατούσαν να τις διαχειριστούν. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή παρουσίασε νομοθετικές προτάσεις για τη μεταρρύθμιση του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου με έμφαση στην αναγκαιότητα αναδιατύπωσης του Κανονισμού Δουβλίνου III. Έτσι, το Συμβούλιο αποφάσισε τη λήψη προσωρινών μέτρων υπέρ της Ελλάδας και της Ιταλίας, βάσει των οποίων τα υπόλοιπα Κράτη Μέλη έπρεπε να εφαρμόσουν Πρόγραμμα Μετεγκατάστασης, ενώ αμέσως μετά υιοθετήθηκε η Κοινή Δήλωση Ευρωπαϊκής Ένωσης και Τουρκίας. Κατ' εφαρμογή του άρθρου 78 παρ. 3 ΣΛΕΕ, το Συμβούλιο εξέδωσε δύο αποφάσεις¹³⁵, με στόχο οι αιτούντες διεθνή προστασία στην Ελλάδα και στην Ιταλία να μετεγκατασταθούν σε άλλα Κράτη Μέλη. Ειδικότερα, στη σύνοδο της 23ης Απριλίου 2015, το Συμβούλιο αποφάσισε, μεταξύ άλλων, να ενισχύσει την εσωτερική αλληλεγγύη και ευθύνη, ενώ δεσμεύτηκε να αυξήσει την παροχή επείγουσας βοήθειας στα Κράτη

¹³³ Αιτιολογική έκθεση 32, 39.

¹³⁴ Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2017, υπόθεση C.K. κ.λπ. κατά Republika Slovenija, C-578/16, EU:C:2017:127, σκέψη 95.

¹³⁵ Αποφάσεις του Συμβουλίου 2015/1523 της 14ης Σεπτεμβρίου 2015, για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ιταλίας και της Ελλάδας, L 239 σελ. 146 και (Ευρωπαϊκή Ένωση) 2015/1601, 22.09.2015, για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ιταλίας και της Ελλάδας, L 248, σελ. 80.

Μέλη της πρώτης γραμμής και να εξετάσει επιλογές για την οργάνωση της έκτακτης μετεγκατάστασης μεταξύ των Κρατών Μελών σε εθελοντική βάση. Ακόμη, αποφάσισε να δημιουργήσει και αναπτύξει ομάδες της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο (ΕΥΥΑ) στα κυρίως επιφορτισμένα με την εξέταση των αιτήσεων Κράτη Μέλη για την κοινή επεξεργασία των αιτήσεων διεθνούς προστασίας, συμπεριλαμβανομένης της καταχώρισης και της λήψης δακτυλικών αποτυπωμάτων.

3.2. Αποφάσεις Ουγγαρία και Τσεχία κατά Συμβουλίου (C-643/15 και C-647/15)

Με την απόφαση 2015/1601 του Συμβουλίου¹³⁶, προβλεπόταν Σύστημα Υποχρεωτικής Μετεγκατάστασης στα Κράτη Μέλη, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι πρωτοφανείς μεταναστευτικές ροές. Παρ' όλα αυτά, οι ανωτέρω δεσμεύσεις δεν έγιναν καθολικά αποδεκτές από όλα τα Κράτη Μέλη και κάποια διαφώνησαν σε ό,τι αφορά τη διαχείριση του μεταναστατευτικού ζητήματος. Αποδείχτηκε ότι η προσφυγική κρίση κλόνισε την καλόπιστη συνεργασία των Κρατών Μελών. Ειδικότερα, η Ουγγαρία και η Σλοβακία προσέφυγαν στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ζητώντας την ακύρωση της ανωτέρω απόφασης του Συμβουλίου.

Ο πρώτος λόγος ακύρωσης που επικαλέστηκαν ήταν ότι το άρθρο 78 παρ. 3 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο οποίο βασίζεται η απόφαση, συνιστά εσφαλμένη νομική βάση, για το λόγο ότι κατά τις προσφεύγουσες η προσβαλλόμενη απόφαση ήταν κατ' ουσία μια νομοθετική πράξη, η οποία εκδόθηκε με μια μη νομοθετική διαδικασία. Κατά την άποψή τους, το άρθρο 78 παρ. 3 Της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν παρέχει νομική βάση για την έκδοση νομοθετικών πράξεων, δηλαδή πράξεων που μπορούν να εισάγουν παρέκκλιση από άλλες νομοθετικές πράξεις, όπως είναι ο Κανονισμός Δουβλίνο ΙΙΙ. Κατ' αυτές, η έκδοση νομοθετικών πράξεων με βάση την παρ. 3 του άρθρου, υποσκελίζει τη νομοθετική διαδικασία που εισάγεται με την παρ. 2 της ίδιας διάταξης.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πρώτο αυτό επιχείρημα απάντησε λέγοντας ότι κατά το άρθρο 289 παρ. 3 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι νομικές πράξεις που εκδίδονται με νομοθετική διαδικασία αποτελούν νομοθετικές πράξεις. Κατά συνέπεια, μη νομοθετικές πράξεις είναι εκείνες που εκδίδονται με άλλη και όχι με νομοθετική διαδικασία. Εν προκειμένω, το άρθρο 78 παρ. 3 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καίτοι προβλέπει ότι το Συμβούλιο θεσπίζει τα διαλαμβανόμενα στο άρθρο αυτό «προσωρινά μέτρα» μετά

¹³⁶Απόφαση του Συμβουλίου 2015/1601 της 22ας Σεπτεμβρίου 2015 για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ιταλίας και της Ελλάδας.

από πρόταση της Επιτροπής και μετά από διαβούλευση με το Κοινοβούλιο, δεν παραπέμπει ρητώς ούτε στη συνήθη νομοθετική διαδικασία ούτε στην ειδική νομοθετική διαδικασία. Αντιθέτως, το άρθρο 78 παρ. 3 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ορίζει ρητώς ότι τα μέτρα που απαριθμούνται στα σημεία α' έως ζ' της διατάξεως αυτής λαμβάνονται «σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία». Οι παρ. 2 και 3 επιδιώκουν διαφορετικούς σκοπούς, και η καθεμία έχει διαφορετικές προϋποθέσεις εφαρμογής. Ο όρος «προσωρινά μέτρα» ορθότερο είναι να ερμηνευθεί διασταλτικά, ώστε να δίνεται η δυνατότητα στο Συμβούλιο να δρα αποτελεσματικά και άμεσα όπου χρειάζεται. Επίσης, δεν τίθεται θέμα υπονόμησης των μέτρων της παρ. 2, αφού τα «προσωρινά μέτρα» της παρ. 3 είναι περιορισμένα σε χρόνο (δηλαδή 2 χρόνια) και έκταση (120.000 αιτούντες), και άρα έτσι, δεν μπορούν να αντικαταστήσουν ή να τροποποιήσουν τις πράξεις που λαμβάνονται στο πλαίσιο της παρ. 2. Το Συμβούλιο, εν προκειμένω, ορθά αφενός, βάσισε την απόφαση στην παρ. 3 του άρθρου 78 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γιατί για την ίδρυση του συστήματος Υποχρεωτικής Μετεγκατάστασης απαιτείται χρόνος, και έτσι δεν μπορούμε να πούμε πως η διάρκεια αυτή εκφεύγει του προσωρινού, και αφετέρου, έκρινε ότι υπήρχε επείγουσα κατάσταση λόγω αιφνίδιας εισροής υπηκόων τρίτων χωρών.

Ο δεύτερος λόγος κατά τις προσφεύγουσες ήταν πως τα μέτρα που λαμβάνονται με την απόφαση, είναι δυσανάλογα σε σχέση με τους επιδιωκόμενους σκοπούς της, και άρα δεν τηρείται η αρχή της αναλογικότητας, η οποία είναι θεμελιώδης αρχή του ενωσιακού δικαίου, που διατυπώνεται και στο άρθρο 5 Της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και νομολογιακά αποτελεί άγραφη αρχή του ενωσιακού δικαίου. Με βάση την αρχή αυτή, οποιαδήποτε πράξη της ΕΕ αλλά και των Κρατών Μελών, όταν εφαρμόζουν ενωσιακό δίκαιο, θα πρέπει να είναι κατάλληλη, αναγκαία και αναλογική *stricto sensu* ως προς τον σκοπό που θέλει να επιτύχει.

Κατά τη Σλοβακία, το μέτρο που προβλέπεται με την απόφαση δεν είναι κατάλληλο, γιατί ο επιδιωκόμενος από την προσβαλλόμενη απόφαση σκοπός μπορούσε να επιτευχθεί εξίσου αποτελεσματικά με τη λήψη άλλων μέτρων. Τα μέτρα αυτά, τα οποία ήταν δυνατόν να ληφθούν στο πλαίσιο υφιστάμενων ρυθμίσεων, θα ήταν λιγότερο επαχθή και παρεμβατικά για τα Κράτη Μέλη, όσον αφορά το κυριαρχικό δικαίωμα κάθε Κράτους Μέλους να αποφασίζει ελεύθερα σχετικά με την εισδοχή υπηκόων τρίτων χωρών στο έδαφός του, καθώς και το δικαίωμα των Κρατών Μελών να υφίστανται το ελάχιστο δυνατό οικονομικό και διοικητικό βάρος. Επιπλέον, η Ουγγαρία, υποστηριζόμενη από την Πολωνία που παρενέβη υπέρ της, υποστήριξε ότι ο πληθυσμός της είναι

ομογενοποιημένος εν αντιθέσει, για παράδειγμα, με τη Γερμανία που είναι ομοσπονδιακό κράτος, οπότε η υποχρεωτική μετεγκατάσταση προσφύγων, την θίγει περισσότερο.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έκρινε ως προς την καταλληλότητα ότι η έκταση της εισροής μεταναστών την οποία αντιμετώπιζαν το ελληνικό και το ιταλικό σύστημα ασύλου κατά τη διάρκεια του έτους 2015 ήταν τόσο μεγάλη, ώστε θα είχε διαταράξει οποιοδήποτε άλλο σύστημα ασύλου, ακόμη και ένα σύστημα χωρίς συστημικές αδυναμίες. Επιπρόσθετα, ο μηχανισμός μετεγκατάστασης που προβλέπει η προσβαλλόμενη απόφαση ανήκει σε ένα σύνολο μέτρων τα οποία έχουν ως σκοπό να ανακουφίσουν την επιβάρυνση που υφίστανται αυτά τα δύο Κράτη Μέλη και ορισμένα από τα οποία επιδιώκουν ακριβώς τη βελτίωση της λειτουργίας του αντίστοιχου συστήματος ασύλου εκάστου εξ' αυτών, με αποτέλεσμα η καταλληλότητα του μηχανισμού αυτού για την επίτευξη των σκοπών που επιδιώκει να μην μπορεί να εκτιμηθεί μεμονωμένα, αλλά να πρέπει να εξετάζεται στο πλαίσιο του συνόλου των μέτρων μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται ο εν λόγω μηχανισμός.

Επιπλέον, το εάν το μέτρο δεν πέτυχε τους στόχους του γιατί προέκυψαν ζητήματα που δεν μπορούσε να προβλέψει ο νομοθέτης, με σημαντικότερο τη μη συμμόρφωση ορισμένων Κρατών Μελών με την απόφαση αυτή - συμπεριλαμβανομένης και της Σλοβακίας - η οποία ειρωνικά θα λέγαμε ότι επικαλέστηκε το επιχείρημα αυτό, δεν μπορούσε να προβλεφθεί και άρα δεν μπορεί εισέλθει τον έλεγχο της καταλληλότητας. Άρα με εκ των υστέρων στοιχεία το μέτρο δεν μπορεί να κριθεί ακατάλληλο. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εδώ υπενθυμίζει το άρθρο 80 ΣΛΕΕ, το οποίο μιλάει για την αναλογική κατανομή στα υπόλοιπα Κράτη Μέλη άνευ εξαίρεσης, με βάση την αρχή της αλληλεγγύης και της δίκαιης (όχι ίσης) κατανομής ευθυνών. Το άρθρο 80 δηλαδή, αναφέρεται σε πράξεις γενικά, και όχι σε βάρη, και σε αυτό το σημείο παρατηρούμε πως η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μέσω της διάταξης αυτής, εισάγεται στον τομέα του ασύλου και ως αρχή της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών μεταξύ των Κρατών Μελών.

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης απαιτείται να εφαρμόζεται σε όλο το σύστημα υπό την αίρεση της τήρησης της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών. Με αυτό το επιχείρημα, παρ' ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην απόφασή του αναφέρεται στην αρχή της αλληλεγγύης, εν προκειμένω τοποθετείται στον πυρήνα της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Απο την στιγμή έκδοσης ορισμένης απόφαση στον τομέα του ασύλου, η οποία έχει ως στόχο να ανακουφίσει δύο Κράτη Μέλη, είναι δεδομένο ότι όλα τα υπόλοιπα Κράτη, πλην αυτών που πρέπει να ωφεληθούν, θα πρέπει να αναλάβουν βάρη και κανένα Κράτος δεν μπορεί να μείνει χωρίς να

αναλάβει το αναλογούν σε αυτό φορτίο. Το βάρος θα πρέπει να κατανέμεται δίκαια και όχι ίσα, γιατί η ισότητα σε αυτήν την περίπτωση θα ισοδυναμούσε με μια άδικη ισοπεδωτική κατανομή. Η κατανομή θα πρέπει να γίνεται με βάση κάποιες παραμέτρους που περιλαμβάνονται στην απόφαση, όπως για παράδειγμα είναι οι οικονομικές δυνατότητες κάθε Κράτους Μέλους ή η πίεση που δέχονται ήδη στα συστήματα ασύλου τους.

Εν κατακλείδι, αξίζει να σημειωθεί πως το Σύστημα Υποχρεωτικής Μετεγκατάστασης βασίζεται στις αρχές της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών, οι οποίες υπερτερούν εθνικών ιδιαιτεροτήτων ή συμφερόντων και επιβάλλουν υποχρεώσεις σε όλα τα Κράτη Μέλη που δεν βρίσκονται στην πρώτη γραμμή υποδοχής μεταναστευτικών ροών.

3.3. Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, Πολωνίας και Τσεχίας (C-715/17, C-718/17 και C-719/17)

Παρ' όλα αυτά, ορισμένα Κράτη Μέλη, συνέχισαν να μην συμμορφώνονται με τη ως άνω αναφερόμενη απόφαση του Συμβουλίου, με αποτέλεσμα η Επιτροπή να καταθέσει προσφυγή με νομική βάση το άρθρο 258 της Συνθήκης Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λόγω και του ότι βάσει και της προηγούμενης απόφασης το Σύστημα Υποχρεωτικής Μετεγκατάστασης κρίθηκε νόμιμο. Τα κράτη αυτά κατά των οποίων στράφηκε η Επιτροπή ήταν η Πολωνία, υπέρ της οποίας παρενέβησαν η Τσεχία και η Ουγγαρία, η Τσεχία, υπέρ της οποίας παρενέβησαν η Ουγγαρία και η Πολωνία και η Ουγγαρία υπέρ της οποίας παρενέβησαν οι άλλες δύο χώρες. Τα κράτη αυτά, σε αντίθεση με τις προηγούμενες αποφάσεις 2015/1601 και 2015/1526, συνέχισαν να μην υποδεικνύουν σε τακτά χρονικά διαστήματα, και οπωσδήποτε ανά τρίμηνο που προβλεπόταν, τον προσήκοντα αριθμό αιτούντων διεθνή προστασία που μπορούσαν να μετεγκατασταθούν. Τα τρία Κράτη Μέλη υποστήριζαν, κατ' ουσίαν, ότι η προσφυγή είναι απαράδεκτη διότι, ακόμη και αν το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαπιστώσει την παράβαση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την απόφαση 2015/1523 και την απόφαση 2015/1601, θα είναι, παρ' όλα αυτά, αδύνατον για τα εν λόγω Κράτη Μέλη να άρουν την παράβαση εκπληρώνοντας τις υποχρεώσεις που επιβάλλει το άρθρο 5, παράγραφοι 2 και 4-11, καθεμίας από τις ως άνω αποφάσεις, καθώς ο χρόνος ισχύος των αποφάσεων αυτών και, ως εκ τούτου, των υποχρεώσεων που επιβάλλουν έχει λήξει οριστικά από τις 17 Σεπτεμβρίου και τις 26 Σεπτεμβρίου 2017 αντιστοίχως. Και ως εκ τούτου, η Επιτροπή δεν έχει έννομο συμφέρον.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς αυτόν τον λόγο απάντησε πως κατά πάγια νομολογία του, η ύπαρξη παράβασης πρέπει, να εκτιμάται σε σχέση με την κατάσταση του

Κράτους Μέλους όπως αυτή είχε διαμορφωθεί κατά τη λήξη της ταχθείσας προθεσμίας¹³⁷. Σε αντίθετη περίπτωση, κάθε Κράτος Μέλος θα μπορούσε να αποφύγει τις υποχρεώσεις του χρονοτριβώντας.

Επίσης, οι τρεις καθ' ού πρόβαλλαν ως λόγο απαραδέκτου, ότι η Επιτροπή, ασκώντας προσφυγή μόνο κατά των τριών εν λόγω Κρατών Μελών, μολονότι τα περισσότερα από τα Κράτη Μέλη δεν τήρησαν πλήρως τις υποχρεώσεις που υπείχαν από την απόφαση 2015/1523 και/ή την απόφαση 2015/1601, παραβίασε την αρχή της ίσης μεταχείρισης και, ως εκ τούτου, υπερέβη την εξουσία εκτίμησης που της παρέχει το άρθρο 258 ΣΛΕΕ.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον προβαλλόμενο αυτό λόγο, απάντησε πως κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης η Επιτροπή διαθέτει διακριτική ευχέρεια προκειμένου να κρίνει κατά πόσον είναι σκόπιμο να στραφεί κατά Κράτους Μέλους, να προσδιορίσει τις διατάξεις που αυτό παραβαίνει και να επιλέξει το χρονικό σημείο κατά το οποίο θα κινήσει τη διαδικασία λόγω παραβάσεως κατά του κράτους αυτού, οι δε λόγοι που καθορίζουν την επιλογή αυτή δεν ασκούν επιρροή επί του παραδεκτού της προσφυγής.¹³⁸ Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει κρίνει, επομένως, ότι, λαμβανομένης υπόψη της διακριτικής αυτής ευχέρειας, το γεγονός ότι δεν ασκήθηκε προσφυγή λόγω παραβάσεως κατά κάποιου Κράτους Μέλους είναι άνευ σημασίας ως προς την κρίση επί του παραδεκτού τυχόν αντίστοιχης προσφυγής η οποία ασκήθηκε κατά άλλου Κράτους Μέλους.¹³⁹

Επί της ουσίας, τα τρία Κράτη Μέλη υποστήριξαν πως είχαν το δικαίωμα, δυνάμει του άρθρου 72 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 4 παρ. 2 Της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο τους επιφυλάσσει την αποκλειστική αρμοδιότητα για την τήρηση της δημόσιας τάξης και τη διαφύλαξη της εσωτερικής ασφάλειας στο πλαίσιο πράξεων εκδιδόμενων στον τομέα του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης που προβλέπεται στον τίτλο V της ΣΛΕΕ, να μην εκπληρώσουν τις δευτερεύουσες, και επομένως υποδεέστερης ισχύος, έννομες υποχρεώσεις τις οποίες υπείχαν από την απόφαση 2015/1523 και από την απόφαση 2015/1601, πράξεις οι οποίες

¹³⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 27ης Μαρτίου 2019, Επιτροπή κατά Γερμανίας, C-620/16, EU:C:2019:256, σκέψη 39 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία.

¹³⁸ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2017, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, C-552/15, EU:C:2017:698, σκέψη 34 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία.

¹³⁹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 3ης Μαρτίου 2016, Επιτροπή κατά Μάλτας, C12/14, EU:C:2016:135, σκέψη 25.

εκδόθηκαν βάσει του άρθρου 78 παρ. 3 Της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εμπίπτουν, ως εκ τούτου, στον εν λόγω τίτλο V.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς αυτόν τον λόγο απεφάνθη πως, τόσο ο υποχρεωτικός χαρακτήρας των αποφάσεων αυτών όσο και, γενικώς, ο σεβασμός των αξιών στις οποίες στηρίζεται η Ένωση, σύμφωνα με το άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, και στις οποίες συγκαταλέγεται, μεταξύ άλλων, το Κράτος Δικαίου, δεν αλλάζει από το γεγονός ότι τα Κράτη Μέλη ζήτησαν την ακύρωσή τους δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ.

Επί του ισχυρισμού της Τσεχίας ότι ο προβλεπόμενος μηχανισμός μετεγκατάστασης είναι δυσλειτουργικός και αναποτελεσματικός και ότι υπήρχε συστηματική έλλειψη συνεργασίας εκ μέρους των Ελληνικών και Ιταλικών αρχών, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έκρινε πως δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι ένα Κράτος Μέλος δύναται να στηριχθεί, χωρίς εξάλλου να επικαλεσθεί, προς τούτο, νομική βάση προβλεπόμενη από τις Συνθήκες, στη μονομερή εκτίμησή του σχετικά με την προβαλλόμενη έλλειψη αποτελεσματικότητας ή ακόμη και την υποτιθέμενη δυσλειτουργία του μηχανισμού μετεγκατάστασης που θέσπισαν οι αποφάσεις, ιδίως όσον αφορά την τήρηση της δημόσιας τάξης και τη διαφύλαξη της εσωτερικής ασφάλειας, προκειμένου να απαλλαγεί από κάθε υποχρέωση μετεγκατάστασης που υπέχει από τις πράξεις αυτές. Και αυτό γιατί στην αντίθετη περίπτωση, θα υπήρχε κίνδυνος υπονόμησης του εγγενούς στις εν λόγω πράξεις σκοπού της αλληλεγγύης, καθώς και ο υποχρεωτικός χαρακτήρας των πράξεων αυτών. Τα βάρη που απορρέουν από τα προβλεπόμενα με τις αποφάσεις προσωρινά μέτρα πρέπει, κατ' αρχήν, να κατανέμονται μεταξύ όλων των άλλων Κρατών Μελών, πλην αυτών που πρέπει να ανακουφιστούν, σύμφωνα με την αρχή της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών, η οποία, σύμφωνα με το άρθρο 80 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διέπει την πολιτική της Ένωσης στον τομέα του ασύλου.

Συμπερασματικά, η παρατήρηση που προκύπτει είναι ότι ο ενωσιακός νομοθέτης όταν συνέτασσε τις διατάξεις που αφορούν τον τομέα του ασύλου, έλαβε υπόψη ότι πρόκειται για έναν τομέα όπου εκ των πραγμάτων εμφανίζει ανισότητες σε σχέση με το βαθμό επιβάρυνσης κάθε Κράτους Μέλους. Προς το σκοπό αυτό, έθεσε τις αρχές της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών. Μέσω αυτών παρέχεται η δυνατότητα νομοθέτησης υπό το πρίσμα των αρχών αυτών. Η τήρηση των αρχών εξισορροπεί τις διαμορφούμενες συνθήκες και ανακουφίζει τα Κράτη

Μέλη που επωμίζονται τα περισσότερα βάρη. Επίσης, επιβάλλει την υποχρέωση στα Κράτη Μέλη να σέβονται τις εν λόγω δύο αρχές.¹⁴⁰

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι στον τομέα του ασύλου η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μετουσιώνεται στις αρχές της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών.¹⁴¹ Περαιτέρω, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης υπαγορεύει στον ενωσιακό νομοθέτη τον τρόπο με τον οποίο θα νομοθετεί και θα επιβάλλει υποχρεώσεις στα Κράτη Μέλη. Οι ενωσιακές αυτές υποχρεώσεις υπερτερούν των δικών τους εθνικών ιδιαιτεροτήτων και πολιτικών συμφερόντων.

Επι της ουσίας, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στον τομέα του ασύλου προσέγγισε την απόλυτη μορφή της. Το οξύμωρο που παρατηρήθηκε στο περιβάλλον αυτό της «απόλυτης» αμοιβαίας εμπιστοσύνης, μέχρι την νομολογιακή και νομοθετική εξέλιξη που αναλύθηκε ανωτέρω, ήταν ότι υπήρχε παντελής έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών. Οι δύο επιμέρους αρχές της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών παρότι αποτελούν ειδική εκδήλωση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης δεν τηρήθηκαν. Η αμοιβαία εμπιστοσύνη μέχρι την πρώτη απόφαση N.S. λειτουργούσε περισσότερο ως άλλοθι και καθησύχαζε τις συνειδήσεις κάποιων Κρατών Μελών. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με σειρά αποφάσεων του ενίσχυσε ουσιαστικά την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης διακηρύσσοντας, αφενός, ότι αποτελεί τον λόγο ύπαρξης της Ένωσης, αφετέρου ειδικά για το σύστημα ασύλου, βασικό συστατικό του.

II. Το αρνητικό περιεχόμενο της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης: παρεκκλίσεις και αιτίες διαφοροποίησης

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης καθιστά δυνατή και υλοποιεί την ενιαία εσωτερική αγορά και αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, αντλώντας την ισχύ της στον εν λόγω τομέα από τη βασική παραδοχή ότι όλα τα Κράτη Μέλη της Ένωσης σέβονται τις αρχές του κράτους δικαίου, συμπεριλαμβανομένου και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και, γενικότερα, των αξιών της Ένωσης. Επίσης, η εξασφάλιση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και γενικότερα της αυτονομίας της έννομης τάξης της Ένωσης

¹⁴⁰ K. Nicolaidis, *Trusting the Poles? Constructing Europe through Mutual Recognition*, *Journal of European Public Policy*, 2007, σελ. 682-698.

¹⁴¹ Y. Borgmann-Prebil & M. Ross, *Promoting European Solidarity: Between Rhetoric or Reality?*, Oxford University Press, 2010, σελ. 1-22.

προϋποθέτει τη διαφύλαξη του δικαιοδοτικού συστήματος που έχουν καθιερώσει οι Συνθήκες με σκοπό τη διασφάλιση της συνοχής και της ενότητας κατά την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης.¹⁴²

Στο βαθμό, συνεπώς, που τα κράτη μέλη της Ένωσης είναι Κράτη δίκαιου και που συναπαρτίζουν μία πολιτεία δικαίου, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης «επιβάλλει», όπως η ολομέλεια του Δικαστηρίου επεσήμανε στην Γνωμοδότηση 2/13, σε καθένα από αυτά «να δέχονται, πλην εξαιρετικών περιστάσεων, ότι τα λοιπά κράτη μέλη τηρούν το δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, ότι σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα που είναι αναγνωρισμένα από το δίκαιο αυτό».¹⁴³

Στην ενιαία εσωτερική αγορά η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης εισάγει ένα μαχητό τεκμήριο. Τεκμήριο υπο την έννοια ότι οι κανόνες που ισχύουν σε όλα τα Κράτη Μέλη για τα εμπορεύματα, τα πρόσωπα και τις υπηρεσίες τεκμαίρεται ότι είναι ισοδύναμοι. Μαχητό υπο την έννοια ότι ένα Κράτος Μέλος μπορεί να επιβάλλει και εφαρμόσει δικούς του κανόνες, πάντοτε τηρώντας την αρχή της αναλογικότητας, εαν αποδείξει ότι αυτοί οι κανόνες έχουν τεθεί προς χάριν επιτακτικών αναγκών δημοσίου συμφέροντος, όπως είναι η προστασία περιβάλλοντος ή η δημόσια υγεία.

Η δημιουργία του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης καθίσταται λυσιτελής και η λειτουργία του αποτελεσματική, εφόσον τα πρόσωπα κυκλοφορούν ελεύθερα εντός του ενιαίου χωρίς εσωτερικά σύνορα χώρου. Η υλοποίηση Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης στηρίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη και στο τεκμήριο ότι τα Κράτη Μέλη σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις απορρέουσες επιταγές από την αρχή του Κράτους Δικαίου.

1. Η απρόσκοπτη λειτουργία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στην εσωτερική αγορά

Όσον αφορά την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, είναι ευρέως γνωστό ότι, στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς, τα Κράτη Μέλη μπορούν να αρνηθούν να αναγνωρίσουν προϊόντα από άλλα Κράτη Μέλη επικαλούμενα ορισμένα νόμιμα συμφέροντα.¹⁴⁴ Κατά συνέπεια, η εφαρμογή της

¹⁴² Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 6ης Μαρτίου 2018, Achmea, C-284/16, EU:C:2018:158, σκέψη 58.

¹⁴³ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ολομέλεια, Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 191.

¹⁴⁴ C. Barnard, *The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms*, Oxford: Oxford University Press, 2013, σελ. 534 επομ.

αμοιβαίας αναγνώρισης απαιτεί εξισορρόπηση μεταξύ της ελεύθερης κυκλοφορίας και των εύλογων διασταγμών των Κρατών Μελών στα πλαίσια της άσκησης της κρατικής τους κυριαρχίας και της περιφρούρησης της δημόσιας ασφάλειας.

Ήδη από το έτος 2002, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σχετικά με την κατάσταση της εσωτερικής αγοράς εντόπισε έναν αριθμό νομικών φραγμών σχετικά με την κατάσταση της εσωτερικής αγοράς για υπηρεσίες. Μία από τις αιτίες αυτών των δυσκολιών, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ήταν η έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Ενδεικτικά αναφέρεται στην σχετική έκθεση ότι «η έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μπορεί να πηγάζει από την άγνοια των επιπτώσεων των αρχών της ελευθερίας της εγκατάστασης και την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, αλλά επίσης και από μια έλλειψη διαφάνειας και διοικητικής συνεργασίας ανάμεσα στα Κράτη Μέλη ή, σε ορισμένους τομείς, από την έλλειψη εναρμόνισης των εθνικών κανόνων, που αντανακλώνται σε μια υπερβολική ανομοιότητα μεταξύ των επιπέδων προστασίας του γενικού αγαθού που έχει εγγύηση από τα εθνικά συστήματα».

Αυτή η παρατήρηση σχετικά με την έλλειψη εμπιστοσύνης ήταν ο λόγος υιοθέτησης της Οδηγίας 2006/123. Πράγματι, οι προβλέψεις της Οδηγίας στοχεύουν στην απλούστευση των διοικητικών διαδικασιών, την άρση των εμποδίων για τις υπηρεσιακές δραστηριότητες καθώς επίσης την ενίσχυση και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών αλλά και της σιγουριάς των παρόχων και των καταναλωτών στην εσωτερική αγορά.

Έκτοτε και στην πρόσφατη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την εσωτερική αγορά περιλαμβάνονται συχνές αναφορές στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Πολλές φορές στο προοίμιο τέτοιων νομοθετικών πράξεων δηλώνεται ότι είναι απαραίτητη η υιοθέτηση κοινών κριτηρίων για να καταστεί δυνατή η οικοδόμηση αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Εξάλλου, κάποια νομοθεσία για την εσωτερική αγορά προνοεί για την υιοθέτηση αποτελεσματικών μηχανισμών επιβολής ή μηχανισμών για την αύξηση της διαφάνειας για τη δημιουργία αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών ότι θα συμμορφωθούν άμεσα και αποτελεσματικά με τις προβλέψεις της σχετικής νομοθεσίας. Ομοίως, άλλες νομοθετικές πράξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης προνοούν την τακτοποίηση της διοικητικής συνεργασίας για την οικοδόμηση αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Η σημασία της διοικητικής συνεργασίας επίσης τονίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στη Σύστασή της σχετικά με μέτρα για τη βελτίωση της λειτουργίας της ενιαίας αγοράς.

Πρέπει να καταστεί σαφές από τα προηγούμενα ότι η αμοιβαία εμπιστοσύνη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εσωτερική αγορά, όπως το ίδιο κάνει στο πλαίσιο του Χώρου της

Ελευθερίας, της Δικαιοσύνης και της Ασφάλειας. Και στους δύο τομείς της ενωσιακής δράσης, η αμοιβαία εμπιστοσύνη έχει χαρακτηριστεί ως προϋπόθεση για αμοιβαία αναγνώριση. Ωστόσο, έχει επισημανθεί ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές στον τρόπο που λειτουργεί η αμοιβαία αναγνώριση σε κάθε πεδίο. Η διαπίστωση αυτή έχει επιπτώσεις στη λειτουργία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Πρώτον, υπάρχει μια ειδοποιός διαφορά ως προς το αντικείμενο της αμοιβαίας αναγνώρισης. Στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς, το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαιτεί την αμοιβαία αναγνώριση των προϋποθέσεων του προϊόντος, των τεχνικών κανονισμών, διπλωμάτων και επαγγελματικών προσόντων, ενώ στο πλαίσιο του Χώρου της Ελευθερίας, της Ασφάλειας και της Δικαιοσύνης, το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαιτεί την αμοιβαία αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων από ένα άλλο Κράτος Μέλος.

Δεύτερη παρατήρηση, στενά σχετιζόμενη με την πρώτη, είναι ότι η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης έχει μια διαφορετική λειτουργία σε κάθε τομέα. Στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς, η αρχή προάγει την ελευθερία των δρώντων της αγοράς, οι οποίοι μπορεί να βασίζονται σε αυτήν, για παράδειγμα, για να εισάγουν αγαθά ή για να αναγνωριστούν τα επαγγελματικά τους προσόντα από άλλο Κράτος Μέλος. Αντίθετα, στο πλαίσιο του Χώρου της Ελευθερίας, της Ασφάλειας και της Δικαιοσύνης, η αρχή συμβάλλει στην άμεση και αποτελεσματική άσκηση της δημόσιας εξουσίας από τα Κράτη Μέλη παρά στην ελευθερία των οικονομικών φορέων. Στην πραγματικότητα, η ελευθερία των ατόμων περιορίζεται από την εξω-εδαφική επιβολή δικαστικών αποφάσεων και αυτός ο περιορισμός μπορεί να οδηγήσει σε παραβίαση ενός ή περισσότερων θεμελιωδών τους δικαιωμάτων.

Τρίτη παρατήρηση, και πάλι στενά συνδεδεμένη με τα προηγούμενα θέματα, είναι ότι υπάρχει διαφορετικός βαθμός εναρμόνισης και στους δύο τομείς. Πράγματι, επειδή η αμοιβαία αναγνώριση περιορίζει την ατομική ελευθερία στο πλαίσιο του Χώρου της Ελευθερίας, της Ασφάλειας και της Δικαιοσύνης, χρειάζεται να περιβάλλεται από αυστηρότερους όρους και αυτό συνεπάγεται έναν επαρκή βαθμό εναρμόνισης. Αντιθέτως, στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς, η αμοιβαία αναγνώριση δεν πρέπει απαραίτητα να περιβάλλεται από αυστηρούς όρους.

Η εσωτερική αγορά περιλαμβάνει έναν χώρο χωρίς εσωτερικά σύνορα μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Αυτό σημαίνει ότι οι ποσοτικοί περιορισμοί επί των εισαγωγών, καθώς και όλα τα μέτρα ισοδύναμου αποτελέσματος, απαγορεύονται μεταξύ των Κρατών Μελών. Η απαγόρευση αυτή καλύπτει κάθε εθνικό μέτρο

εξαιτίας του οποίου, παρακωλύεται άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά, το εμπόριο εντός του ενωσιακού χώρου. Συνεπώς, η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων στην εσωτερική αγορά εξασφαλίζεται είτε με την εναρμόνιση των κανόνων σε επίπεδο Ένωσης με τους οποίους καθορίζονται κοινές απαιτήσεις για τη διάθεση ορισμένων εμπορευμάτων στην αγορά, είτε με την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης, όπως ορίζεται από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για εμπορεύματα ή προϊόντα που δεν ρυθμίζονται αποκλειστικά από ενωσιακούς κανόνες εναρμόνισης.

Η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης στην εσωτερική αγορά απορρέει από τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, τα Κράτη Μέλη δεν μπορούν να απαγορεύσουν την πώληση, στην επικράτειά τους, εμπορευμάτων που κυκλοφορούν νόμιμα στην αγορά άλλου Κράτους Μέλους, ακόμη και αν τα εν λόγω εμπορεύματα έχουν παραχθεί με διαφορετικούς τεχνικούς κανόνες, περιλαμβανομένων των εμπορευμάτων τα οποία δεν είναι αποτέλεσμα μιας ενιαίας διαδικασίας παρασκευής.

Φυσικά, η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης δεν είναι απόλυτη. Τα Κράτη Μέλη μπορούν να περιορίσουν την κυκλοφορία εμπορευμάτων που κυκλοφορούν νόμιμα σε άλλο Κράτος Μέλος, όταν αυτό δικαιολογείται από τους λόγους που απαριθμούνται στο άρθρο 36 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή βάσει επιτακτικού λόγου δημόσιου συμφέροντος που αναγνωρίζεται από τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, με την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί είναι ανάλογοι προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Η έννοια των επιτακτικών λόγων δημόσιου συμφέροντος συνιστά μια εξελισσόμενη έννοια. Το περιεχόμενο της οποίας αναπτύχθηκε από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη νομολογία του σχετικά με τα άρθρα 34 και 36 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁴⁵

¹⁴⁵ απόφαση της 20ης Φεβρουαρίου 1979, Rewe-Zentral AG κατά Bundesmonopolverwaltung für Branntwein, C-120/78, EU:C:1979:42, σκέψη 13 η έννοια των επιτακτικών αναγκών διατυπώθηκε για πρώτη φορά στην εν λόγω απόφαση με αφορμή το προϊόν Cassis de Dijon. Ειδικότερα, αφορούσε ένα αδιακρίτως εφαρμοζόμενο μέτρο το οποίο έθετε εμπόδια στο ενδοκοινοτικό εμπόριο. Το Δικαστήριο είπε ότι: «τα εμπόδια κατά της κυκλοφορίας, τα οποία προκύπτουν από τις διαφορές μεταξύ των εθνικών ρυθμίσεων περί της διάθεσης στο εμπόριο των εν λόγω προϊόντων (αφορούσε τομέα που δεν είχε συντελεσθεί κοινοτική εναρμόνιση) πρέπει να γίνουν δεκτά στο βαθμό που αυτές οι διατάξεις μπορεί να γίνει δεκτό ότι είναι απαραίτητες για να ικανοποιηθούν επιτακτικές ανάγκες», ενώ παρέθεσε ταυτόχρονα τέσσερα ενδεικτικά παραδείγματα επιτακτικών αναγκών: την προστασία των καταναλωτών, της δημόσιας υγείας, την αποτελεσματικότητα των φορολογικών ελέγχων και την εντιμότητα των εμπορικών συναλλαγών.

Ειδικότερα, το περιεχόμενο των λόγων εξαίρεσης, αυτό έχει διαμορφωθεί από την νομολογία του Δικαστηρίου. Αυτό είναι άλλωστε φυσικό, καθώς αποτελούν αόριστες νομικές έννοιες που χρήζουν εξειδίκευσης σε ad hoc βάση, επειδή αποτελούν συνάρτηση των κοινωνικών, πολιτικών, πολιτιστικών συνθηκών που επικρατούν σε εθνικό επίπεδο. Το Δικαστήριο παρέχει το περίγραμμα των εννοιών αυτών εντός του οποίου καλείται να κινηθεί το κάθε Κράτος Μέλος. Από τους λόγους αυτούς η δημόσια ηθική, τάξη και ασφάλεια είναι τα έννομα αγαθά, που περισσότερο από τα άλλα που αναφέρονται στο άρθρο 36 ποικίλλουν σημαντικά από χώρα σε χώρα. Η Ένωση δεν σκοπεί να ισοπεδώσει τις διαφορές αυτές που συναρτώνται με πολιτιστικά, πολιτικά και οικονομικά δεδομένα του παρόντος και του παρελθόντος.¹⁴⁶

Όταν υπάρχουν θεμιτές διαφορές μεταξύ των Κρατών Μελών, οι επιτακτικοί λόγοι μπορούν να δικαιολογήσουν την εφαρμογή εθνικών τεχνικών κανόνων από τις αρμόδιες αρχές. Ωστόσο, οι αποφάσεις των Κρατών Μελών πρέπει πάντοτε να είναι επαρκώς δικαιολογημένες, κατάλληλες και να συνάδουν με την αρχή της αναλογικότητας, ενώ οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να λαμβάνουν τη λιγότερο περιοριστική απόφαση. Προκειμένου να βελτιωθεί η λειτουργία της εσωτερικής αγοράς εμπορευμάτων, οι εθνικοί τεχνικοί κανόνες θα πρέπει να είναι κατάλληλοι για τον επιδιωκόμενο σκοπό και να μην δημιουργούν δυσανάλογους μη φραγμούς.

2. Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως *sine qua non* όρος για τη λειτουργία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του Κράτους Δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες. Οι αξίες αυτές είναι κοινές στα Κράτη Μέλη εντός κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από τον πλουραλισμό, την απαγόρευση των διακρίσεων, την ανοχή, τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών.

Τα θεμέλια του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού απορρέουν από τις κοινές νομικές αρχές και αξίες, όπως είναι γνωστές από τις συνταγματικές παραδόσεις των Κρατών Μελών. Οι αξίες

¹⁴⁶ P.-E. Παπαδοπούλου, Από το συμφέρον των κρατών μελών στο συμφέρον της Ένωσης, Ο πολυσχιδής και εξελισσόμενος ρόλος του δημοσίου συμφέροντος εις την ευρωπαϊκή έννομη τάξη, σε σειρά Πεπραγμένα της ελληνικής εταιρίας δικαιοφιλοσοφικής και δικαιοιστορικής ερεύνης, Αγαθό, συμφέρον και δίκαιο, Αγαθό, συμφέρον και δίκαιο Εισηγήσεις ανακοινωθείσες εις το Διεπιστημονικό Φροντιστήριο 2008/2009, επιμέλεια Ι. Στράγγα, Αντ. Χάνου, Χαρτ. Παπαχαλαράμπους, Χρυσ. Τσούκα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 1144.

αυτές μετουσιώνονται σε νομοθετικό κείμενο κατ' άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και του συνόλου των διατάξεων του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτά κατοχυρώνονται κατ' ελάχιστο στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνιστούν έναν εγγενή περιορισμό στο σύνολο των πράξεων των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και των πράξεων των οργάνων των Κρατών Μελών που αφορούν την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου.

Με την Συνθήκη της Λισαβόνας εντάχθηκε στον τομέα του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο Προοίμιό του διακηρύσσεται ότι «η Ένωση τοποθετεί τον άνθρωπο στην καρδιά της δράσης της, καθιερώνοντας την ιθαγένεια της Ένωσης και δημιουργώντας ένα χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης», αναδεικνύοντας έτσι τον ανθρωποκεντρικό προσανατολισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁴⁷

Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων αποτελεί το κορυφαίο νομοθέτημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα στον ενωσιακό χώρο. Η διάταξη του άρθρου 52 παρ. 3 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, προβλέπει ότι στον βαθμό που ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η έννοια και η εμβέλεια τους είναι ίδια με εκείνη που τους αποδίδει η τελευταία, χωρίς η διάταξη αυτή να εμποδίζει την ευρύτερη προστασία από το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διάταξη προσφέρει ένα minimum προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Εξάλλου, από το άρθρο 51 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, προκύπτει ότι τα προβλεπόμενα σε αυτόν δικαιώματα πρέπει να προστατεύονται, εκτός των άλλων, και από τα Κράτη Μέλη, κατά την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, σε όλες τις καταστάσεις που ρυθμίζονται από το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁴⁸

Η αυτόματη αποδοχή της ύπαρξης της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης θα λέγαμε ότι οριοθετείται όταν μελετάται από την σκοπιά των θεμελιωδών δικαιωμάτων, και αντίστοιχα, ότι ύπαρξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης δεν αφήνει περιθώρια για την εξέταση των συνεπειών των

¹⁴⁷ διαθέσιμο κείμενο στο διαδικτυακό ιστότοπο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A12016P%2FTXT>

¹⁴⁸ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, WebMindLicenses kft κατά Nemzeti Adó- és Vámhivatal Kiemelt Adó- és Vám Főigazgatósága, C-419/14, EU:C:2015:832, όπου στην σκέψη 66 αναφέρεται «τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην έννομη τάξη της Ένωσης εφαρμόζονται σε όλες τις καταστάσεις που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης»,

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 7ης Μαΐου 2013, Åklagaren κατά Hans Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:280, σκέψη 19 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

θεμελιωδών δικαιωμάτων, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις που αφορούν συγκεκριμένα άτομα που έχουν πληγεί. Και αυτό διότι η αρχή, επιβάλλει τις εθνικές αρμόδιες αρχές να λάβουν μέτρα που έρχονται σε αντίθεση με ό,τι απαιτούν από αυτές οι νόμοι για τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως είναι η παράδοση ενός προσώπου ή κατάσχεση περιουσίας του, δηλαδή το να αξιολογήσουν τις επιπτώσεις των μέτρων αυτών κατά προσεκτικό, εξατομικευμένο τρόπο και να παράσχουν αποτελεσματική λύση με γνώμονα την πλήρη εξέταση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το διασυνοριακό πλαίσιο, το γεγονός δηλαδή ότι τέτοια μέτρα που θίγουν τα ανθρώπινα δικαιώματα ουσιαστικά λαμβάνονται σε άλλο Κράτος Μέλος, περιπλέκει αποφασιστικά τα πράγματα: εθνικές αρχές που εκτελούν αλλοδαπές αποφάσεις δεν έχουν κανέναν απολύτως έλεγχο επί των μέτρων αυτών που λαμβάνονται, και αντισταθμίζονται παραδοσιακά μέσω συγκεκριμένων ελέγχων, οι οποίοι αδρανοποιούνται από την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Το ότι προστασία των ατομικών δικαιωμάτων αποτελεί την άλλη όψη της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης εκφράστηκε εξ' αρχής από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Τάμπερε, όπου αναφέρθηκε ότι: «Η αυξημένη αμοιβαία αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων και η αναγκαία προσέγγιση των νομοθεσιών θα διευκολύνει τη συνεργασία μεταξύ των αρχών και τη δικαστική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων»¹⁴⁹ ενώ ακόμα, η ίδια θέση εκφράστηκε από την Επιτροπή, η οποία τόνισε ότι «Θα πρέπει λοιπόν να κατοχυρωθεί ότι η μεταχείριση των υπόπτων και τα δικαιώματα υπεράσπισης δεν θα θιγούν από την εφαρμογή της αρχής αλλά επιπλέον ότι οι εγγυήσεις θα ενισχυθούν καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας».¹⁵⁰

Εξάλλου, η αμοιβαία εμπιστοσύνη, βασίζεται στο τεκμήριο ότι τα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μοιράζονται κοινές αξίες και σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτά θεσπίζονται σε επίπεδο ενωσιακού δικαίου, στα άρθρα 6 και 7 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Το τεκμήριο αυτό, ωστόσο δεν είναι πάντα αυτονόητο και δεδομένο,¹⁵¹ καθώς το επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα

¹⁴⁹ Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Τάμπερε της 15ης και 16ης Οκτωβρίου 1999, παρ. 33.

¹⁵⁰ Ανακοίνωση της Επιτροπής της 26ης Ιουλίου 2000 προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Αμοιβαία αναγνώριση των οριστικών αποφάσεων σε ποινικές υποθέσεις, COM (2000) 495 τελικό, Βρυξέλλες, σελ. 19.

¹⁵¹ Ο. Τσόλκα, Αμοιβαία αναγνώριση ποινικών αποφάσεων και προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός του «Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ο «διάλογος» μεταξύ του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΠοινΧρον 2018, σελ. 425 επ.

Κράτη Μέλη ενδέχεται να υπολείπεται σε σχέση με το επιθυμητό επίπεδο.¹⁵² Η λογική δηλαδή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στον Χώρο της Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης είναι ότι δεδομένου το κράτος έκδοσης δεσμεύεται από τα ίδια πρότυπα θεμελιωδών δικαιωμάτων με το κράτος εκτέλεσης, οποιαδήποτε νομική ένσταση τυχόν εγερθεί από τον εκζητούμενο ενώπιον των αρχών του κράτους εκτέλεσης, μπορεί κατά ασφαλή τρόπο να αναληφθεί από το νομικό σύστημά του. Αυτό σε θεωρητική βάση ακούγεται συνεπές. Στην πράξη, ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, η αποτελεσματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο κράτος έκδοσης ενδέχεται να μην είναι δεδομένη για πολλούς λόγους, ιδίως σε μια διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση όπου σε ορισμένα Κράτη Μέλη υπάρχουν σοβαρά και συστημικά προβλήματα όσον αφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα.¹⁵³ Επομένως, σε αυτό το σημείο, τίθεται το ερώτημα εάν οι αρχές των Κρατών εκτέλεσης, πρέπει να έχουν την εξουσία να προβαίνουν σε έναν προληπτικό *ex ante* έλεγχο, που να επιτάσσεται από της πρωταρχικής σημασίας, προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, είτε η νομοθεσία το προβλέπει είτε όχι.

Ως προς αυτό το ζήτημα, η θέση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σταδιακά εξελίχθηκε από μια αδιάφορη αρχικά στάση σε περισσότερο ανοιχτή σε εξαιρέσεις θέση.¹⁵⁴ Συνεχής διάλογος και κατά καιρούς αντιπαράθεση με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συντέλεσαν σημαντικά στην εξέλιξη αυτή.¹⁵⁵

Το εννοιολογικό σημείο εκκίνησης είναι ότι το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης βασίζεται στον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων.¹⁵⁶ Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ακολουθεί αυστηρά την αρχή με βάση την οποία επιτρέπονται μόνο συγκεκριμένες απαριθμούμενες εξαιρέσεις στη λειτουργία του συστήματος της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, χωρίς να προβλέπεται κάποιο πρόσθετο περιθώριο για έλεγχο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αποφάσεις όπως, μεταξύ

¹⁵² Όπως προκύπτει από τις Εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας για τα ανθρώπινα δικαιώματα των ετών 2006, 2013, 2015 στον διαδικτυακό ιστότοπο <https://www.amnesty.gr/news/ektheseis>.

¹⁵³ Προτάσεις της 20ης Ιουνίου 2019 του Γενικού Εισαγγελέα Evgeni Tanchev στην υπόθεση Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Δημοκρατία της Πολωνίας, C-192/18, Επιτροπή κατά Πολωνίας, EU:C:2019:529.

¹⁵⁴ E. Xanthopoulou, Mutual trust and rights in the EU criminal and asylum law: Three phases of revolution and the uncharted territory beyond blind trust, *Common Market Law Review*, vol. 55, 2018, σελ. 489–510.

¹⁵⁵ G. Anagnostaras, Mutual confidence is not blind trust! Fundamental rights protection and the execution of the European Arrest Warrant: Aranyosi and Caldaru, *Review, Common Market Law Review*, vol. 53, 2016, σελ. 1675-1704.

¹⁵⁶ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ολομέλεια, Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 169.

άλλων, είναι αυτές των Radu,¹⁵⁷ Melloni,¹⁵⁸ Lanigan¹⁵⁹ και Balasz¹⁶⁰ αποτυπώνουν τη θέση αυτή. Σε άλλες περιπτώσεις, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει προσπαθήσει να εξηγήσει την αυστηρή αυτή ερμηνεία της αμοιβαίας εμπιστοσύνης υπό το πρίσμα ορισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων, χωρίς, ωστόσο, να επιχειρήσει να προσθέσει οτιδήποτε σχετικό με μια εξουσία ελέγχου του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε ό,τι είχε ήδη προβλεφθεί σε νομοθετικό επίπεδο.¹⁶¹

Η απόφαση N.S., όπως προαναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι η πρώτη που αναγνωρίζει την ύπαρξη ενός άγραφου και απορρέοντα από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ορίου στην αυτοματοποιημένη χρήση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Η απόφαση, όπως ειπώθηκε, είναι αποκαλυπτική για την ανησυχία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να προασπίσει τα ανθρώπινα δικαιώματα από την αυτοματοποιημένη εφαρμογή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Το κριτήριο της «συστημικής ανεπάρκειας» στο οποίο αναφέρεται, είναι μια προσπάθεια περιορισμού της προϋπάρχουσας εξαίρεσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων από την αυτόματη εφαρμογή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Η ίδια ερμηνεία υποστηρίζεται και από μεταγενέστερες σχετικές αποφάσεις. Στην απόφαση επί της υπόθεσης Abdullahi,¹⁶² ένα χρόνο αργότερα, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης φαίνεται να αποφαινεται ότι μόνο σε περίπτωση συστημικών ελλείψεων που θα συνεπάγονταν έναν πραγματικό κίνδυνο απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, η μεταφορά προσώπου θα πρέπει συμφώνως προς τον Κανονισμό του Δουβλίνου να αποκλειστεί.

¹⁵⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 2013, Ciprian Vasile Radu C-396/11, EU:C:2013:39.

¹⁵⁸ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Stefano Melloni κατά Ministerio Fiscal, C-399/11, EU:C:2013:107.

¹⁵⁹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 16ης Ιουλίου 2015, Minister for Justice and Equality κατά Francis Lanigan, C-237/15, EU:C:2015:474.

¹⁶⁰ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 2013, Marián Baláz, C-60/12, EU:C:2013:733.

¹⁶¹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 28ης Μαρτίου 2000, Dieter Krombach κατά André Bamberski, C-7/98, EU:C:2000:164, σκέψη 42 όπου για παράδειγμα, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι κανόνας δημοσίας τάξεως που εξαίρει την αμοιβαία αναγνώριση δικαστικών αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις υπό τον Κανονισμό Βρυξέλλες I, κάλυπτε τα δικαιώματα άμυνας, καθώς και ότι ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας στο πλαίσιο οποιασδήποτε διαδικασίας, που κινείται εναντίον ενός προσώπου και είναι ικανή να καταλήξει σε βλαπτική γι' αυτό πράξη, συνιστά θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου και πρέπει να διασφαλίζεται ακόμη και εν απουσία κάθε ρυθμίσεως σχετικά με τη διαδικασία.

¹⁶² Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 2013, Shamsi Abdullahi κατά Bundesasylamt, C-394/12, EU:C:2013:813, σκέψεις 52–62.

Μια από τις σημαντικότερες, αν όχι η σημαντικότερη, ως προς το θέμα της συμβατότητας της αμοιβαίας εμπιστοσύνης με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ήταν η απόφαση επί των συνεκδικασθεισών υποθέσεων Aranyosi και Căldăraru,¹⁶³ τα συμπεράσματα της οποίας επιβεβαιώθηκαν αργότερα επί των υποθέσεων υπόθεση Jawo¹⁶⁴ και Ibrahim.¹⁶⁵ Η απόφαση αυτή έκανε το απαιτούμενο βήμα προς τον τερματισμό αυτής της αντιπαράθεσης, η οποία στο μεταξύ οδήγησε στη Γνωμοδότηση 2/13. Είναι μια κρίσιμη απόφαση, γιατί προβαίνει σε αυτό ακριβώς που το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αρνούνταν μέχρι τώρα να πράξει: χάραξε μία άγραφη εξαίρεση σε ένα κείμενο που απαιτεί την αμοιβαία εμπιστοσύνη, στο βαθμό βέβαια που κάθε φορά απαιτείται και μπορεί να εφαρμοστεί.¹⁶⁶

Πιο συγκεκριμένα στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ξεκίνησε επικαλούμενο την προγενέστερη νομολογία του, ότι δηλαδή οι μόνοι λόγοι έκδοσης ή εξαίρεσης που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν είναι αυτοί που αναφέρονται στα άρθρα 3, 4, 4a και 5 της Απόφασης Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης και σχημάτισε την κρίση ότι η δικαστική αρχή εκτέλεσης δύναται να αρνηθεί την εκτέλεση του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, μόνο στις εξαντλητικώς απαριθμούμενες περιπτώσεις υποχρεωτικής μη εκτέλεσης κατά το άρθρο 3 της Απόφασης - Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, ή προαιρετικής μη εκτέλεσης κατά τα άρθρα 4 και 4a της Απόφασης Πλαίσιο. Δεδομένου ότι κανένας από αυτούς τους λόγους δεν ήταν εφαρμόσιμος εν προκειμένω, το λογικό αλλά μη αποδεκτό συμπέρασμα θα ήταν ότι η μεταφορά έπρεπε να πραγματοποιηθεί. Για να αποφευχθεί αυτό, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στηρίχθηκε στο άρθρο 1 παρ. 3 της Απόφασης Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, σύμφωνα με το οποίο η Απόφαση Πλαίσιο «δεν έχει ως αποτέλεσμα κάποια τροποποίηση ως προς την υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων».¹⁶⁷

¹⁶³ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, Pál Aranyosi και Robert Căldăraru, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198.

¹⁶⁴ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 19ης Μαρτίου 2019, Abubacar Jawo κατά Bundesrepublik Deutschland, C-163/17, EU:C:2019:218.

¹⁶⁵ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 19ης Μαρτίου 2019, συνεκδικασθείσες υποθέσεις Bashar Ibrahim, Mahmud Ibrahim κ.λπ., Nisreen Sharqawi, Yazan Fattayrji, Hosam Fattayrji κατά Bundesrepublik Deutschland, Bundesrepublik Deutschland κατά Taus Magamadov, C-297, 318 & 319/17 και C-438/17, EU:C:2019:219.

¹⁶⁶ F. Maiani F. & S. Migliorini, One principle to rule them all? Anatomy of mutual trust in the law of the area of freedom, security and justice, Common Market Law Review 57, Kluwer Law International, 2020, σελ. 7-44.

¹⁶⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, Pál Aranyosi και Robert Căldăraru, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198, σκέψη 83.

Το Δικαστήριο, ωστόσο, έκρινε «ότι τα άρθρα 1, παράγραφος 3, 5 και 6, παράγραφος 1, της Απόφασης Πλαίσιο έχουν την έννοια ότι, εφόσον υπάρχουν αντικειμενικά, αξιόπιστα, συγκεκριμένα και δεόντως ενημερωμένα στοιχεία τα οποία μαρτυρούν την ύπαρξη είτε συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών, είτε πλημμελειών που επηρεάζουν ορισμένες ομάδες προσώπων ή, ακόμη, ορισμένα κέντρα κράτησης όσον αφορά τις συνθήκες κράτησης στο Κράτος Μέλος έκδοσης, η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει να εκτιμήσει, συγκεκριμένα και με ακρίβεια, αν συντρέχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι να θεωρηθεί ότι το πρόσωπο εις βάρος του οποίου έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης με σκοπό την άσκηση ποινικών διώξεων ή την εκτέλεση στερητικής της ελευθερίας ποινής θα διατρέξει, λόγω των συνθηκών κράτησής του στο Κράτος Μέλος έκδοσης, πραγματικό κίνδυνο απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη, σε περίπτωση παράδοσής του στο εν λόγω Κράτος Μέλος».¹⁶⁸

Συνεχίζοντας, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διατύπωσε την άποψη ότι το Κράτος Μέλος εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης οφείλει να ζητήσει συμπληρωματικές πληροφορίες από τη δικαστική αρχή έκδοσης και να αναβάλει την απόφασή του περί της παράδοσης του οικείου προσώπου, έως ότου παραλάβει τις συμπληρωματικές πληροφορίες, βάσει των οποίων μπορεί να αποκλείσει την ύπαρξη ενός τέτοιου κινδύνου. Εάν η ύπαρξη τέτοιου κινδύνου δεν μπορεί να αποκλειστεί εντός εύλογης προθεσμίας, η δικαστική αρχή εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης οφείλει να αποφασίσει εάν πρέπει να θέσει τέρμα στη διαδικασία παράδοσης. Επομένως, η απάντηση στο τεθέν ερώτημα, περί δυνατότητας ελέγχου από την δικαστική αρχή εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης τυχόν παραβίασης στο κράτος έκδοσης, μετά την εκτέλεση του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, η απάντηση πρέπει να είναι καταφατική. Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι είχε «θετικές ενδείξεις» ότι, σε περίπτωση παράδοσης, ο εκζητούμενος, θα υφίσταντο απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση στο κράτος έκδοσης.

Η απόφαση αυτή του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί σταθμό στην νομολογία του Δικαστηρίου για την στάθμιση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, καθώς εισάγεται περιορισμός στην πρώτη προκειμένου να μη παραβιαστούν τα θεμελιώδη δικαιώματα του εκζητουμένου. Ειδικότερα, ο περιορισμός εισάγεται όταν εξαιτίας της εφαρμογής της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης δημιουργείται ο κίνδυνος

¹⁶⁸ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, Pál Aranyosi και Robert Căldăraru, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198, σκέψη 88.

προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων υπό την μορφή της απαγόρευσης της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης, που θεμελιώνεται στο άρθρο 4 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, ενόψει των συνθηκών κράτησης ενός προσώπου.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπόθεση *Aranyosi και Căldăraru* θέτει μια τυπολογία δύο βημάτων,¹⁶⁹ η οποία επικεντρώνεται: α.) στο εάν υπάρχουν «ελλείψεις, που μπορεί να είναι συστημικές ή γενικευμένες, ή που μπορεί να επηρεάσουν ορισμένες ομάδες ανθρώπων, ή [...] ορισμένους τόπους κράτησης» στο κράτος έκδοσης, τότε β.) το άτομο που θα εκδοθεί είναι εκτεθειμένο σε αυτόν τον κίνδυνο. Εφόσον διαπιστωθεί ότι υπάρχει τέτοιος κίνδυνος, οι αιτούμενες αρχές ενδέχεται να μην ακυρώσουν ακόμη την εκτέλεση της Απόφασης Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης. Στην περίπτωση, κατά την οποία, διαπιστώνεται πραγματικός κίνδυνος ο εκζητούμενος να υποστεί απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει να αναβάλει την απόφασή της περί της παράδοσης του οικείου προσώπου έως ότου παραλάβει τις συμπληρωματικές πληροφορίες βάσει των οποίων μπορεί να αποκλείσει την ύπαρξη ενός τέτοιου κινδύνου. Η εν λόγω αρχή οφείλει να αποφασίσει εάν πρέπει να εκτελέσει το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης, εφόσον ο υπάρχον κίνδυνος μπορεί να περιοριστεί «εντός ενός εύλογου χρονικού διαστήματος», ή εάν θα θέσει τέρμα στη διαδικασία παράδοσης.¹⁷⁰

Ειδικότερα, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπογράμμισε την σημασία της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών, υπενθυμίζοντας ότι τα εθνικά νομικά συστήματα είναι σε θέση να παρέχουν εχέγγυα απόλυτης προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά τρόπο ισοδύναμο και αποτελεσματικό.¹⁷¹ Τόνισε δε, για μια ακόμη φορά, ότι το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης πρέπει να εκτελείται, ενώ η άρνηση της δικαστικής αρχής εκτέλεσης πρέπει να περιορίζεται στις «εξαντλητικώς απαριθμούμενες περιπτώσεις» των άρθρων 3 και 4 της Απόφασης Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης. Ακολούθως, αναφερόμενο στη Γνωμοδότηση 2/13,¹⁷² δέχθηκε ότι χωρούν περιορισμοί των αρχών της αμοιβαίας

¹⁶⁹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, *Pál Aranyosi και Robert Căldăraru*, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198, σκέψεις 88-93.

¹⁷⁰ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, *Pál Aranyosi και Robert Căldăraru*, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198, σκέψη 104.

¹⁷¹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, *Pál Aranyosi και Robert Căldăraru*, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198, σκέψεις 77-80.

¹⁷² Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ολομέλεια, Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 191.

εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών «υπό εξαιρετικές περιστάσεις» και ότι τέτοιος περιορισμός μπορεί να προκύψει και στο πλαίσιο εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης. Τόνισε δε, τον απόλυτο χαρακτήρα της απαγόρευσης της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης, και ότι αυτή επιβάλλεται, όπως προκύπτει από το άρθρο 51 παρ. 1 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, στα Κράτη Μέλη και, ως εκ τούτου, στα δικαιοδοτικά τους όργανα, όταν αυτά θέτουν σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης. Στη συνέχεια, έδωσε οδηγίες ως προς τη διαδικασία ελέγχου ενδεχόμενης παραβίασης του άρθρου 4 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Η σημαντικότερη, όμως, καινοτομία που εισάγεται με την απόφαση αυτή συγκριτικά με την ήδη διαμορφωθείσα νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την αποτελεσματική παράδοση των εκζητούμενων, είναι ότι καθίσταται πλέον σαφής η υποχώρηση της αρχής της εμπιστοσύνης έναντι των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η αμοιβαία εμπιστοσύνη, δεν ισχύει πλέον αφηρημένα και τυφλά, αλλά πρέπει να ελέγχεται δυνάμει εμπειρικών δεδομένων,¹⁷³ τα οποία μπορεί να προέρχονται είτε από καταδικαστικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, είτε από εκθέσεις των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για πρώτη φορά αναγνωρίζεται ότι το τεκμήριο της αμοιβαίας εμπιστοσύνης δεν είναι αμάχητο. Με τον τρόπο αυτό επιτρέπεται στο Κράτος Μέλος εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, να αμφισβητήσει και να ελέγξει το θεσμικό πλαίσιο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο Κράτος Μέλος έκδοσης, παραμερίζοντας, έστω και σε εξαιρετικές περιπτώσεις, την αμοιβαία εμπιστοσύνη για το ότι τα συμβαλλόμενα Κράτη Μέλη παρέχουν έναν αποτελεσματικό και ανάλογο βαθμό προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός της επικράτειας τους. Έτσι, όριο στην αμοιβαία εμπιστοσύνη, αποτελεί η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων¹⁷⁴.

Έχει υποστηριχθεί ότι η υπόθεση Aranyosi και Căldăraru επαναλαμβάνει την υπόθεση Abdullahi, στο ότι απαιτεί να έχει διαπιστωθεί μια «συστημική ανεπάρκεια» πριν από την έκδοση,

¹⁷³ Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, Η πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ποινικές υποθέσεις: Η προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ενωσιακό δίκαιο και η σημασία της για τον Έλληνα εφαρμοστή του δικαίου, ΠoinXρον 2017, σελ. 564.

¹⁷⁴ K. Bovend' Eerdt, The Joined Cases Aranyosi and Căldăraru: A New Limit to the Mutual Trust Presumption in the Area of Freedom, Security, and Justice?, Utrecht Journal of International and European Law, 32 (83), 2016, σελ. 112-121.

η οποία να βασίζεται στους λόγους του άρθρου 4 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.¹⁷⁵ Για τον προσδιορισμό της συστημικής ανεπάρκειας η διατύπωση που χρησιμοποιείται από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αρκετά ευρεία: «ελλείψεις, που μπορεί να είναι συστημικές ή γενικευμένες, ή που μπορεί να επηρεάσουν ορισμένες ομάδες ατόμων». Η σχετικά ευρεία αυτή διατύπωση, προορίζεται να περιγράψει κινδύνους που μπορεί να προέρχονται από τις πρακτικές του Κράτους έκδοσης, οι οποίοι κατά κανόνα φέρουν κάποιο βαθμό γενικότητας, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι πλήρως εξατομικευμένοι κίνδυνοι, όπως για παράδειγμα είναι η αδυναμία ταξιδιού που οφείλεται σε λόγους υγείας, αντιμετωπίζονται από άλλες αποφάσεις της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συνολικά, η υπόθεση Aranyosi και Căldărașu μπορεί ως προς το περιεχόμενό της να διαβαστεί ως μια περίπλοκη αναδιατύπωση μιας κλασικής αρχής, η οποία υλοποιεί την αξία του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ότι κατά την αξιολόγηση των κινδύνων απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης, οι αρχές πρέπει να εξετάσουν σωρευτικά τους όρους που επικρατούν στο Κράτος έκδοσης και τις ατομικές περιστάσεις, ενώ αποφασιστικός παράγοντας θα πρέπει να είναι εάν ο αιτών διατρέχει προσωπικό κίνδυνο.¹⁷⁶

Απαντώντας και στο ερώτημα που διατυπώθηκε ανωτέρω, η υπόθεση Aranyosi και Căldărașu είναι σημαντική διότι αποδεικνύει ότι, πράγματι, υπό το πρίσμα της Απόφασης Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, οι αρχές του Κράτους στο οποίο υποβάλλεται η αίτηση, θα πρέπει να σέβονται το άρθρο 4 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, να έχουν εξουσίες ελέγχου, καθώς και την εξουσία αναστολής ή ακύρωσης της παράδοσης, παρ' όλο που οι εξουσίες αυτές δεν απαριθμούνται ρητά ανάμεσα στις εξαιρέσεις των άρθρων 3, 4 και 4α της Απόφασης Πλαίσιο.

Οι ανωτέρω παραδοχές βέβαια, αφήνουν δύο ανοιχτά ερωτήματα, τα οποία οι μετέπειτα αποφάσεις έχουν αντιμετωπίσει εν μέρει.

Το πρώτο ερώτημα είναι το εξής: οι αρχές που επιβεβαιώθηκαν στην υπόθεση Aranyosi και Căldărașu εφαρμόζονται και στα λοιπά ανθρώπινα δικαιώματα, εκτός της απαγόρευσης απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης; Η απάντηση είναι αδιαμφισβήτητα καταφατική. Στην

¹⁷⁵ E. Xanthopoulou, Mutual trust and rights in the EU criminal and asylum law: Three phases of revolution and the uncharted territory beyond blind trust, Common Market Law Review, vol. 55, 2018, σελ. 495 επ.

¹⁷⁶ Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ρητά υποστηρίζει τη θέση ότι ο αποφασιστικός παράγοντας είναι αν το άτομο θα κινδύνευε: βλ. συνεκδικασθείσες υποθ. Aranyosi και Căldărașu, C-404 & 659/15, σκέψεις 88, 94 και 98, Jawo, C-163/17, σκέψη 87.

υπόθεση Piotrowski,¹⁷⁷ το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης φάνηκε να δέχεται, ένα *obiter dictum*, ότι δηλαδή ο πραγματικός κίνδυνος παραβίασης του άρθρου 24 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων για τα δικαιώματα του παιδιού, θα μπορούσε επίσης καταρχήν να εμποδίσει την εφαρμογή της Απόφασης Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, και να παρατηρήσουμε ότι η τήρηση των προστατευομένων αυτών δικαιωμάτων εμπίπτουν πρωτίστως στην ευθύνη του κράτους έκδοσης. Ωστόσο, στην υπόθεση L.M., το τμήμα μείζονος σύνθεσης του Δικαστηρίου εφάρμοσε την Aranyosi και Căldărașu σε μια υπόθεση που ενείχε πραγματικό κίνδυνο παραβίασης του δικαιώματος ανεξάρτητης κρίσης, όπως προστατεύεται από το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Ταυτόχρονα, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν προσεκτικό στο να επιβεβαιώσει ότι δεν θα πρέπει όλες οι ενστάσεις για παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων να εξετάζονται από το κράτος στο οποίο έχει υποβληθεί αίτηση.¹⁷⁸ Συγκεκριμένα, κατά το πρώτο στάδιο ελέγχου που θεμελίωσε η απόφαση Aranyosi και Căldărașu, η κρίση για την ύπαρξη συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών ως προς το δικαστικό σύστημα θα πρέπει να βασίζεται σε αντικειμενικά, αξιόπιστα, συγκεκριμένα και δεόντως ενημερωμένα στοιχεία, ενώ κατά κανόνα θα πρέπει να εγείρει τον σχετικό ισχυρισμό ο εκζητούμενος, αντιτασσόμενος στην παράδοση του. Αυτό, φυσικά, υπόκειται σε κριτική, μεταξύ άλλων, επειδή η ίδια Απόφαση Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης αναφέρει ρητά ότι η εφαρμογή της δεν θίγει τα «θεμελιώδη δικαιώματα» εν γένει.

Το δεύτερο ερώτημα αφορά το εάν εφαρμόζεται «εξαίρεση για τα ανθρώπινα δικαιώματα» την στιγμή που δεν προβλέπεται στο ισχύον κείμενο, και ταυτοχρόνως η σχετική νομοθεσία επιβάλλει την υποχρέωση αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Στην υπόθεση Aranyosi και Căldărașu, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης βασίστηκε στο κείμενο της Απόφασης Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης. Στις υποθέσεις N.S., Jawo και Ibrahim, το Δικαστήριο δεν καθιέρωσε «υποχρέωση εμπιστοσύνης» καταρχήν. Ωστόσο, και σε αυτό το ερώτημα η απάντηση είναι καταφατική. Στις υποθέσεις Aranyosi-Căldărașu και Jawo το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης προχώρησε στην ανεπιφύλακτη δήλωση ότι η συνεπής εφαρμογής του δικαίου της

¹⁷⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 2018, Dawid Piotrowski, C-367/16, EU:C:2018:27, σκέψεις 49-50.

¹⁷⁸ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, Minister for Justice and Equality κατά L.M., C-216/18, EU:C:2018:586 σκέψεις 47-56, Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, N.S. κατά Secretary of State for the Home Department και M.E. και λοιπών κατά Refugee Applications Commissioner και Minister for Justice, Equality and Law Reform, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/2010 και 493/2010, EU:C:2011:865, σκέψη 82.

Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν μπορεί να συνεπάγεται ότι τα πρόσωπα υφίστανται απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση.¹⁷⁹

Απο το σύνολο των παραπάνω αναπτύξεων έχει γίνει κατανοητό ότι δεν θα ήταν λογικό να απαιτείται από ένα Κράτος Μέλος να αναγνωρίζει συστηματικά τις αποφάσεις και τους κανόνες ενός άλλου Κράτους Μέλους εάν δεν είχε εμπιστοσύνη στην επάρκεια του νομικού συστήματος αυτού του άλλου Κράτους Μέλους.

Συμπερασματικά, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης προϋποθέτει διαρκή εγρήγορση σε περίπτωση σοβαρής και τεκμηριωμένης παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων εκ μέρους των Κρατών Μελών και επομένως δεν συνεπάγεται την αυτόματη και μηχανική εφαρμογή της. Επειδή η αμοιβαία εμπιστοσύνη απορρέει από την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας θα πρέπει να διακρίνουμε. Η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθιερώνει ένα γενικό καθήκον ειλικρινούς συνεργασίας και διέπει την κάθετη σχέση μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Κρατών Μελών. Αντίθετα, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης προορίζεται να λειτουργήσει ως επιταχυντής της οριζόντιας ενωσιακής συνεργασίας στους επιμέρους τομείς του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.¹⁸⁰

3. Η προστασία του Κράτους Δικαίου ως κοινή αξία μεταξύ των Κρατών Μελών

Το άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση καθορίζει και καταγράφει τις αξίες επί των οποίων βασίζεται το ενωσιακό οικοδόμημα και οι οποίες είναι κοινές στα Κράτη Μέλη, δικαιολογώντας επομένως την ύπαρξη αμοιβαίας μεταξύ τους εμπιστοσύνης. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνεται η αρχή του Κράτους Δικαίου.

Απο την συμπερίληψη της αρχής του Κράτους Δικαίου στον κατάλογο του άρθρου 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τον μη καθορισμό του περιεχομένου της, προκύπτει ότι η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση αποφεύγει να προσδιορίσει εννοιολογικά την αρχή διότι, ως κοινή αξία των Κρατών Μελών, το περιεχόμενο αυτής προκύπτει από τον εννοιολογικό προσδιορισμό που καθένα ξεχωριστά αλλά και όλα μαζί αποδίδουν στην έννοια της αρχής του

¹⁷⁹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, Pál Aranyosi και Robert Căldăraru, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198, σκέψη 88, Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 19ης Μαρτίου 2019, Abubacarr Jawo κατά Bundesrepublik Deutschland, C-163/17, EU:C:2019:218, σκέψεις 87-89.

¹⁸⁰ D. Gerard, Mutual Trust as Constitutionalism? σε E. Brouwer/ D. Gerard, Mapping Mutual Trust: Understanding and Framing the Role of Mutual Trust in EU Law, 2016, σελ. 77.

Κράτους Δικαίου.¹⁸¹ Ο ρόλος στην κοινοτική και ήδη ενωσιακή έννομη τάξη είχε αναδειχθεί ήδη από το 1986 με την απόφαση *Les Verts* του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.¹⁸²

Η αρχή του Κράτους Δικαίου, ως θεμελιώδης αρχή αναπτύσσει νομικά αποτελέσματα, υπό την έννοια ότι αποτελεί ερμηνευτικό οδηγό των διατάξεων της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και βάση για την ανάπτυξη ενός συστήματος επιμέρους συγκεκριμένων αρχών που κατατείνουν στην εφαρμογή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ένωσης.¹⁸³ Η αρχή του Κράτους Δικαίου επιβάλλει σημαντικές επιταγές, όπως ο σεβασμός της ισορροπίας μεταξύ των διαφορετικών εξουσιών του κράτους και η διασφάλιση της ανεξαρτησίας του δικαστικού σώματος με την προστασία της ασκήσεως των καθηκόντων των δικαστικών λειτουργών. Ακόμη βαθύτερα, ο σεβασμός του Κράτους Δικαίου σημαίνει συμμόρφωση προς τις νομικές υποχρεώσεις. Η αθέτηση των εν λόγω υποχρεώσεων, επειδή, σε συγκεκριμένη περίπτωση, δεν είναι ευπρόσδεκτες ή δεν είναι αρεστές, συνιστά το πρώτο βήμα προς την κατάλυση μιας ευνομούμενης και οργανωμένης κοινωνίας που διέπεται από το Κράτος Δικαίου.

Η αρχή του Κράτους Δικαίου έχει τοποθετηθεί, τα τελευταία ιδίως χρόνια, στο επίκεντρο της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και των συζητήσεων σχετικά με τη βιωσιμότητα του ενωσιακού οικοδομήματος, με αφορμή κυρίως νομοθετικές μεταβολές στα δικαστικά συστήματα της Ουγγαρίας και της Πολωνίας.

Αυτή η «κρίση του Κράτους Δικαίου»¹⁸⁴ που διανύει η Ένωση μπορεί να οδηγήσει, και στην πράξη το έχει ήδη κάνει, σε κρίση της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, με αποτέλεσμα να πρέπει να οριοθετηθούν σαφέστερα οι εξαιρέσεις από τη αρχή αυτή, προκειμένου να διασφαλιστεί η ισορροπία ανάμεσα στην αποτελεσματικότητα της ενωσιακής δράσης και την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ενδιαφερόμενων προσώπων.

¹⁸¹ Μ. Χρυσomάλλης, *Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σελ. 29.

¹⁸² Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων απόφαση της 23ης Απριλίου 1986, υπόθεση *Les Verts* κατά Κοινοβουλίου, C-294/83, EU:C:1986:166, σκέψη 21 η οποία χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα συνιστά κοινότητα δικαίου υπό την έννοια ότι ούτε τα κράτη μέλη της ούτε τα θεσμικά της όργανα διαφεύγουν τον έλεγχο της συμφωνίας των πράξεων τους προς το βασικό καταστατικό χάρτη που αποτελεί η Συνθήκη».

¹⁸³ L. Pech, *The Rule of Law as a Constitutional Principle of the European Union*, Jean Monnet Working Paper Series no. 4/2009, σελ. 59-60.

¹⁸⁴ A. von Bogdandy, P. Bogdanowicz, I. Canor, M. Taborowski και M. Schmidt, *Guest editorial: A potential constitutional moment for the European rule of law - The importance of red lines*, *Common Market Law Review* 55 (4), 2018, σελ. 983-996.

Στην παρούσα υποενότητα θα εξεταστεί η αρχή του Κράτους Δικαίου σε σχέση με το δικαίωμα δικαστικής προστασίας και το δικαίωμα πρόσβασης σε ανεξάρτητο δικαστήριο. Επίσης, θα ερευνηθούν οι πρόσφατες αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης που αφορούν στην ανεξαρτησία της δικαιοσύνης και πώς αυτές επηρεάζουν την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Αρχικά, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κλήθηκε στο πλαίσιο της υπόθεσης *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*¹⁸⁵ να κρίνει κατά πόσο η αρχή της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 19 παρ. 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και στο άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, παραβιάζεται από την προσωρινή μείωση των αποδοχών των δικαστικών λειτουργών στην Πορτογαλία στο πλαίσιο της εφαρμογής μέτρων δημοσιονομικής λιτότητας. Η απόφαση είναι η σημαντικότερη απόφαση σχετικά με το εύρος της αρχής του Κράτους Δικαίου εντός της Ένωσης.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έκρινε πως τα επίμαχα στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρα μείωσης των αποδοχών ελήφθησαν λόγω των επιταγών περί εξάλειψης του υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματος του Πορτογαλικού Δημοσίου και στο πλαίσιο προγράμματος χρηματοοικονομικής συνδρομής που χορήγησε η Ένωση σε αυτό το Κράτος Μέλος.¹⁸⁶ Τα μέτρα αυτά προέβλεπαν περιορισμένη μείωση του ύψους των αποδοχών κατά ορισμένο ποσοστό το οποίο ήταν συνάρτηση του επιπέδου των αποδοχών αυτών. Κατά το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα μέτρα αυτά εφαρμόστηκαν όχι μόνο στα μέλη του *Tribunal de Contas* (Ελεγκτικού Συνεδρίου), αλλά, γενικότερα, σε διάφορες κατηγορίες δημοσίων λειτουργών και προσώπων που ασκούν καθήκοντα στον δημόσιο τομέα, μεταξύ των οποίων οι φορείς των οργάνων της νομοθετικής, της εκτελεστικής και της δικαστικής εξουσίας. Τα εν λόγω μέτρα δεν μπορούσαν για τον λόγο αυτό να χαρακτηριστούν ως μέτρα που ελήφθησαν ειδικώς σε σχέση με τα μέλη του *Tribunal de Contas* (Ελεγκτικού Συνεδρίου). Αντιθέτως, προσιδιάζουν σε μέτρα γενικής εφαρμογής που έχουν ως αντικείμενο τη συμβολή ενός συνόλου μελών της εθνικής δημόσιας διοικήσεως στην προσπάθεια περιορισμού των δαπανών, η οποία υπαγορευόταν από τις επιταγές περί περιορισμού του υπερβολικού ελλείμματος του προϋπολογισμού του Πορτογαλικού

¹⁸⁵ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* κατά *Tribunal de Contas*, C-64/16, EU:C:2018:117.

¹⁸⁶ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* κατά *Tribunal de Contas*, C-64/16, EU:C:2018:117, σκέψεις 46-51.

Δημοσίου. Επίσης, τα μέτρα μείωσης των αποδοχών που προβλέφθηκαν με τον νόμο αυτό και τέθηκαν σε ισχύ την 1η Οκτωβρίου 2014, είχαν προσωρινό χαρακτήρα. Υπό τις συνθήκες αυτές το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έκρινε πως, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι τα επίμαχα μέτρα μείωσης των αποδοχών θίγουν την ανεξαρτησία των μελών του Tribunal de Contas (Ελεγκτικού Συνεδρίου). Η απόφαση αυτή μπορούμε να πούμε πως ήταν καθ' όλα αναμενόμενη.

Επιπλέον, η ως άνω απόφαση, μπορεί να ενταχθεί σε ένα γενικότερο πλαίσιο, καθώς συνδέει το άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση με το άρθρο 19 παρ. 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και με την αρχή του Κράτους Δικαίου. Η Ένωση δηλαδή, εδράζεται μεταξύ άλλων και στην αρχή του Κράτους Δικαίου. Η Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με την απόφαση¹⁸⁷ αυτή, συνιστά Ένωση δικαίου στο πλαίσιο της οποίας οι ιδιώτες έχουν το δικαίωμα να αμφισβητήσουν δικαστικώς τη νομιμότητα κάθε αποφάσεως ή άλλης εθνικής ρυθμίσεως σχετικής με την έναντί τους εφαρμογή μιας πράξεως της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁸⁸ Το άρθρο 19 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, με το οποίο συγκεκριμενοποιείται η αξία του Κράτους Δικαίου και την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, αναθέτει το καθήκον ασκήσεως του δικαστικού ελέγχου εντός της έννομης τάξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης όχι μόνο στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και στα εθνικά δικαστήρια. Ειδικότερα, τα εθνικά δικαστήρια επιτελούν, σε συνεργασία με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης λειτουργία που τους έχει ανατεθεί από κοινού προκειμένου να διασφαλίζεται η τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών. Δεδομένου του σημαντικού αυτού ρόλου των εθνικών δικαστηρίων και της ύπαρξης της υποχρέωσης καλόπιστης συνεργασίας, με βάση το άρθρο 4 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, κάθε Κράτος Μέλος οφείλει να διασφαλίζει ότι τα όργανα που χαρακτηρίζονται ως «δικαστήρια» με βάση το εθνικό δίκαιο ικανοποιούν τις απαιτήσεις που θέτει το άρθρο 19 Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση ως προς την αποτελεσματική δικαστική προστασία.

Όπως φαίνεται από την ως άνω απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης το τελευταίο επέλεξε να χρησιμοποιήσει μόνο το άρθρο 19 παρ. 1 Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, και δεν βασίστηκε στο άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, το οποίο είχε

¹⁸⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, Associação Sindical dos Juizes Portugueses κατά Tribunal de Contas, C-64/16, EU:C:2018:117, σκέψεις 31-33.

¹⁸⁸ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2013, Inuit Tapiriit Kanatami κ.λπ. κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, C-583/11, EU:C:2013:625, σκέψεις 91 και 94 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

επικαλεστεί το εθνικό δικαστήριο που του απηύθυνε το προδικαστικό ερώτημα. Και η επιλογή αυτή του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι σημαντική και δεν είναι τυχαία, λόγω του διαφορετικού πεδίου εφαρμογής των δύο άρθρων.

Ειδικότερα, το άρθρο 51 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ρυθμίζει το πεδίο εφαρμογής των δικαιωμάτων που περιέχονται στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και είναι μια γενική διάταξη. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεσμεύεται από τις διατάξεις του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων μόνο όταν εφαρμόζει το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁸⁹ Το άρθρο 19 Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση απαιτεί από τα Κράτη Μέλη να προβλέπουν τα αναγκαία ένδικα βοηθήματα προκειμένου να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία «στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης». Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διατύπωσε σχετικά, όσον αφορά το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του άρθρου 19 παρ. 1 β' εδ. της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, ότι η διάταξη αυτή αφορά «τους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης», ανεξαρτήτως της περίπτωσης στην οποία τα Κράτη Μέλη θέτουν σε εφαρμογή το δίκαιο αυτό, κατά την έννοια του άρθρου 51 παρ. 1 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.¹⁹⁰

Το άρθρο 51 παρ. 1 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, αποτελεί τη γενική διάταξη που ρυθμίζει το Χάρτη και τα Κράτη Μέλη δεσμεύονται από τις επιταγές του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης και αντίστοιχα η δικαιοδοσία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης θεμελιώνεται μόνο όταν ζητείται η ερμηνεία διάταξης που συνεπάγεται εφαρμογή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη το ενδεχόμενο μια κατάσταση να εμπίπτει σε τομέα που διέπεται από το δίκαιο της Ένωσης, χωρίς ωστόσο να απαιτεί από τα Κράτη Μέλη να εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έθεσε το άρθρο 19 παρ. 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση στο επίκεντρο της ερμηνείας του για την αρχή της ανεξαρτησίας και του Κράτους Δικαίου, θέλοντας έτσι a priori να θέσει τα θεμέλια τα όρια και τις βάσεις για τη μελλοντική του δικαιοδοσία επί του ελέγχου εθνικών μέτρων που θίγουν την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, χωρίς ωστόσο να εμπίπτουν αναμφίβολα στο πεδίο εφαρμογής του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Η συνάρθρωση στην

¹⁸⁹ Σχετικά με τις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα Κράτη Μέλη εφαρμόζουν δίκαιο της Ένωσης: Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 7ης Μαΐου 2013, Åklagaren κατά Hans Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:280.

¹⁹⁰ D. Kochenov & L. Pech, Better Late than Never? On the Commission's Rule of Law Framework and its First Activation, *Journal of Common Market Studies* 54(5), 2016, σελ. 1062–1074.

απόφαση αυτή των άρθρων 2, 4 παρ. 3 εδ. α και 19 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση προσέδωσε βαρύνουσα σημασία στην εφαρμογή της αρχής του Κράτους Δικαίου και ενίσχυσε τη δυνατότητα αμφισβήτησης ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης εθνικών μέτρων αντίθετων με την αρχή της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης.

Κατόπιν της απόφασης *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κλήθηκε να απαντήσει σε αίτημα έκδοσης προδικαστικής απόφασης σχετικά με την εκτέλεση από τις ιρλανδικές αρχές, ενός Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης που εκδόθηκε από την Πολωνία κατά του L.M.,¹⁹¹ με σκοπό την άσκηση ποινικής δίωξης κατά αυτού. Το δικαστικό σύστημα της Πολωνίας βρίσκονταν σε διαδικασία έντονων μεταρρυθμίσεων, όπως μεταξύ άλλων της ανάθεσης στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας της εξουσίας να παρατείνει τη διάρκεια της θητείας των δικαστικών λειτουργών κατόπιν σχετικής αίτησης και της μείωσης του ορίου συνταξιοδότησης των δικαστών. Ο εκζητούμενος αρνήθηκε την εκτέλεση σε βάρος του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, επικαλούμενος παραβίαση του δικαιώματός του σε δίκαιη δίκη και επικαλούμενος την ενεργοποίηση εκ μέρους της Επιτροπής του άρθρου 7 παρ. 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση σε βάρος της Πολωνίας. Το ιρλανδικό δικαστήριο με τα προδικαστικά ερωτήματά του ζήτησε από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να προβεί σε ερμηνεία του άρθρου 1 παρ. 3 της Απόφασης Πλαίσιο για το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης και να διευκρινίσει κατά πόσο επηρεάζεται η εφαρμογή της τυπολογίας *Aranyosi* και *Căldăraru* που αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα, ιδίως ως προς το στοιχείο της εκτίμησης ύπαρξης πραγματικού κινδύνου παραβίασης του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη του εμπλεκόμενου προσώπου, εφόσον μια από τις κοινές αξίες επί των οποίων εδράζεται η αμοιβαία εμπιστοσύνη και επομένως η αμοιβαία αναγνώριση, ήτοι η αξία του Κράτους Δικαίου, παραβιάζεται συστηματικά σε ένα Κράτος Μέλος, στην Πολωνία εν προκειμένω.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απάντησε αρχικά στα προδικαστικά ερωτήματα εκκινώντας με το σκεπτικό πως Ένωση συνιστά Ένωση δικαίου, στο πλαίσιο της οποίας οι ιδιώτες έχουν το δικαίωμα να αμφισβητήσουν δικαστικώς τη νομιμότητα κάθε αποφάσεως ή άλλης εθνικής ρυθμίσεως σχετικής με την έναντί τους εφαρμογή μιας πράξεως της Ένωσης.¹⁹² Κατά το άρθρο 19

¹⁹¹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, *Minister for Justice and Equality κατά L.M.*, C-216/18, EU:C:2018:586.

¹⁹² Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, C-64/16, EU:C:2018:117, σκέψη 31 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο συγκεκριμενοποιεί την αξία του Κράτους Δικαίου που μνημονεύεται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, στα εθνικά δικαστήρια και στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εναπόκειται η διασφάλιση της πλήρους εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης στο σύνολο των Κρατών Μελών και της ένδικης προστασίας των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο αυτό.¹⁹³

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην απόφασή του επαναλαμβάνει¹⁹⁴ την διάκριση μεταξύ της εξωτερικής και της εσωτερικής πτυχής της δικαστικής ανεξαρτησίας. Ειδικότερα, κατά το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης προϋπόθεση για αυτή την αναγκαία ελευθερία σε σχέση με τέτοια εξωτερικά στοιχεία είναι να παρέχονται ορισμένες εγγυήσεις για την προστασία των προσώπων στα οποία έχει ανατεθεί το δικαιοδοτικό έργο, όπως είναι η ισοβιότητα. Η καταβολή στους δικαστές αποδοχών των οποίων το επίπεδο τελεί σε αναλογία με τη σπουδαιότητα των καθηκόντων που ασκούν αποτελεί εγγύηση σύμφυτη με την ανεξαρτησία τους.¹⁹⁵ Η δεύτερη πτυχή, εσωτερικής φύσης, είναι παρεμφερής προς την έννοια της αμεροληψίας και συναρτάται προς την τήρηση ίσων αποστάσεων ως προς τους διαδίκους και τα αντιμαχόμενα συμφέροντά τους σε σχέση με το αντικείμενο της διαφοράς. Η πτυχή αυτή επιτάσσει την τήρηση αντικειμενικότητας και την απουσία κάθε συμφέροντος από τη λύση της διαφοράς πέραν της αυστηρής εφαρμογής των κανόνων δικαίου.¹⁹⁶

Έτσι, εφόσον κατά του Κράτους Μέλους έκδοσης έχει εκκινήσει η διαδικασία του άρθρου 7 παρ. 1 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης δύναται να ανασταλεί η εκτέλεση του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης σε περίπτωση διαπίστωσης από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο σοβαρής και διαρκούς παραβίασης εκ μέρους ενός Κράτους Μέλους των αρχών του άρθρου 2 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως το Κράτος Δικαίου. Εφόσον όμως τέτοια απόφαση δεν έχει ληφθεί, το Κράτος Μέλος εκτέλεσης δεν μπορεί να αρνηθεί την εκτέλεση του Ευρωπαϊκού Εντάλματος

¹⁹³ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, C-64/16, EU:C:2018:117, σκέψη 32 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 6ης Μαρτίου 2018, Slowakische Republik κατά Achmea BV, C-284/16, EU:C:2018:158, σκέψη 36 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

¹⁹⁴ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, C-64/16, EU:C:2018:117, σκέψεις 41-45.

¹⁹⁵ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, C-64/16, EU:C:2018:117, σκέψη 45.

¹⁹⁶ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2006, Wilson κατά Ordre des avocats du barreau de Luxembourg, C-506/04, EU:C:2006:587, σκέψη 52 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

Σύλληψης, χωρίς να προβεί προηγουμένως στην εξατομικευμένη εκτίμηση της συγκεκριμένης περίπτωσης και του πραγματικού κινδύνου που διατρέχει ο συγκεκριμένος εκζητούμενος λόγω των συστημικών πλημμελειών στο Κράτος Μέλος έκδοσης.¹⁹⁷ Μόνο υπό «εξαιρετικές περιστάσεις»,¹⁹⁸ υπό τις οποίες η αρχή διαπιστώνει, κατόπιν συγκεκριμένης και ακριβούς εκτιμήσεως της εξεταζόμενης περιπτώσεως, ότι συντρέχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι για να θεωρηθεί ότι ο εκζητούμενος θα διατρέξει πραγματικό κίνδυνο προσβολής του θεμελιώδους δικαιώματός του σε ανεξάρτητο δικαστήριο και, συνεπώς, της ουσίας του θεμελιώδους δικαιώματός του σε δίκαιη δίκη, μπορεί το Κράτος Μέλος εκτέλεσης να αναβάλλει την εκτέλεση.¹⁹⁹

Από τη συγκεκριμένη απόφαση λοιπόν μπορούν να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι το άρθρο 1 παρ. 3 της Απόφασης Πλαίσιο μπορεί να οδηγήσει σε αναβολή και ενδεχομένως ματαίωση εκτέλεσης ενός Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης και σε περιπτώσεις κινδύνου παραβίασης δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη εξαιτίας της παραβίασης των επιταγών που απορρέουν από την αρχή του Κράτους Δικαίου, και όχι μόνο σε σχέση με το απόλυτο δικαίωμα της απαγόρευσης απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης του άρθρου 4 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.²⁰⁰ Αξίζει να επισημάνουμε πως το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφέρεται στον πυρήνα του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, συνεπώς δεν αρκεί μια οποιαδήποτε προσβολή του δικαιώματος αυτού και επιβεβαιώνει τη θέση που είχε διατυπωθεί στη Γνωμοδότηση 2/13 για κάμψη της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης υπό «εξαιρετικές περιπτώσεις».²⁰¹

Επιπλέον, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διακρίνει, σαφώς, μεταξύ της διαδικασίας του άρθρου 7 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της εκ μέρους του ερμηνείας της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης σε μια περίοδο αμφισβήτησης των αρχών του άρθρου 2, και ιδίως της αρχής του Κράτους Δικαίου. Μέσω της διατήρησης του δεύτερου σταδίου

¹⁹⁷ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, Minister for Justice and Equality κατά L.M., C-216/18, EU:C:2018:586, σκέψεις 74-75. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης προτείνει ως κριτήρια την προσωπική κατάσταση του ενδιαφερομένου, τη φύση του αδικήματος για το οποίο εκδόθηκε το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης, καθώς και το πραγματικό πλαίσιο επί του οποίου βασίστηκε το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης.

¹⁹⁸ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, Minister for Justice and Equality κατά L.M., C-216/18, EU:C:2018:586, σκέψη 73.

¹⁹⁹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π., L.M., σκέψεις 76-78.

²⁰⁰ F. Korenika & D. Doli, No more unconditional “mutual trust” between the Member States: an analysis of the landmark decision of the CJEU in Aranyosi and Caldaru, European Human Rights Law Review 5, 2016, σελ. 542-555.

²⁰¹ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ολομέλεια, Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 191.

εκτίμησης που καθιέρωσε η απόφαση *Aranyosi και Căldărașu*, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διασφάλισε ότι, ακόμα και ενόψει συστηματικών ή γενικευμένων πλημμελειών, δεν εναπόκειται στην εκάστοτε δικαστική αρχή εκτέλεσης να εισάγει μια γενική εξαίρεση από την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και την εκτέλεση των Ευρωπαϊκών Ενταλμάτων Σύλληψης που εκδίδονται από ένα συγκεκριμένο Κράτος Μέλος. Αντίθετα, η καθολική αναστολή της εφαρμογής του μηχανισμού του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, η οποία μεταφράζεται σε καθολική ανατροπή της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης απέναντι στο συγκεκριμένο Κράτος, απαιτεί την ομόφωνη απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, τέλος, η επίδραση που μπορεί να έχει ως προς την εφαρμογή της τυπολογίας *Aranyosi και Căldărașu* στην περίπτωση της Πολωνίας, ή άλλων Κρατών Μελών με πλημμέλειες στο δικαστικό τους σύστημα, μια απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης που κάνει δεκτή προσφυγή κατά παραβάσεως δυνάμει του άρθρου 258 ΣΛΕΕ. Λαμβάνοντας ως παράδειγμα και πάλι την Πολωνία, η πρόσφατη απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί της προσφυγής της Επιτροπής κατά του Κράτους Μέλους αυτού,²⁰² με την οποία έκρινε ως αντίθετο με το δίκαιο της Ένωσης το νόμο για την αναδιάρθρωση του δικαστικού συστήματος, δεν μπορεί να οδηγήσει σε γενική άρνηση εκτέλεσης των πολωνικών Ευρωπαϊκών Ενταλμάτων Σύλληψης, δεδομένου ότι ο επίμαχος νόμος δεν είναι πλέον σε ισχύ και επομένως δεν υφίστανται οι λόγοι που οδήγησαν το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να κρίνει ότι παραβιάζεται η αρχή της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης και του Κράτους Δικαίου στην Πολωνία.

Απο τις προαναφερθείσες αποφάσεις συνάγεται το συμπέρασμα ότι το Δικαστήριο στις αποφάσεις *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* και *Επιτροπή κατά Πολωνίας*, αξιολόγησε αυτοτελώς την ανεξαρτησία των δικαστών κατά την άσκηση της εθνικής τους δικαιοδοσίας, ενώ στην απόφαση *L.M.* αποφάνθηκε ειδικώς για το κατα πόσο η υπάρχουσα κατάσταση του συστήματος δικαιοσύνης της Πολωνίας καταρρίπτει το τεκμήριο σεβασμού των αρχών του άρθρου 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση με συνέπεια τα υπόλοιπα Κράτη Μέλη να αποδεσμεύονται απο την υποχρέωση εκτέλεσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης. Το Δικαστήριο, στην απόφαση *L.M.* επεδίωξε να εξισορροπήσει την ανάγκη διαφύλαξης της δικαστικής ανεξαρτησίας με την αποτελεσματική λειτουργία του μηχανισμού έκδοσης. Επι της

²⁰² Μ. Βηλαράς, *Δικαστική Ανεξαρτησία και Αρχές της Αμοιβαίας Εμπιστοσύνης και Αναγνώρισης στην Πρόσφατη Νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 2018, σελ. 148-139, και Α. Πλιάκος, *Κράτος Δικαίου και δικαστική προστασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, 2019, σελ. 323-346.

ουσίας το Δικαστήριο ανέθεσε στα Κράτη Μέλη το επαχθές έργο να αξιολογούν σε επίπεδο οριζόντιου ελέγχου αν η έλλειψη ανεξαρτησίας των δικαστικών αρχών, ως έκφανσης της αρχής του Κράτους Δικαίου, μπορεί να επηρεάσει τη διαδικασία της δίκης σε βάρος κάθε εκζητούμενου. Φυσικά, η ανεξαρτησία των εθνικών δικαστηρίων είναι κεφαλαιώδους σημασίας όχι μόνο για την εμπιστοσύνη μεταξύ αυτών και του Δικαστηρίου αλλά, επίσης, και μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων των Κρατών Μελών αφού, στο χώρο της Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, αποφάσεις εκδιδόμενες σ' ένα Κράτος Μέλος μπορεί να εκτελούνται σ' ένα άλλο Κράτος Μέλος.

Το ζητούμενο σε όλες τις περιπτώσεις είναι ο βαθμός εφαρμογής και συνακόλουθα του βαθμού ικανοποίησης της αρχής του Κράτους Δικαίου που αναμφίβολα έχει δυναμικό χαρακτήρα. Όπως συνάγεται, ο σεβασμός της αρχής του Κράτους Δικαίου αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εύρυθμη λειτουργία του ενωσιακού συστήματος δικαιοσύνης και την ελεύθερη άσκηση δικαιωμάτων. Οι αποφάσεις που υλοποιούν τον ενιαίο δικαστικό χώρο απαιτείται να τηρούν τις ατομικές εγγυήσεις, να συμμορφώνονται με τις αρχές της αναγκαιότητας, αναλογικότητας και νομιμότητας και, πρωτίστως, να εκδίδονται από δικαιοδοτικά συστήματα τα οποία τηρούν τις απορρέουσες από την αρχή του Κράτους Δικαίου επιταγές.

Συμπερασματικά, η εμπιστοσύνη ότι σε κάθε Κράτος Μέλος τηρείται η αρχή του Κράτους Δικαίου δεν μπορεί να θεωρείται ως μια δεδομένη κατάσταση. Δεν καθιερώνεται δηλαδή ένα «αμάχητο τεκμήριο» εμπιστοσύνης, με την έννοια της τυφλής εμπιστοσύνης. Η επίτευξη της αμοιβαίας εμπιστοσύνης αποτελεί μια συνεχή διαδικασία κατάκτησης της εμπιστοσύνης, υπο την έννοια ότι βασίζεται στην προηγούμενη γνώση των εταίρων ότι τηρούν θεμελιώδεις αρχές και εγγυήσεις, εν γένει τα συμφωνηθέντα και διαρκώς ενισχύουν τις διαβεβαιώσεις αυτές και τους δεσμούς μεταξύ τους. Η αμοιβαία εμπιστοσύνη έχει ως σκοπό τη δέσμευση του συνόλου των εταίρων ότι πληρούνται τα ενωσιακά πρότυπα και οι κοινές αξίες των Κρατών Μελών ξεχωριστά σε κάθε Κράτος Μέλος.²⁰³ Από τις ανωτέρω αναπτύξεις, καθίσταται σαφές ότι ακόμη ένα κριτήριο για τον προσδιορισμό του περιεχομένου της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και την ενίσχυσή της, παρέχει η υπόσχεση τήρησης της αρχής του Κράτους Δικαίου εκ μέρους των Κρατών Μελών.

²⁰³ K. Nicolaidis, *Trusting the Poles? Constructing Europe through mutual recognition*, *Journal of European Public Policy*, 2007, σελ. 682-698.

ΣΥΝΟΨΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΠΟΡΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η επιδίωξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης απαιτεί διαρκή προσπάθεια απο το σύνολο των εταίρων. Η αρχική αντίληψη ότι για την εμπέδωση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης δεν αρκεί η κοινή δέσμευση των Κρατών Μελών απο τις αφηρημένες αρχές και αξίες του ενωσιακού δικαίου αλλά αντιθέτως απαιτείται μια ελάχιστη σύγκλιση των εθνικών δικαίων ενισχύθηκε, ιδίως μετά την ένταξη των Κρατών του Βίσενγκραντ. Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς Κράτη που ιστορικά παρουσιάζουν ελλειματικά δικαιοκρατικά πρότυπα δημιούργησε τη «μεταβλητή γεωμετρία εμπιστοσύνης».²⁰⁴ Με τον εύστοχο αυτό όρο περιγράφεται παραστατικά η διαπίστωση ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση απαρτίζεται απο χώρες με ετερογενείς αξιολογήσεις απέναντι στα κανονιστικά ενωσιακά πρότυπα. Υπο την έννοια αυτή τα Κράτη Μέλη είτε δεν ανταποκρίνονται σε αυτά είτε εμφανίζονται σύμφωνα προς αυτά χωρίς, ωστόσο, κατά την υλοποίησή τους να γίνεται ορθή εφαρμογή. Η ανομοιόμορφη στάθμη του επιπέδου των δικαιοκρατικών εγγυήσεων δημιουργεί de facto διαφοροποιήσεις στη λειτουργία και στο βαθμό εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών.

Η διαπίστωση της ασυμμετρίας συνεπάγεται και τη δημιουργία του προβληματισμών σε σχέση με τη βιωσιμότητα της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Η αρχική αντιμετώπιση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης ως κάτι αυτονοήτως δεδομένο, σταδιακά έγινε το ζητούμενο.

Με την Συνθήκη της Λισαβόνας έγιναν σημαντικά βήματα για την εμπέδωση της του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της αρχής του Κράτους Δικαίου, ιδιαίτερα με την αναγνώριση της νομικής δεσμευτικότητας του Ευρωπαϊκού Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Ωστόσο, παρά το σημαντικό αυτό βήμα, η κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, κατέδειξε ότι υπάρχουν ασυμμετρίες στο ενωσιακό οικοδόμημα. Ιδιαίτερα, μετά την εγκαθίδρυση του Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, ο οποίος θεμελιώνεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών, ο σεβασμός των θεμελιωδών αξιών, όπως αυτές συμπεριλαμβάνονται στο του άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθίσταται αναγκαιότητα για την αξιοπιστία του όλου εγχειρήματος.

Στο πλαίσιο του ενιαίου χώρου, ο προβληματισμός που κυριαρχεί είναι εάν τελικά η αμοιβαία εμπιστοσύνη δεν επιτελεί τον σκοπό της, αλλά περισσότερο λειτουργεί ως ένας τρόπος

²⁰⁴ E. Brouwer Mutual Trust and Judicial Control in the Area of Freedom, Security, and Justice: an 59 Anatomy of Trust σε E. Brouwer/ D. Gerard, Mapping Mutual Trust: Understanding and Framing the Role of Mutual Trust in EU Law, 2016, σελ. 64.

«συγκράτησης της δυσπιστίας».²⁰⁵ Αυτή η θέση μπορεί να εκληφθεί μόνο ως αφορμή εγρήγορσης των ενωσιακών οργάνων και των Κρατών Μελών. Πράγματι, διαφορετικές αξιολογήσεις και κανονιστικά συστήματα ενυπάρχουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ωστόσο το κοινό εγχείρημα πετυχαίνει να γεφυρώσει τις αντιθέσεις και τις ασυμβατότητες, ούτως ώστε να παραμείνει εφικτό το όραμα για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Εαν αντικειμενικός σκοπός, όπως πλέον όλοι παραδέχονται, είναι η πολιτική ένωση στη βάση αρχών και αξιών κανένα Κράτος Μέλος αυτής δεν θα αποδεχόταν την εκχώρηση εθνικής κυριαρχίας και κρατικής εξουσίας χωρίς την παράμετρο της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Η σημασία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης έγινε αντιληπτή, ήδη από πολύ νωρίς, όταν κατέστη σαφές ότι οι ανομοιογενείς ρυθμίσεις των εθνικών νομοθεσιών των Κρατών Μελών αναφορικά με την παραγωγή και την εισαγωγή εμπορευμάτων παρεμπόδιζαν την ελεύθερη διασυνοριακή κυκλοφορία τους. Η λειτουργία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης σε οριζόντιο επίπεδο διασφαλίζει σε κάθε Κράτος Μέλος της Ένωσης την επι της αρχής βεβαιότητα ότι το εκχωρηθέν κομμάτι της εξουσίας του δεν θα χρησιμοποιηθεί καταχρηστικά ή σε βάρος των πολιτών του.

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης σε πολλές περιπτώσεις εκφράζεται ως αμοιβαία αναγνώριση. Η επιταγή της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων δικαιολογείται από το τεκμήριο της ισοδυναμίας των δικαιοδοτικών συστημάτων όλων των Κρατών Μελών και σε ουσιαστικό επίπεδο από την ιδέα της κοινότητας των αξιών σε ολόκληρο τον νομικό ευρωπαϊκό πολιτισμό.

Όπως προκύπτει, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στον χώρο της ενιαίας εσωτερικής αγοράς εξειδικεύεται ως αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, όμως στον Χώρο Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης αποκτά αντίθετο περιεχόμενο σε σχέση με τον χώρο της κοινής αγοράς από τον οποίο κατάγεται. Ειδικότερα, στο πεδίο της αγοράς η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων και των υπηρεσιών διευρύνει τις ατομικές ελευθερίες και περιορίζει αντιστοίχως την εθνική κυριαρχία στο μέτρο που απαλλάσσει τον πολίτη από την υποχρέωση του να συμμορφώνεται με τις ισχύουσες σε κάθε Κράτος Μέλος κανονιστικές ρυθμίσεις. Αντίστροφα, στον Χώρο Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων, ουσιαστικά, επιδρά στην προσωπική ελευθερία των προσώπων.

²⁰⁵ S. Montaldo, On a collision counsel Mutual recognition, mutual trust and the protection of fundamental rights in the recent case-law of the Court of Justice, European Papers, Vol.1, No 3, 2016, σελ. 993.

Η τήρηση των συστημικών κανόνων συμπεριφοράς λειτουργεί ενισχυτικά για την εμπιστοσύνη μεταξύ των Κρατών Μελών. Η εμπιστοσύνη, μάλιστα, ενδυναμώνεται ακόμη περισσότερο, όταν εκτός από τους μηχανισμούς ελέγχου υπάρχουν και μηχανισμοί κυρώσεων για το πάντα ορατό ενδεχόμενο διάψευσης της. Από τις ανωτέρω διαπιστώσεις προκύπτει ότι η εμπιστοσύνη καλλιεργείται και παράγει τους καρπούς της σε ένα κανονιστικό πλαίσιο με μηχανισμούς ελέγχου και όχι στην ανορθολογική βάση της τεκμαιρόμενης συμμόρφωσης προς τις υφιστάμενες προσδοκίες. Ο συνολικά χαμηλός δείκτης ανταπόκρισης ενός Κράτους Μέλους στις απαιτήσεις του status της ενωσιακής έννομης τάξης ενδεχόμενως αποτελεί προπομπό για το μειωμένο επίπεδο εμπιστοσύνης που είναι σε θέση να αξιώνει η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Εξαιτίας των προαναφερομένων λόγων η αμοιβαία εμπιστοσύνη δεν μπορεί να θεωρηθεί τυφλή εμπιστοσύνη. Η εμπιστοσύνη τεκμαίρεται ότι υπάρχει, όμως αυτό δεν σημαίνει και ότι διατηρείται όταν δημιουργούνται λόγοι που καταρρίπτουν το θεμέλιο της, δηλαδή το σεβασμό των θεμελιωδών αξιών της ενωσιακής έννομης τάξης. Το ερώτημα που τίθεται είναι ποιες παραβιάσεις δικαιολογούν την άρνηση του τεκμηρίου της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Το κριτήριο για το μέγεθος και την σημασία της παραβίασης συναρτάται πρωτίτως με τη βαρύτητα και δευτερευόντως με την συχνότητα των προσβολών των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των αρχών που απορρέουν από το Κράτος Δικαίου.

Η θέση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί της αρχής είναι ορθή: οι μεμονωμένες παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν οδηγούν άνευ ετέρου στον κλυδωνισμό της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών.

Δυο είναι οι κατευθυντήριοι άξονες, όπως αυτοί προκύπτουν από τη νομολογιακή επεξεργασία της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, με βάση τους οποίους αυτή οριοθετείται: ο πρώτος είναι ότι ο κίνδυνος παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων και ο δεύτερος οι συστημικές ελλείψεις του Κράτους Δικαίου.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει δεχθεί ότι η παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων δημιουργεί ρήγμα στο μηχανισμό της αμοιβαίας εμπιστοσύνης όταν διακυβεύεται η απαγόρευση απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης, καθώς και όταν τίθενται υπο αμφισβήτηση τα δικαιώματα στην ελευθερία, η πεμπουσία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη ειδικότερα λόγω έλλειψης δικαστικής ανεξαρτησίας, το δικαίωμα ελευθέρης κυκλοφορίας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο πεδίο της αγοράς, οι όροι της αναγκαίας ενωσιακής ελευθερίας διακίνησης εμπορευμάτων, μετακίνησης προσώπων, παροχής υπηρεσιών και μεταφοράς κεφαλαίων έχουν σαφές περίγραμμα. Υπο την έννοια αυτή οι ρυθμιστικοί κανόνες της ενιαίας εσωτερικής αγοράς βασίζονται πάνω στις αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας και της ισότητας υπο το πρίσμα της αναλογικότητας. Η υλοποίηση των σκοπών της ενιαίας εσωτερικής αγοράς προϋποθέτει αναγκαία την ύπαρξη και έμπρακτη αποδοχή της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των Κρατών Μελών.

Με αυτή την οπτική πρέπει να θεωρηθεί ότι όλα τα Κράτη Μέλη εμπιστεύονται τους όρους παραγωγής στα πλαίσια του ενιαίου χώρου και αποδέχονται την κυκλοφορία των συντελεστών παραγωγής εξαιτίας του ότι η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης ισχύει όσον αφορά τις ελάχιστες κοινές ποιοτικές προδιαγραφές.

Στον Χώρο Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης η συζήτηση για τον κατάλογο των θεμελιωδών δικαιωμάτων, τα οποία λειτουργούν ως θεσμικά αντίβαρα στην αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, που διέπει το σύστημα του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης και το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου, παραμένει ανοιχτή. Ο κατάλογος των δικαιωμάτων, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, παρουσιάζει τάση διεύρυνσης, προκειμένου να ενδυναμωθεί περισσότερο η θέση των πολιτών της Ένωσης.

Ασφαλιστική δικλείδα της ερμηνείας και εφαρμογής των θεμελιωδών αρχών της Ένωσης είναι σε κάθε περίπτωση η δικαιοσύνη. Η δικαστική ανεξαρτησία ως κεντρική συνιστώσα του δίκαιου χαρακτήρα της δίκης έχει καθοριστική σημασία για την εμπέδωση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, δεδομένου ότι η κατάλυση της σε ένα Κράτος Μέλος δημιουργεί στα υπόλοιπα δικαιολογημένες επιφύλαξεις ως προς τη δικαιοκρατική ποιότητα των αποφάσεων που προέρχονται από αυτό.

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης αναδεικνύεται σε βασική νομική αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θεμελιώδους μάλιστα σημασίας για την συνεκτικότητα και, ως εκ τούτου, τη βιωσιμότητά της. Η εφαρμογή της αρχής αυτής, επιτρέπει στην Ευρωπαϊκή Ένωση να υπερβεί, μερικώς τουλάχιστον, ορισμένες από τις δυσκολίες που προκαλούνται από τις ιδιαιτερότητες της δομής της και να συμβάλλει στην ενότητα και αποτελεσματικότητα της λειτουργίας της, προς όφελος όλων των Κρατών Μελών της, πρωτίστως δε των Ευρωπαίων πολιτών.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Βηλαράς Μ., Δικαστική Ανεξαρτησία και Αρχές της Αμοιβαίας Εμπιστοσύνης και Αναγνώρισης στην Πρόσφατη Νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2018.

Καϊάφα-Γκμπάντι Μ., Η πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ποινικές υποθέσεις: Η προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ενωσιακό δίκαιο και η σημασία της για τον Έλληνα εφαρμοστή του δικαίου, ΠοινΧρον 2017.

Κρητικός Μ., Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ Κατ' άρθρο ερμηνεία, επιμ. Β. Χριστιανός, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.

Παπαδοπούλου Ρ.-Ε., Από το συμφέρον των κρατών μελών στο συμφέρον της Ένωσης, Ο πολυσχιδής και εξελισσόμενος ρόλος του δημοσίου συμφέροντος εις την ευρωπαϊκή έννομη τάξη, σε σειρά Πεπραγμένα της ελληνικής εταιρίας δικαιοφιλοσοφικής και δικαιοιστορικής ερεύννης, Αγαθό, συμφέρον και δίκαιο, Αγαθό, συμφέρον και δίκαιο Εισηγήσεις ανακοινωθείσες εις το Διεπιστημονικό Φροντιστήριο 2008/2009, επιμελεία Ι. Στράγγα, Αντ. Χάνου, Χαρτ. Παπαχαλαράμπους, Χρυσ. Τσούκα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012.

Περάκης Μ., C-404/15 και C-659/15 PPU (5.4.2016) - Aranyosi και Căldăraru, Σχόλιο: Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως εξαίρεση στην εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης και ο σημαντικός ρόλος του εθνικού δικαστή, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου 2016.

Πλιάκος Α., Κράτος δικαίου και δικαστική προστασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 2019.

Σκανδάμης Ν., Το παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Διακυβέρνησης - Μεταξύ κυριαρχίας και αγοράς, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2006.

Σούρλας Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση - Μια φιλοσοφική αναθώρηση της μεθοδολογίας του δικαίου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017.

Τζαννετής Α., Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του εκζητουμένου στην ενωσιακή ποινική συνεργασία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2020.

Τσάτσος Κ., Η έννοια της δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, Πόλις, 2007.

Τσόλκα Ο., Αμοιβαία αναγνώριση ποινικών αποφάσεων και προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός του «Χώρου Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ο «διάλογος» μεταξύ του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΠοινΧρον 2018.

Χριστιανός Β./ Κουσκουνά Μ./ Παπαδοπούλου Ρ.-Ε./ Περράκης Μ., Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από τη νομολογία, Σάκκουλας Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011.

Χρυσομάλλης Μ., Η «κοινοτική μέθοδος» σε αμφισβήτηση, ο «ευρωπαϊκός συνταγματισμός» σε κίνδυνο. Σκέψεις γύρω από την τρέχουσα κρίση της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017.

Χρυσομάλλης Μ., Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018.

Χρυσόχου Δ., Πολιτειολογία των Ενώσεων, Σιδέρης, 2020.

Μεταφρασμένη

Sidjanski D., Η αναζήτηση μιας πρωτότυπης ευρωπαϊκής ομοσπονδίας, Παπαζήσης, 2002.

Cassese A., Διεθνές δίκαιο, μετάφραση Γ. Σαριδάκης, Gutenberg, 2012.

Ξενόγλωσση

Anagnostaras G., Mutual confidence is not blind trust! Fundamental rights protection and the execution of the European Arrest Warrant: Aranyosi and Caldăraru, Review, Common Market Law Review, vol. 53, 2016.

Barnard C., The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms, Oxford: Oxford University Press, 2013.

Blake N., The Dublin Convention and Rights of Asylum Seekers in the European Union in Guild E. & Harlow C. (eds.) Implementing Amsterdam, Hart Publishing, 2001.

Bogdandy A., Bogdanowicz P., Canor I., Taborowski M. και Schmidt M., Guest editorial: A potential constitutional moment for the European rule of law - The importance of red lines, Common Market Law Review 55 (4), 2018.

Borgmann-Prebil Y. & Ross M., Promoting European Solidarity: Between Rhetoric or Reality?, Oxford University Press, 2010.

Bovend' Eerdt K., The Joined Cases Aranyosi and Căldăraru: A New Limit to the Mutual Trust Presumption in the Area of Freedom, Security, and Justice?, Utrecht Journal of International and European Law, 32 (83), 2016.

Brouwer E., Mutual Trust and Judicial Control in the Area of Freedom, Security, and Justice: an Anatomy of Trust σε Brouwer/ Gerard, Mapping Mutual Trust: Understanding and Framing the Role of Mutual Trust in EU Law, 2016.

Craig P. and de Búrca G. (eds), The principle of equal treatment: from market unifier to fundamental right, The Evolution of EU Law (Oxford University Press, 1999).

Craig P. and de Búrca G., Oxford University Press, 2011.

Gerard D., Mutual Trust as Constitutionalism? σε Brouwer/ Gerard, Mapping Mutual Trust: Understanding and Framing the Role of Mutual Trust in EU Law, 2016.

Hillion C. & Wessel R.A., Competence Distribution in EU External Relations after ECOWAS: Clarification or Continued Fuzziness?, Common market law review, 2009.

Klamert M., The Principle of Loyalty in EU Law, Oxford University Press, 2014.

Kochenov D. & Pech L., Better Late than Never? On the Commission's Rule of Law Framework and its First Activation, Journal of Common Market Studies 54(5), 2016

Korenika F. & Doli D., No more unconditional “mutual trust” between the Member States: an analysis of the landmark decision of the CJEU in Aranyosi and Caldaru, European Human Rights Law Review 5, 2016

Lenaerts K., The principle of mutual recognition in the Area of Freedom, Security and Justice, Il Diritto dell’Unione Europea, 2015.

Luhmann N., Vertrauen: Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität, 4. Auflage, Stuttgart, 2000.

Maduro M.P., So close and yet so far the paradoxes of mutual recognition, JEPP 2007.

Maiani F. & Migliorini S., One principle to rule them all? Anatomy of mutual trust in the law of the area of freedom, security and justice, Common Market Law Review 57, Kluwer Law International, 2020.

Marguery T., Rebuttal of Mutual Trust and Mutual Recognition in Criminal Matters: Is ‘Exceptional’ Enough?, Europeanpapers 2016.

Mitsilegas V., The Constitutional implications of mutual recognition in criminal matters in the EU, Common law Market Review, Kluwer Law International, 2006.

Mitsilegas V., Solidarity and Trust in the Common European Asylum System, Comparative Migration Studies, Amsterdam University Press, 2014.

Mitsilegas V., The Limits of Mutual Trust in Europe’s Area of Freedom, Security and Justice. From Automatic Inter-state Cooperation to the Slow Emergence of the Individual, Yearbook of European Law, 2012.

Montaldo S., On a collision counsel Mutual recognition, mutual trust and the protection of fundamental rights in the recent case-law of the Court of Justice, European Papers, Vol.1, No 3, 2016

Nicolaidis K., Trusting the Poles? Constructing Europe through Mutual Recognition, Journal of European Public Policy, 2007.

Öberg T., Trust in the Law? Mutual recognition as a justification to domestic criminal procedure, European Constitutional Law Review 2020.

Ouwerkerk J. σε Meijers Committee, The principle of mutual trust in European Asylum, Migration, Criminal Law, Utrecht, 2011.

Pech L., The Rule of Law as a Constitutional Principle of the European Union, Jean Monnet Working Paper Series no. 4/2009

Sievers J., Managing Diversity, The European Arrest Warrant and the potential of mutual recognition as a mode of governance in EU Justice and Home Affairs, paper 2007.

Tudor J., 'Working across the Member-States: The Free Movement of Workers in the European Union' 8, Creighton International and Comparative Law Journal 38, 2017.

Wallace W., «Less than a Federation, More than a Regime: the Community as a Political System», σε Wallace, Wallace and Webb, 1983.

Willems A., Mutual Trust as a Term of Art in EU Criminal Law: Revealing its Hybrid Character, European Journal of Legal Studies 2016.

Xanthopoulou E., Mutual trust and rights in the EU criminal and asylum law: Three phases of revolution and the uncharted territory beyond blind trust, Common Market Law Review, vol. 55, 2018.

Νομολογία - αποφάσεις Δικαστηρίου ΕΕ & προτάσεις Γενικών Εισαγγελέων

Γνωμοδότηση 2/13 της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454.

Απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 1963, NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos κατά Netherlands Inland Revenue Administration, C-26-62, EU:C:1963:1.

Απόφαση της 15ης Ιουλίου 1964, Flaminio Costa κατά E.N.E.L, C- 6-64, EU:C:1964:66.

Απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 1996, Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, C-84/94, EU:C:1996:431.

Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1970, Internationale Handelsgesellschaft mbH κατά Einfuhr-und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, C-11/70, EU:C:1970:114.

Απόφαση της 21ης Ιουνίου 1974, Jean Reyners κατά Belgian State, C- 2/74 , EU:C:1974:68.

Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1974, Procureur du Roi κατά Benoît και Gustave Dassonville, C-8/74, EU:C:1974:82.

Απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 1977, Bauhuis κατά Ολλανδίας, C-46/76, EU:C:1977:6.

Απόφαση της 28ης Απριλίου 1977, Jean Thieffry κατά Conseil de l'ordre des avocats à la cour de Paris, C-71/76, EU:C:1977:65.

Απόφαση της 19ης Οκτωβρίου 1977, Albert Ruckdeschel & Co. και Hansa-Lagerhaus Ströh & Co. κατά Hauptzollamt Hamburg-St. Annen, Diamalt AG κατά Hauptzollamt Itzehoe, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-117/76 και C-16/77, EU:C:1977:160.

Απόφαση της 9ης Μαρτίου 1978, Amministrazione delle Finanze dello Stato κατά Simmenthal SpA, C- 106/77, EU:C:1978:49.

Απόφαση της 20ης Φεβρουαρίου 1979, Rewe-Zentral AG κατά Bundesmonopolverwaltung für Branntwein, C-120/78, EU:C:1979:42.

Απόφαση της 16ης Οκτωβρίου 1980, René Hochstrass κατά Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, C-147/79, ECLI:EU:C:1980:238.

Απόφαση της 23ης Απριλίου 1986, Les Verts κατά Κοινοβουλίου, C-294/83, EU:C:1986:166.

Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 1989, Corsica Ferries France κατά Direction générale des douanes françaises, C-49/89 EU:C:1989:649.

Απόφαση της 22ας Ιουνίου 1989, Fratelli Constanzo SpA κατά Δήμου Μιλάνου, EU:C:1989:256.

Απόφαση της 7ης Μαΐου 1991, Ειρήνης Βλασσοπούλου κατά Ministerium für Justiz, Bundes-und Europaangelegenheiten Baden-Württemberg, C-340/89, EU:C:1991:193.

Απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 1997, Inter-Environnement Wallonie ASBL κατά Région wallonne, C-129/96, EU:C:1977:628.

Απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 1998, Ministero delle Finanze IN. CO. GE.'90 Srl κλπ, συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-10/97 έως C-22/97, EU:C:1998:498.

Απόφαση της 19ης Μαρτίου 1991, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, C-205/89, EU:C:1991:123.

Απόφαση της 9ης Δεκεμβρίου 1997, Επιτροπή κατά Γαλλικής Δημοκρατίας, C-265/95, EU:C:1997:595.

Απόφαση της 15ης Ιουνίου 1999, Sami Heinonen, C-394/97, EU:C:1999:308.

Απόφαση της 28ης Μαρτίου 2000, Dieter Krombach κατά André Bamberski, C-7/98, EU:C:2000:164.

Απόφαση της 26ης Σεπτεμβρίου 2000, Unilever Italia SpA κατά Central Food SpA, C-443/98, EU:C:2000:496.

Απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2002, Canal Satélite Digital SL, C-390/99, EU:C:2002:34.

Απόφαση της 25ης Απριλίου 2002, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Γαλλικής Δημοκρατίας, C-52/00, EU:C:2002:252.

Απόφαση της 25ης Απριλίου 2002, María Victoria González Sánchez κατά Medicina Asturiana SA., C-183/00, EU:C:2002:255.

Απόφαση της 11ης Φεβρουαρίου 2003, συνεκδικασθείσες υποθέσεις Hüseyin Gözütok και Klaus Brügge, C-187/01 και C-385/01, EU:C:2003:87.

Απόφαση της 12ης Ιουνίου 2003, Eugen Schmidberger, Internationale Transporte und Planzüge και Republik Österreich., C-112/00, EU:C:2003:333.

Απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 2008, Μηχανική ΑΕ κατά Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης και Υπουργού Επικρατείας, Ελληνικής Τεχνοδομικής (TEBAE), πρώην Παντεχνικής Α.Ε., σωματείου «Σύνδεσμος Επιχειρήσεων Περιοδικού Τύπου», C-213/07, EU:C:2008:731.

Απόφαση της 11ης Ιουλίου 2008, Inga Rinau, C-195/08, EU:C:2008:406.

Απόφαση της 20ης Απριλίου 2010, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Βασιλείου της Σουηδίας, C-246/07, EU:C:2010:203.

Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, N.S. κατά Secretary of State for the Home Department και M.E. και λοιπών κατά Refugee Applications Commissioner και Minister for Justice, Equality and Law Reform, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/2010 και 493/2010, EU:C:2011:865.

Απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 2013, Ciprian Vasile Radu C-396/11, EU:C:2013:39.

Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Stefano Melloni κατά Ministerio Fiscal, C-399/11, EU:C:2013:107.

Απόφαση της 7ης Μαΐου 2013, Åklagaren κατά Hans Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:280.

Απόφαση της 30ης Μαΐου 2013, Jeremy F. κατά Premier ministre, C-168/13, EU:C:2013:358.

Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2013, Inuit Tapiriit Kanatami κ.λπ. κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, C-583/11, EU:C:2013:625

Απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 2013, Marián Baláž, C-60/12, EU:C:2013:733.

Απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 2013, Shamsi Abdullahi κατά Bundesasylamt, C-394/12, EU:C:2013:813

Απόφαση της 16ης Ιουλίου 2015, Minister for Justice and Equality κατά Francis Lanigan, C-237/15, EU:C:2015:474.

Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, WebMindLicenses kft κατά Nemzeti Adó- és Vámhivatal Kiemelt Adó- és Vám Főigazgatósága, C-419/14, EU:C:2015:832.

Απόφαση της 3ης Μαρτίου 2016, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Δημοκρατίας Μάλτας, C-12/14, EU:C:2016:135.

Απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, Pál Aranyosi και Robert Căldăraru, C-404/15 και C-659/15, EU:C:2016:198.

Απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 2016, Openbaar Ministerie κατά Halil Ibrahim Özçelik, C-453/16, EU:C:2016:860.

Απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2017, C. K. κ.λπ. κατά Republika Slovenija, C-578/16, EU:C:2017:127

Απόφαση της 10ης Αυγούστου 2017, Tadas Tupikas, C-270/17 PPU, EU:C:2017:628.

Απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2017, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, C-552/15, EU:C:2017:69.

Απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 2018, Dawid Piotrowski, C-367/16, EU:C:2018:27.

Απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2018, Associação Sindical dos Juizes Portugueses κατά Tribunal de Contas, C-64/16, EU:C:2018:117.

Απόφαση της 6ης Μαρτίου 2018, Slowakische Republik κατά Achmea BV, C-284/16, EU:C:2018:158.

Απόφαση της 11ης Ιουλίου 2018, Επιτροπή κατά Βελγίου, C-356/15, EU:C:2018:555.

Απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, Minister for Justice and Equality κατά LM, C-216/18, EU:C:2018:586.

Απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, ML κατά Generalstaatsanwaltschaft Bremen, C-220/18, EU:C:2018:589.

Απόφαση της 19ης Μαρτίου 2019, Abubacarr Jawo κατά Bundesrepublik Deutschland, C-163/17, EU:C:2019:218.

Απόφαση της 27ης Μαρτίου 2019, Επιτροπή κατά Γερμανίας, C-620/16, EU:C:2019:256.

Απόφαση της 19ης Μαρτίου 2019, συνεκδικασθείσες υποθέσεις Bashar Ibrahim, Mahmud Ibrahim κ.λπ., Nisreen Sharqawi, Yazan Fattayrji, Hosam Fattayrji κατά Bundesrepublik Deutschland, Bundesrepublik Deutschland κατά Taus Magamadov, C-297, 318 & 319/17 και C-438/17, EU:C:2019:219.

Απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2019, Dumitru-Tudor Dorobantu κατά Generalstaatsanwaltschaft Hamburg, C-128/18, EU:C:2019:857.

Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Damaso Ruiz-Jarabo Colomer της 19ης Σεπτεμβρίου 2002 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Hüseyin Gözütok και Klaus Brügge, C-187/01 και C-385/01, EU:C:2002:516.

Προτάσεις της 8ης Απριλίου 2008 του Γενικού Εισαγγελέα Damaso Ruiz-Jarabo Colomer στην υπόθεση Klaus Bourquain, C-297/07, EU:C:2008:206.

Προτάσεις της 8ης Οκτωβρίου 2008 του Γενικού Εισαγγελέα Poiares Maduro στην υπόθεση Μηχανική ΑΕ κατά Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης και Υπουργού Επικρατείας, Ελληνικής Τεχνοδομικής (ΤΕΒΑΕ), πρώην Παντεχνικής Α.Ε., σωματείου «Σύνδεσμος Επιχειρήσεων Περιοδικού Τύπου», C-213/07, EU:C:2008:544.

Προτάσεις της 8ης Σεπτεμβρίου 2011, της Γενικής Εισαγγελέως Verica Trstenjak, υπόθεση Maribel Dominguez κατά Centre informatique du Centre Ouest Atlantique κατά Préfet de la région Centre, C-282/10, EU:C:2011:559.

Προτάσεις 20ης Δεκεμβρίου 2017 του Γενικού Εισαγγελέα Michal Bobek στην υπόθεση Samet Ardic, C-571/17, EU:C:2017:1013.

Προτάσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2018 του Γενικού Εισαγγελέα Nils Wahl στην υπόθεση Minister for Justice and Equality και Commissioner of the Garda Síochána κατά Workplace Relations Commission, C-378/17, EU:C:2018:698.

Προτάσεις της 28ης Ιουνίου 2018 του Γενικού Εισαγγελέα Evgeni Tanchev στην υπόθεση LM, C-216/18, EU:C:2018:517.

Προτάσεις της 20ης Ιουνίου 2019 του Γενικού Εισαγγελέα Evgeni Tanchev στην υπόθεση Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Δημοκρατία της Πολωνίας, C-192/18, Επιτροπή κατά Πολωνίας, EU:C:2019:529.

Προτάσεις της 31ης Οκτωβρίου 2019 της Γενικής Εισαγγελέως Eleanor Sharpston, συνεκδικασθείσες υποθέσεις Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Δημοκρατίας της Πολωνίας, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Τσεχικής Δημοκρατίας, C-715/17, C-718/17 και C-719/17, ECLI:EU:C:2019:917.

Ενωσιακά κείμενα

Διακήρυξη της 9ης Μαΐου 1950 η οποία παρουσιάστηκε από τον Γάλλο υπουργό Εξωτερικών R. Schuman και πρότεινε τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, τα μέλη της οποίας θα διαχειρίζονταν από κοινού την παραγωγή άνθρακα και χάλυβα διαθέσιμη στο διαδικτυακό ιστότοπο https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_el

Δήλωση υπ' αριθ. 17 σχετικά με την υπεροχή της Συνθήκης της Λισαβόνας και την προσαρτημένη γνωμοδότηση της Νομικής Υπηρεσίας του Συμβουλίου σχετικά με την υπεροχή που περιλαμβάνεται στο έγγραφο 11197/07 (JUR 260).

Ανακοίνωση της Επιτροπής της 14ης Ιουνίου 1985 - Η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς: Λευκό Βιβλίο που υποβάλλει η Επιτροπή στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. COM (85) 310 τελικό και Ψήφισμα του Συμβουλίου της 7ης Μαΐου 1985 για νέα προσέγγιση στο θέμα της τεχνικής εναρμόνισης και τυποποίησης, ΕΕ αριθ. C 136, 4.6.1985.

Ανακοίνωση της Επιτροπής της 26ης Ιουλίου 2000 προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Αμοιβαία αναγνώριση των οριστικών αποφάσεων σε ποινικές υποθέσεις, COM (2000) 495 τελικό, Βρυξέλλες

Ανακοίνωση της Επιτροπής της 25ης Ιουλίου 2001 «Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση-Μια Λευκή βίβλος» COM (2001) 428 τελικό.

Ανακοίνωση της Επιτροπής της 17ης Ιουλίου 2019 προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: Ενίσχυση του Κράτους Δικαίου εντός της Ένωσης - Στρατηγικό σχέδιο δράσης, COM (2019) 343 τελικό.

Αποφάσεις του Συμβουλίου 2015/1523 της 14ης Σεπτεμβρίου 2015, για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ιταλίας και της Ελλάδας, L 239 σελ. 146 και (Ευρωπαϊκή Ένωση) 2015/1601, 22.09.2015, για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ιταλίας και της Ελλάδας, L 248.

Απόφαση του Συμβουλίου 2015/1601 της 22ας Σεπτεμβρίου 2015 για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ιταλίας και της Ελλάδας.

Η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς: "Λευκό Βιβλίο" που υποβάλλει η Επιτροπή στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, (Μιλάνο, 28-29 Ιουνίου 1985, COM (85), 310 τελικό.

Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του Κράτους Μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε Κράτος Μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα (ΕΕ L 180/29.6.2013, σελ. 31).

Πρόταση Επιτροπής της 3ης Δεκεμβρίου 2008 COM (2008).

Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Cardiff της 15ης και 16ης Ιουνίου 1998, διαθέσιμο στο διαδικτυακό <https://www.consilium.europa.eu/media/21096/75129.pdf>

Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Τάμπερε της 15ης και 16ης Οκτωβρίου 1999, διαθέσιμο στο διαδικτυακό ιστότοπο <https://www.consilium.europa.eu/media/21052/91400.pdf>

Διαδικτυακοί τόποι

Εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας για τα ανθρώπινα δικαιώματα των ετών 2006, 2013, 2015 στον διαδικτυακό ιστότοπο <https://www.amnesty.gr/news/ektheseis>.